

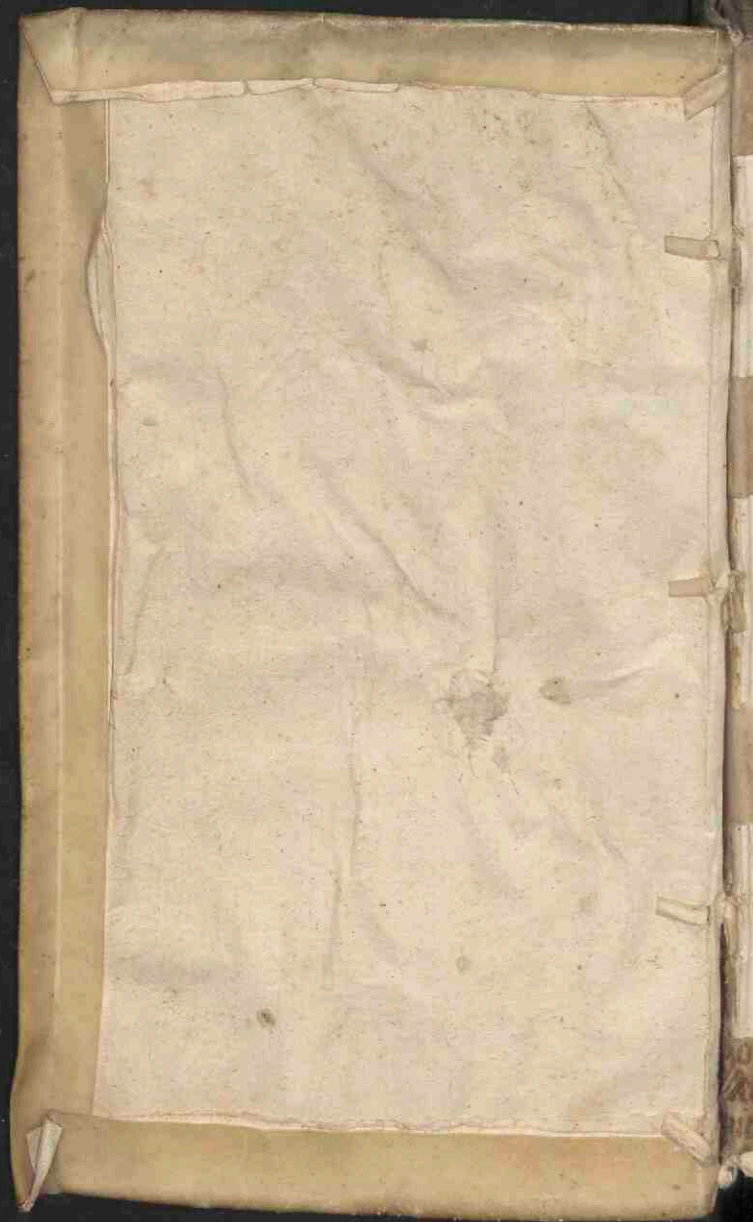

Den cleynten herbarius ofte cruyt-boecxken : inhoudende de cracht, ende operatie van alle de ghemeene kruyderen ende bekende vruchten, die men dagelycx gebruyckt, waer deur men met Gods hulpe een yeder zijne gesontheyt can onderhouden ende veelderhande sieckten ghenesen

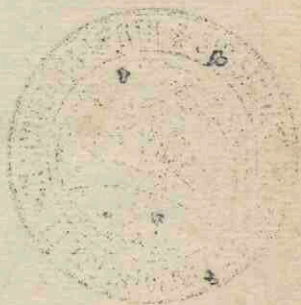
<https://hdl.handle.net/1874/348689>

218

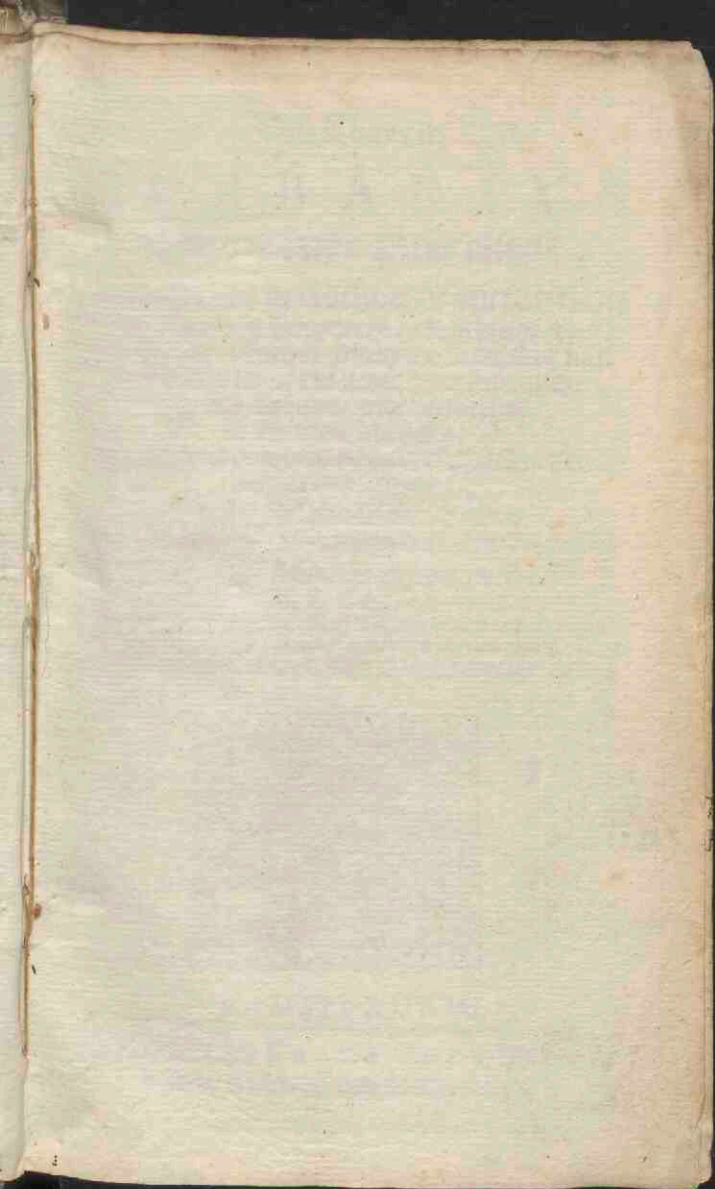
WRT
Vak 55

1A60

1807

u
Alle Telegrame

H. J. = Heyman Jacobs.

v. 1000.

I, 230.

HERBARIUS

Ofte Cruyt-Boeckken/

Inhoudende de cracht/ ende operatie van
alle de ghemeene Krupderen ende bekende vruch-
ten/ die men dagelick gebryuicht/ waer deur men
met Gods hulpe een peder zijne gesontheit
can onderhouden ende veelderhan-
de sieckten ghenesen.

Van nteus oversien/ en op veel plaetsen ver-
betert ende verincordert.

Door H. I. Ad Honorem Dei.

Om gesontheit te behouden, ende sieckte te genesen.
Salmen ongeneygt schouwen en sober wesen.

NOTA.

Hebby gheen Aerdicijn // Sobt laet dese vier u meester zijn/
Ee vpolie heet en soberē cost // matigē arbeyt en warm gedoff
Dat can u deur God gebē // Dat ge lang gesont meucht lebē.

r' AMSTERDAM.

Ghedrukt by FRANS PELS, woonen-
de in de Coler-Bruch sterck. 1632.

BIBLIOTH
CONVENT
MEGENS

0. J. 11

Tot den goetwilligen Leser.

Tis lieflyck om sien als leeren die wyfen
Dat cruyden en bloemkens uyt der aerde springhen,
Hierom machmen den Cruyt-hof niet te veel pryfen,
Daermen den ryt can eerlyck in overbringen,
Men hoort daer oock Vogelkens fluyten en flingen,
T welck den mensch doer verdwynen veel fantafie:
Maer als d' appetyt begheerlyck comt aendringen,
Soo ist altemael hoch niet dan cleyn verblyden,
Want men sou lichtelyck hem selfs brengen in lyden,
Als men Cruyden onbedagt re plucken gewent,, zyn,
Om te gebruycken, wiens crachten ons onbekent,, zyn

Comt dan en wilt met luste door wandelen,
Dit Cruyt-hofken dat onshiet wort openghedaen,
Van **Heriman Jacobsz.** die ons leert Handelen,
De cruyden en bloemkens (om tperyckel re ontgaen)
Wiens nauwerlycke crachten hier beschreven staen,
Niet alleen dienstelyc tot tgebruyck der Medecynen
Om cranckheyt te verdryven die ons heeft bevaen,
En die dickmael ons lyfen leven maect vol pynen
Maer ooc tot nootdruft oorbaer om doen verdwynen
Den swaren honger die so gierich van aerd,, is,
Dat ly niet en ontfiet, want sy een scharp twaert,, is,

S. G. A. Stipendium peccati mors.

AMSTERDAM

Printed by Frans P. J. ...
in de ...

160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200
201
202
203
204
205
206
207
208
209
210
211
212
213
214
215
216
217
218
219
220
221
222
223
224
225
226
227
228
229
230
231
232
233
234
235
236
237
238
239
240
241
242
243
244
245
246
247
248
249
250
251
252
253
254
255
256
257
258
259
260
261
262
263
264
265
266
267
268
269
270
271
272
273
274
275
276
277
278
279
280
281
282
283
284
285
286
287
288
289
290
291
292
293
294
295
296
297
298
299
300
301
302
303
304
305
306
307
308
309
310
311
312
313
314
315
316
317
318
319
320
321
322
323
324
325
326
327
328
329
330
331
332
333
334
335
336
337
338
339
340
341
342
343
344
345
346
347
348
349
350
351
352
353
354
355
356
357
358
359
360
361
362
363
364
365
366
367
368
369
370
371
372
373
374
375
376
377
378
379
380
381
382
383
384
385
386
387
388
389
390
391
392
393
394
395
396
397
398
399
400
401
402
403
404
405
406
407
408
409
410
411
412
413
414
415
416
417
418
419
420
421
422
423
424
425
426
427
428
429
430
431
432
433
434
435
436
437
438
439
440
441
442
443
444
445
446
447
448
449
450
451
452
453
454
455
456
457
458
459
460
461
462
463
464
465
466
467
468
469
470
471
472
473
474
475
476
477
478
479
480
481
482
483
484
485
486
487
488
489
490
491
492
493
494
495
496
497
498
499
500
501
502
503
504
505
506
507
508
509
510
511
512
513
514
515
516
517
518
519
520
521
522
523
524
525
526
527
528
529
530
531
532
533
534
535
536
537
538
539
540
541
542
543
544
545
546
547
548
549
550
551
552
553
554
555
556
557
558
559
560
561
562
563
564
565
566
567
568
569
570
571
572
573
574
575
576
577
578
579
580
581
582
583
584
585
586
587
588
589
590
591
592
593
594
595
596
597
598
599
600
601
602
603
604
605
606
607
608
609
610
611
612
613
614
615
616
617
618
619
620
621
622
623
624
625
626
627
628
629
630
631
632
633
634
635
636
637
638
639
640
641
642
643
644
645
646
647
648
649
650
651
652
653
654
655
656
657
658
659
660
661
662
663
664
665
666
667
668
669
670
671
672
673
674
675
676
677
678
679
680
681
682
683
684
685
686
687
688
689
690
691
692
693
694
695
696
697
698
699
700
701
702
703
704
705
706
707
708
709
710
711
712
713
714
715
716
717
718
719
720
721
722
723
724
725
726
727
728
729
730
731
732
733
734
735
736
737
738
739
740
741
742
743
744
745
746
747
748
749
750
751
752
753
754
755
756
757
758
759
760
761
762
763
764
765
766
767
768
769
770
771
772
773
774
775
776
777
778
779
780
781
782
783
784
785
786
787
788
789
790
791
792
793
794
795
796
797
798
799
800
801
802
803
804
805
806
807
808
809
810
811
812
813
814
815
816
817
818
819
820
821
822
823
824
825
826
827
828
829
830
831
832
833
834
835
836
837
838
839
840
841
842
843
844
845
846
847
848
849
850
851
852
853
854
855
856
857
858
859
860
861
862
863
864
865
866
867
868
869
870
871
872
873
874
875
876
877
878
879
880
881
882
883
884
885
886
887
888
889
890
891
892
893
894
895
896
897
898
899
900
901
902
903
904
905
906
907
908
909
910
911
912
913
914
915
916
917
918
919
920
921
922
923
924
925
926
927
928
929
930
931
932
933
934
935
936
937
938
939
940
941
942
943
944
945
946
947
948
949
950
951
952
953
954
955
956
957
958
959
960
961
962
963
964
965
966
967
968
969
970
971
972
973
974
975
976
977
978
979
980
981
982
983
984
985
986
987
988
989
990
991
992
993
994
995
996
997
998
999
1000

Goed ochtend Dooz-reden.
Winstighe Leser/die Heere laet u
wel varen aen ziel ende lichaem/
aengesien wy altesamen Christen
broeders zijn/ soo vereycht die broeders
licke liefde/ dat wy mactanderen bedien
sich zijn/elck niet die gabe ende gratie die
hy van God den Heere ontfangen heeft/
welck den Heere aengenaem is/ende den
menschē zalich ende profytich. Soo ist
dat ick u laet weten/dat ick van joncx op
altijt groote vermakelijckheyt ghehadt
hebbe int herbariseren/ende in de crachten
der crunden te leeren kennen/ende soo ick
dit nu langē tē ghepleegt hebbe/en daer
nu eenichsins wat in ervaren ben / ende
aemerckende Gods wonderlijcke werck
ken/ die schoonheyt der Bloemen/ die
crachten der crunden/ d'ellendicheyt der
menschē/ ende het nootsakelijck gebruyck
der dinghen/ende de onbekentheyt van we
len/ende so God den Heere eerst dese groote
Crundhof des ghezele werelcs ghecha
pen en gemaeckt heeft/ende ons tgebruyc
zinder creatueren verleent heeft/ende mil

delick zyn gaven ghedeelt heeft / soo heeft
my goet gedocht dit klepne Crunthofken
te maken om leegheyt te schouwen / in
eenichsins oock wat te doen / dat soude
moghen strecken tot Gods eer / tot myn-
der zielen salicheyt / tot gedienslicheyt van
myne eben mensche / om den grooten Ho-
benier / de Schepper aller Creatueren /
door zyn wonderlycke wercken te leeren
kennen / hem te loben ende te dancken / te
vreesen ende te ontsien / zyn gisten ende gaven
met danckbaerheyt oorzbaerlyck te ghe-
bruycken / tot zyn der eere ende onser zielē
salicheyt. Christen broeders dits d'oorza-
ke ende reden die my beweecht heeft / dit te-
ghenwoordige Crunthofken te planten /
op alst u beliefsden / ghy u daer in wat sout
gaen vermaken ende halen u gadinge daer
ynt so veel als ghy begeerden. Op condi-
tie nochtā dat ghy den grootē Hobenier
ons aller Salichmaker vā zyn gaven sout
dancken / ende den Hobeniers knecht / zyn
genade toe wenschen sout / ghehlyck als
hy u van goeder herten toe wenscht.
Vaert wel in den Heere.

Tot den Gardeniers.

Seer goede ende beminde vrienden Fruyt-
niers ende Gardeniers. Ick wensche u toe
veel gelucks ende salicheyt. Soo ghy wel
weet dat onsen Heere seyt in den Heyligen
Euangelie dat alle boomen die geen goede vruch-
ten voorts en brengt, sal wtgheroyt ende int vier
gheworpen worden, 't welck niet te verstaen is van
die boomen die inde boomgaerden wassen, maer
vande menschen die welcke alse niet wel en leven,
maer leven in alle boosheyt ergher als ongeloovi-
ge menschen, dees smoren dickwils in haer boos-
heyt, ende worden daer nae geworpen int vier der
hellen, op dat wy dan daer voor souden beschermet
wesen, voortbrengende goede vruchten, soo suldy
weeten, dat een mensche een verkeerde boom is,
wiens wortel vast behoort te staen geplant in den
Hemel deurt geloove, ende soo een mensche wter
natueren bedorven is, soo moet onse oude Adam
afghesneden wesen ende moeten herboren zijn in
Christo Iesu onsen Salichmaker, alle die water let-
ten die beneden wtschieten moeten afghesneden
worden, dat is ons herte moet los ende vry wesen
van 't gheen dat tytelyck ende verganckelyck is
ende Christus alleen moet in ons wasschen ende
groot worden, van hem moeten wy bloeyen in
deughden, ende deur hem moeten wy voorts
brengghen vruchten des eeuwigen levens: Die bla-
den ende het bloeyfel cieren doen wel den boom,

maer die vruchten alleen comt het profyt af, dan't
is niet ghenoech Christen naem te hebben, wat
goets te lesen ende te hooren, ende eenen schyn van
deuchden te hebben, maer wy moeten ons verpy-
nen vruchten voorts te brenghen, dat is deuchdelyc
ende wel te leven, God boven allief hebbende ons
naesten als ons selven, ende ons selven oeffenende
in de wercken van barmherticheyt, levende als
goede Christen menschen schuldich zyn te leven,
dit doende soo sullen wy thoonen dat wy Gode
zyn, voorts brenghende vruchten des eeuwichen
levens.

Vaect wel.

Uande

Granaet-appel. 2.

Granaet Appel heetmen int Latijn Pomum Granatum. Dees vintmen verscheyden van smake/te wetē supz/soet/ende wprnigh. Dese vruchten wassen in Spangien van waerse hier gezocht ende vercocht worden/van welcke de supzen best dienen in heete coortzen/bequaem zijnde het bloedt te vercoelen.

Granaet appel is vercoelende van natuere ende 't samen treckende. Granaet appelen zyn goet genutticht booz een quade mage/tegen flauwicheyt des herten/en de walginghe/sp verstaen den dozste ende verberschen den mont: hier toe machmen besigen Spzoop van Granaten/die Granaet schelle in water gesoden/ende den mont mede ghespoelt met een wprnighsaen Azijns zupbert het tantsbleesch ende is goet booz bloeden des zelfs/ ende doet den tanden die wagghele vast staen.

Arange-appelen ende Lymoenen. 3.

DEn Arange appel noemtmen int latine Malum Arantium, ofte Pomum Aueum. Dese vruchten zyn genoeg bekennt/ende mē vintetweederley als soet en supz/ ende comen jaerliex oberbloedich upt Spangien. Die Lymoenen heetmen int Latine Limones, dees hebben oock eenderley cracht met den Arangē appel/ende dae rom so wordense hier mede aen geteekent/ zyn wonder goet in flauherticheyt te genesē ende 'therte te verstercken, ende om appetijt te maecten.

Dese vruchten en zyn cout van natueren/ sp verstercken en verfraepē het herte/sp berdyben flaute en dozst

en dorst/ende zijn goet ghegeten de genen die hee-
te ende pestilentielle cozsen hebben/ waer toe men
den Sproop van Tymoenē alijt in den Apteck
ghereet vint/die tot het seifde dienstich is. 't Saet
dat in den Wangien-appelen leyt is goet voor den
wormen/ende staet seghens alle fenijn/die schellen
van Wangien-appels ende Tymoenen gheconfijt
met supcher ofte sprope/ghegheten/verwarmen de
mage/ende maken appetijt om te eeten.

Queperen. 4.

Queperen int Latine Cidonium. Dese vruchtē
wassen hier te lande oberbloedich in de boom-
gaerden ende thupnen/ en wassen garen omtrent
den grachten/ende worden seer veel ghebeycht/
soo van den ghesonden als van den crancken/men
koochtse in hutspotte/men confijtse/en men maec-
ter oock Sproop en oly aff/ende 't sap wert oock be-
waert in der aptecken/sp verfrapen en verstercken
het hert en stoppen den buyckloop ende'troot me-
lisoen. En quebleys dat die Apteckers maken dient
tot het seifde/en is ooc een leckernijē voor weeldi-
ge luden/ende worden in bancketten ende mael-
tijden gegeten. Sprope van queen is goet ingeno-
men voor walginge des maechs ende slaphypt der
natueren ende ver staet wel dorst.

Quee-peeren zijn cout in den eersten graet/ende
drooch in den tweede/en zijn t'samen treckende vā
natueren. Die Queperen gegeten stoppen den loo-
pe des buycks ende alle bloetgangh/ ende zijn oock
goet gebesicht den genen die bloet spouwen. Quee-
bleys gegeten versterckt den maghe ende beneemt
het vrazen van bobē upt/ende maect versh bloet/
sluyt

slupten den mage toe na den eten ghegeten/bat die dampen na t'hoofte niet mogen opstijgen/ ende is mits dien goet teghens het stincken der caternen. **Olie van Queen** is goet gestreken op den buyc vanden genen die den buyc loop hebben of den Vrouwen die den moeder ontsinct/oft op den mage gestreken/belet het walgen ende obergeben. **Queen** kernnen in Cooswater ghewerckt/berberschen den mont/ende zijn goet vooz verbranthept des viers.

Dadelen. 5.

Dadelen worden int latine genoemd Dactili, is een lieffellike vruchte van smake/ende wassen aenden Palm-boom in Barbarijen/ende diene beter tot banketten als tot medecynen/men vintse hier te coope in Apteechers winkels.

Dadelen zijn drooch ende cout van natuerē/ende zijn goet gegeten voozt bloet spouwen en vooz den buycloop: In de Apteeck wort Dadelcrupt ghemact/ewelc men noemt Diaphenicum'welc men inne neemt drooch/oft met eenich nat om camer-ganc te maechen/ende is oock goet voozt colicom-pas/ende verdyjst sluymen van der bozst/ooch verhoelen wat ende galle.

Olyven. 6.

Olyven noemmen int Latijn Olyva, die welke veel wassen in Spaengen daer die olyve van olpf oft boomolie nptgeperst wort/daer meest alle die ander medicinael olpen af gemaecht worden.

Olyven zijn van middelmatige getemperthept: **Olyven** gegeten dienen om de mage te verstercke ende

ende om appetijt te maken: Olie van d' Olyve met
lauw water inghenomen maect coozinghe ofte
obergeben als men den vinger daer nae in de kee-
le steect. Olie van d' Olyf in bier en broot gegeten
salft het lichaem van binnen/berfoet alle pijn ende
weedom/ende van buyten oft van binnen gebesigt
zijnde/genest alle gespannen ende verrompen le-
den. Heet wittebroot in olie gedaen en dat geghe-
ten is goet vooz snydingen der dermen komende
van buyckloope.

Geneverbefien. 7.

DEN Geneber-boom noemt men in Latine Juny-
perus, ende die vruchten ofte Geneverbefien/
noemt men in latine Baccæ Juniperi, dees vint men
in den Apieck te coope/ men noemtse goz bapen.

Geneber-befien zijn warm ende droog van na-
tueren. Geneber-befien gestootē/ende in wijn ge-
hangen in een popken/ is goet gedroncken vooz eē
quade mage/longe/leber ende nieren/cupint oock
den hoest/ende is goet vooz water suchtsheyt/ende
vooz den geen die hun van binnen seer gedaen heb-
ben:hier toe dient seer wel het water datter af ge-
distilleert wort. Geneber-befien gestooten ende
in een teste met bier gedaē om te roocken/dat ber-
dyft alle stanch ende quade lucht/twelc goet is in
tyden van peste/daer het hout mede toe dient als
ment brandende ober een camer laet roocken.

Wilghen. 8.

DIE Wilgheboom noemt men in Latijne/Sa-
lix, is wel bekend/want se wast ober al by den
weghen.

Wilghen

Wilgen zijn van verdroogende ende vercoelēde natuere. Wilgen bladen zijn goet gesoden in voet water/om daer die voeten in te wasschen/dat zelvighe dient tot stobinge op het stercyn/ want het versacht de pijn. Wilgen bladen in wijngesode en gedroncken is goet hoorz blaedt spouwen en overgeben ende hoorz den buycloop/ende hoorz den grooten bloet der vrouwen stonden/die schillen van den Willeghen gebzant ende met azyn vermengt doen lichaemooren ende ander hardigheyt vergaen alsmen het daer op bint.

Schaeps-muyt. 9.

Schaeps-muyt wort in t Latijn genoemt Agnus Caltus, is een gheslachte van wilgen/wesende cleyn van gewas/ende heeft cleyne raeye tackerens ende lange swert groene bladen ende bloemkens als vlier/ende crijgt groene besikens die na zwert worden.

Schaeps-muyt is van natuerē warm en droog in den derde graet. Schaeps-muyt in water gesoden ende gedroncken verdrijft onkuisheyt/en doet een mensche in reynicheyt leven/ende daerom soo beminnet die geesteliche luyden die een reyn ende supber leven leyden met Gods gratte. Tot het selve dient die bladeren in een sack gelept ende daer op geslapen/oft het saet gepulveriseert en gedroncken. Dat selve poeckē in gedroncken met wijn verdrijft den winden upt den buyc en upt den darmen/daer groote pijn en steecte af comt/is ooc goet gedroncken hoorz een quade mage/ iselvede opent der vrouwen stonden ende die verstoptheyt des levers.

Appelen. 10.

Appelen int Latijn Poma. Dees zijn beelderlep
soorten over al wel bekrent.

Appelen zijn cout ende bochtich van natuerē/die
beste zijn die een wynnachtige smake hebben/ ende
die wel bzeken als mensse kooct. Appelen aen stucken
gesneden ende in Kernemelt gesoden met een coz-
ste Rogge broot/ is een goede brantch voor coortfige
menschen die dofstich zijn/ want het verslaet den
dofst lacleert wel/ en is goet voor qualpckheyt/ ge-
braden appelen op een rooster of andersins/ is een
rechte spijse voor stecke ende crancke mensche. Ap-
pelen moztwe gekooct zijnde ende een versch ep-
rau daer onder geslagen zijnde/ met wat supchers/
boter ende gestooten Caneel is goet gegeten/ voor
flauherrige teerachtige luyden. Appelen voor den
eten gegeten/ lacteren ende openen het lichaem/ en-
de zijn goet gecoocht gegeten van den ghenen die
uytdoogen ende zwaermoedich van gheeste zijn/
want zy verfrapen het herte ende verstercken die
herffenen/ ende simen/ ende zijn goet genut voor ee-
quade mage ende voor cloppinge des herten/ by-
sonder als daer wat Caneel by gedaen is.

Peeren. 11.

Pyrum een peer int Latijn/ hier af vintmen me-
nigerlep fatsoē ende sozteringe. Het pereboom-
hout is vast ende dicht/ bequaem zijnde om beelden
af te maken ende om printen in te snijden.

Peeren zijn cout in den eersten graet/ en drooge
in den tweeden/ die Peerē voede het dan die Appe-
len doen/ voor den eten gegeten zijnde/ so stoppense
een weynig het lichaem/ bysonder alse gestooft zijn
met

met roode Wijn. Peeren gesoden oft ghebraden zijnde verstercken den mage ende 'therte/ende zijn mits dien goet gegeten van den ghenen die slauhertich zijn/ bysonder alse getonst zijn/ ende met specerijen oerwopen zijn / soo dienen se wel den genen gegeten die somtijts zwymen ende zwaer moedich zijn.

Vyghen. 12.

Vyghen int Latijn Ficus, zijn wel bekende vyghen/ hoe wel sy hier te lande selden wasse/maer comen saerlyc oer bloedich vnt Spaengien.

Vyghen sijn bā eē herwarme natuere en vochrich. Vyghen gebraden aen een speetgen en gegeten zijn goet voor een quade borst/ sy maken de slumme los ende rijp dat sy sichtiglyck opgaen/ sy openē die zweetgaetkens/ doen zweten/ sy versachten alle inwendige pijnē ende maken openinge. Vyghen aen stuckkens ghesneden ende in vier gesoden/ is goet gedroncken tegens de kinden porckens/ want het doet de vuplicheyt bā 'therte vrtwaers slaen. Dit selfde Vyge-bier is oock goet gedroncken van den genen die hem van binnens lpf seer gedaen hebbe van stooten oft ballen/ want het versacht de pijn en doet het geronnen bloet schepden. Item Vyghen op gesneden ende het saet vnt gedaen ende gesoden in water/ is een goet gorghel water voor een heesche keele en zweccinge in den mont/ daer mē ooc eē gebraden Vyge mach aenleggen/ die zweeringhe sal doen vnt worden en dood breken. Vyghen met pittre van Walsche notē/ en winturpē met wat soutē oer ber een gestootē/ is een goet preserbatyff genditicht in vierige tyden voor die peste/ ghetoocht in meel-

Cruyt boeckken.

15

pap/doen zwoeringen ryp worden ende uyt brekē/
als ment daer tamelijck die op leyt. Vygen met Ma-
man belen gegeten/sterckē de lenden ende natuē-
re van oude luyden/ende verbeterē de quade ghe-
steltemisse des lichaems/ ende zyn oock goet voor
een quade blase.

Moerbefien. 13.

Moerbefien int Latijne Mora Pluraliter. Die
Moerbefie-boom erijcht late blaen ende broe-
ge vruchten/ende by die moerbefie bladen worden
de Zijt wormen geboet.

Moerbefien als sy ryp zyn/so zynse getem per-
van natueren/ende dienen wel gegeten matich vā
luyden die coortsich en dorstich zyn: Inden Aptrec
wort een Sproop van Moerbefien gemaecht/die-
men noemt Diamorum en dese Sproope gemengt
met Weegbrewater of honich water/ is goet mede
gezoegelt voor een quade keel ende voor den huyg.
Die bladeren van Moerbefien oft die wortel in
regen water gesoden en dan den mont daer mede
ghespoelt met weynich azyns beneemt den tant-
sweer.

Mispelen. 14.

Die Mispelboom heet int latijn Mespilus, ende
die vruchten Mespelum.

Mispelen zyn vā natuere cout en droog. Mis-
pelen ghegheten stespen den loop des huycx. Die
steenē die in de Mispelen zyn/ gepoedert ende met
warm bier inghedroncken daer sucher en botter
niet vergetē zyn/ is goet voor 't graveel en dē steē.
Dan

Van den telgen des booms/ snijmen excellenten
se knepfels en sweep houtgens/ en tucht stoc-
kens/seer goet om quastige boeven mede te stillen/
die hun Ouders rebel en wederspannich zyn.

Kerssen. 15.

Kerssen int Latijn Cerasa, zijn steffelsche vrug-
ten om te aensien/ende oock om te eten/vande
welcke men vint menigerley soorten/onder welcke
die roode ampere Kerssen ende supze mozzellen die
beste zijn gegeten/maer die zoete swarte kriecken
zijn so goet niet gegeten als die roode Kerssen/ die
roode Kerssen/vintmen alst in den apteec gecon-
sijt te coope/dienende om dorst te verstaen ende den
moet te verberchen vooz coortfige lypden.

Desse vruchten zyn cout en vochtich van nat ue-
ren/sp maken den buych weech/ende doen licht ca-
merganck hebben. Die conssijte Kerssen is een steff-
felic eten vooz slechte menschen/want zy verstaen
dorst/ende verstercken de mage. Kerssen ghegeten
vercoelen/ende maken goet bloet en geben appetijt
om te eten/ende verdrjiben tape slupmen van de
borste. De Gomme die in den Kersse boomen wast
in wijn gesmolten ende ghedroncken/verdrjift den
ouden hoeste.

Persen. 26.

Persen int Latijn Persicum. Die Perse-boom
vintmen in de hoben geplaut/van welcke men
vint tweederley soorten / als vroeghe clepne
Perskens ende late Persen/ Sy hebben een lief-
felyck bloepsel ende aengename vruchten/ende zyn
goet matich gegeten.

Persen

Persen zijn hout en bochtigh van Natueren tot in den tweeden graet. Sp verflaen dozt in brandende kortsen / ende maken openinghe als zy rijp zijn. Het bloepsel van Persen gheconfijt met supcher / is goet gegeten booz een quade maghe. Die bladeren van persen gescherft/en op de nabel gebonden van eenige kinderen / doodet en jaaget af den woemen. Die kernen van den Persen zijn warm ende droogh/schier in den derden graet/zy openen die verstoptheit van den leber ende van den longhen / ende zijn van krachten bycaus den bittere Amandelen ghelijck. Die Gomme die aen dese boomen wast / in Wijn ghesmolen/is goet ghebroncken booz bloet spouwen / ende opent den bozste ende longhen/en verdyjft mede den steen.

Seneblaen.

17.

Seneblaen int Latijn Sena. Zijn ober al in de winckels wel bekennt/hoe wel zy hier te lande luttel wassen die goet zijn / die clepne zijn die beste die upt Alexandrijen comen.

Seneblaen zijn droogh en warm in den eersten graet/ende men gheburchtse meest om Camergangh te maken. Deemt een vierendeel Prupmen van Damast / clopse stucken met steenen met al / en sierse dan wel in clepne bier oft wepe/en doet ten laetsten by een loot Senebladen/laetse eens op wallen met de Prupmen / ende laetse dan noch staen wejcken: dit soppe deur een doeck ghedaen zijnde/ ende soet gemaecht met supcher / hier af ghebroncken maecht purgatie / en is goet booz swaer bloet/ booz schurste ende grobe humeuren / supbert het bloede / verlicht het herte/ en verdyjft beellichepts upt den mensch. Item een vierendeel loots Senepoers smorghens broech inghe-

B

broncken

Droncken met supcker en boter bier/ maecht tarmerganck/ en trecke den pijn en weedom upt den hoofde,

Seven boom of Savelboom. 18.

Sevenboom Latine, Savina. Is een cleyn boom/ sachtich gewas / en heeft doncker groene bladen/ men vintse in veel thupnen gheplant.

Sevenboom is warm en droogh in den derden graet / dit truyt ghedroocht zijnde ende in Wijn ghelept en ghedroncken/ opent den vrouwen stonden/ het doet seer watter losen tot bloeden toe/ en is oock goet gedroncken vooz die geele sucht. Sevenboom met Honich en Ceck onder een gestooten/ is goet gelept op quade ineenende zwoer inghen diese gheneest / ende verdyjst oock watten ende alle plecken.

Esschen boom. 19.

Esschen-boom Latine, Fraxinus. Is stoel- draepers hout dat wonder rap ende hert is om stoelen af te maken/ men vintse veel by die wegen ontrent den lantthupsen gheplant.

Esschen-hout is van verdroghende cracht/ ghe- lijck als Pockhout : Het saet van Esschen ghe- droocht en ghepulberiseert/ is goet ghenut icht in botter bier tegens t'Grabeel/ of men macht oock droogh ee ten. Die bladen in Wijn gesoden en ge- droncken/ zijn goet vooz senijn ende vooz een qua- de Milt ende Leber.

Mosch. 20.

Mosch noemmen int Latijn Vena of Muscus. Is wel bekenet by den Scheepmaeckers/ het groeyt aen Epcken boom en is wel rupckent.

Mosch is t'samen treckende van natuere.

Mosche

Mossche in Wijn gelept ende van die Wijn ghe-
 droncken/stelpt het walghē ende obergheben des
 Maeghs/en is oock goet gedroncken booz water-
 suchtigheyt en doet wel slapen. Mosch stelpt het
 bloeden van den wonden alst wel vast daer op ge-
 bonden is/ende stopt ooc die stonden der vrouwen
 als die te veel zijn.

Eycken Boom. 21.

Eychenboom int Latijne quercus. Is een wel-
 bekende boom daer de aechere aen wassen/welc
 hout meest gebuycht woordt in timmeragie van
 schepen en huysen/wast in de bosscagien en by den
 wegen. Van den akers plechmen eertijts broot
 af te bachen booz den mensche/en nu ter tijt wo-
 de daer de berkens by gemeest. Die eycken boom
 wast hondert jaren/ende staet hondert jaren stil/
 ende vergaet hondert jaren als men seyt.

Al dat van den Eycken boom comt heeft een
 stoppende ende t'samen trekkende natuere. Eyckē
 bladen gesoden of water daer af ghedistelleert/ is
 goet ghedroncken booz den buych loop. Tot het
 selve dient oock die Aheren/als zy gepulvert seert
 zijn/ingedronckē zijnde met Wijn oft Bier: en is
 daer en boven oock goet genuttiget booz de steen/
 en doet wel water lossen.

Eycken hout, en Koeyen smout, en Rynsche Wijn,
 Dese drie dingen mogen qualick verbetert zijn.

Galnoten. 22.

Galnoten int Latijne Gallæ. Zijn ronde appel-
 kens ober al wel bekennt inde Cruydenters
 winckels. Sy wassen op den eycken blade. Dees
 appeltkens of nootkens worden veel ghebesicht
 om suet af te maken en om swert mede te verken/
 ende

ende als mensche inde mont hout so doense wel sebreren ende trecken veel bochtigheyt uyt den hoofde.

Balnnoten verdroogen/en zijn stoppende van nature. Balnnoten in bier ghesoden en gedroncken stoppen den buyckloope. Est Balnnoten ghepulveriseert zijnde / met roodeu wijn inghenomen doen het selfde werck. Balnnoten ghebrant en geblust in azijn / ende ghepulveriseert / dat poeder is seer costelijck om bloet te stempen.

Castanien. 23.

Castanien int Latijne Castaneæ. Sy wassen hier te lant luttel / sy liggen in scherpe bolster / twee of dry by een / ende als sy rijp zijn soo wordense hier oberbloedigh ghebrocht uyt Duytslant ende Brantkrjck.

Castanien gegeten is een drooge cost / ende zijt t'samen treckende van nature. Castanie gebrade / ende die ghegheten / smaken ende voeden redelijck wel / bysonder als men most toe drinck / soo als die leckere luden plegen te doen / Castanien zijn oock goet ghegheten vooz den buyck loop.

Lindeboom. 24.

Die Lindeboom wort ghenoeemt int Latijne Tilia. Het is een schoone hoge boom met veel schoon dicht loof verciert / daermen sitbanken en tafelen onder maect / ende worden veel in doelens ende in lijen gheplant tot een tieract ende vermakelijckheyt vooz den wandelaers / om daer onder te rusten en hebijt te zijn van de heete sonneschijn.

Het bloepsel van den Lindeboom heeft een seer lieffelijcke reucke. En water hier af gedistilleert is een edel water ghedroncken vooz t'Colicompas ende vooz die vallende siecte. Afsche ghebrant van
Lindeboom

Cruyt Boecxken.

21

Lindeboom hout/ in goet bet bier en broot ghesgheten vooz't ballen / en die hun van binnen seer ghebaen hebben.

Cappers. 25.

In Latijn noemtmense Cappares.
Cappers zijn die bloemen en jongebruchten die in pekelt bewaert zijn/ diemē hier te lāde upt ander landen oberbrengh / zy zijn upt der natuer warm en droogh. Item de Cappers gewasschen ende gesoden/ en als salaet met olp en azijn gegeten/ is een Medetinael spijse/ dienende om appetijt te maken en om den verstoppte lever ende milte te openen/ en doen die coude supmen van de maghe scheyden ende verteeren. Cappers zijn oock goet gegeten vooz't stercken en die gichtigh zijn.

Brem. 26.

Brem ghenēemt by den Latijnen Gemsta, Is een houtachtich ghewas ende tap rjys om vsem daer af te maken / die brem draeght schoone gele bloemkens/ en als die vergaen zijn wast daer aen peulkens daer zijn saet in lept/ het wast nu ter tijt int Waertemer hout daer niet plach te wassen.
Brem is warm en droogh in den derden graet.
Die Brem knoppen lept men in sout/ ende worden also bewaert om tot salaet te eeten/ en dat heet men Brem cappers / die sijn seer gesont gegeten met olp ende eck als salaet. Brem saet gepulberiseert inghenomen droog met supcker oft met eenig nat is goet vooz' den watersuchtighen en die met den Steen geguelst zijn/ het opent die verstoptheit van den lever / milte/ blase ende nieren / ende doet oock wel sweeten als ment ingenomen heeft / ende daer wel warm op laet deken. Tot het boorszeyven
B ij mach men

machmen ghebruycken gedistilleert water van den Bzembroemen.

Bakelaer. 27,

DEN Bakelaer noemtmen baccas Lauri, Ende dees wast aenden Lauren boom/welck boom draecht schoone groene rude welrechten bladen. Daermen de Poeten eercijts meede plach te bereeren met een Lauren crans diemen om die slaepen van haer hoofden setten/somen noch die Poeten hundens daechs schildert ende noemt: Poeta Laureati.

Bakelaer is warm en droogh in den tweeden graet/en is goet tegens alle feijn ende vergifte. Bakelaer cleyn ghestoten / sonder die doppen/ ende met hoornich ofte soete Wijn vermengt is ee edele remedie ghesut booz die aemborstich zijn/ een die niet coude slummen op die borste verladen zijn/dickwoils ghelecht ende in den mont gehonden/ende is oock goet also gebesicht banden geene die in teeringe sijn / ende die den katerren wt den hoofden op den borst ballen. Wijn daer Bakelaer in gewercht heeft sonder den doppen / is goet gedroncken van den Craem-brouwen/ die pijn hebben na die baringhe. Bakelaer ghestooten en van dit poeder een bierendee l loots gedaen in bier of wijn met een stucken boters/ ende heet gedroncken eermen gaet slapē/ doet wel sweeten/ende beueemt veel quade suchten/sehurschept en crancheden van den mensche/ is ooc goet booz watersuchtighyde/die een quade maghe heeft sal oly van Bakelaer op zyn mage strijcken/ ofte waer hy pijn voelt comende bā coude so wert hy genesē met Gods gratie. Bakelaer gedroncken doet wel urine

urine maechen ende breecht den steen in den blase ende in den lenden. Die pijn int hooft heeft/sal Sakelaer stooten en doent in een saccken/ende legghent opt hooft snach:s/ soo gheneest hy.

Walsche-noten. 28.

VWalsche noten int Latijn Noces. Dees was sen in bittere bolster aen den noteboom/ die hooch en schoon is/ ende draecht welrekent loof/ 't hout is wonder schoon en dicht/bequaem zijnde om pet in te snijden/ men vintse veel by den wegen.

Die Walsche noten zijn drooghen warm van natueren. Ope die gheperst wordt upt Walsche noten is seer goet ghestreken op quaet seer / heyt wozin ende op schurfdde hoofden/ 'twelck daer mede ghenesen wordt/ als ment eerst wat repnicht met water en Azijn laeuw ghemaecht zijnde. Die pitten van Walsche-noten met een karrel zouts en wijnrupte / zijn goet ghenutticht in vierighe tijden als die peste regneert / 'twelck als dan een goet pferbatyff is.

Hase-noten. 29.

Hase-noten Latijne Avellana, Zijn een yder ghenoech bekent. Dees worden met groote mentichten in Tonnen upt Hoopwegen herwaerts ober ghevoert/ ende vooz snoeper ij ghegeten. Het hout is wonder tap om Hoepen ende Boghen af te maechen.

Haes-noten zijn warm en bochtich van natueren. Die pitten van Haes-noten gestoten ende met Honig vermengt/genese den ouden hest. Haes-noten gebraden met een wepnich Peper's ingenome/ maken den haterren rijp. Haes-noten gestoten met

Cozenten daer onder ghemenght / is goedt ghegeten van den geen die een quade Longen hebben. Haesenoten ghebrant ende gemenght met Reu sel / ende ghestreken op tale plaetsen / doet het haz seer groepen.

Bramen. 30.

Bramen noemtmen Mora Bari int Latijne / Dees vintmen tweederley swert ende blaeu besien / en wassen seer veel by den weghen in hoge landen aē stekende doornē die de kinderē veel soecken en eeten alse rijp zijn : want zy verkoelen ende verflaen dorste. Diemen in de apteeck noemt Diamorum.

Bramen zijn van naturen cout en droogh en t'samen treckende. Siroop van Bramen gemengt met Honich ofte supcher / is seer goedt gebesicht booz een sweringhe in den mont ende den huyge / of booz een quade keel / mede ghegozgelt / of den mont ghespoelt met wat regenwaters / ende met een lepelken azijns. Bramen ghegeeten vercoelen seer / ende verflaen den dorste / zijn goet booz heete coortsen : waer toe men oock mach besighen het gedistilleert water ofte die opperste spruythens in eleyn hier gesoden / t'welck oock goet is booz den huyckloope / en dient oock wel om den mont mede te spoelen / want het beneemt het bloedē des tant bleeschs / ende doet den tanden vast staen ende oock goet schurfsheyt mede ghewassen / ende booz een benaude keel mede gegozgelt.

Kruys besien. 31.

Kruysbesien oft stekel besien int Latijne vnae Crispae. Dees wassen inde thupnen aende heyninghen aen scherpe dozenkens / zijn van de vrucht
ten

ten die eerst in de somer te coope comen / daer beel mede gheroocht woort / ende ghesont is om te verschen ende te vercoelen.

Krupf-besien zijn cout en droog in den 2. gr. In spijse gebzupct maken appetijt om te eeten/stelpen den loope des buycx / 3p vercoelen den hete mage ende levere / en doen vergaen inwendighe hitte / en zijn seer goet gebesigt den geen die kooztsachtigh zijn. Die jonghe bladerkens in strupscruyt gebacken / zijn goet gegeten den geen die met gra-beel oft steen ghequet zijn.

Roosen. 32.

RO S A is gesept een roose/van dees vintmen beelderlep loozen wilt en tam / dubbelt ende enckel/wit ende root. Van welken men die beste hout te zijn die dubbelde probenci roosen/dienende om sproop af te maecken / die roode Aertrooskens die pluchtmen alse bycrans open gegaen zijn : om conserve ende roos-eck af te maken / witte roosen distilleert men water af.

Die roosen upt der naturen vercoelen en verberschen:conserve van roosen diemen in den Aptreect te coope vint/is goet inghenomen tegens bebinge/ ende benauthet des herten. Infusi van Roosen is goet ghebesicht om soetelijck camergangh te maken: Roos-water is goet om roode loopende ooghen mede te genesen. Roosen zijn oock goet gebesicht in heete kooztsen/sp verfrayen het herte ende verstaen dorste. Roos-salve is goet ghecreken op de plaetse vant hooft daer weedom is van herten / 3p vercoelt seer ende doet die pijn vergaen dat selfde werck doet roos olve / welke boorz. confertien men alcht in den aptreect te cope vindt.

Vlier. 33.

Die Vlier noemtmen Sambucus. Die Vlier boom waest veel aen den lant hupfen tot vercoelinghe van den camerz. Thout is wonder hert alst droog is. Die bloemen worden gedrooght om Vlier eck af te maken/ende daer wort oock water af gedistilleert dat een schoone reuck heeft.

Vlier is warm en droog van natueren. Vliereet met een beerendeel loots Beneetsche driakel ingenomen / en daer op warm toe gedect om te zweeten verdrijft den Peste ende vierighe koozsen : als die Vlier eerst upt comt / die knophens ghescherft en met eperen gebacken ende ghegheten maken camergangh/verdrjyven waterachtighe vochtigheidt ende flupmen upt den lyde. Die bladeren ghestooten/zyn goet ghelept op zwellingen en 't stercken/den middelschel van de wortel gekooct en ghedroncken maecht geweldigh camerganch / en drjyft het water af. Tot het selfde dient oock gedistilleert Vlier water / als men tamelijck veel sune neemt.

Casse Fistel. 34.

Casse Fistel / int Latijne Cassia Fistula. Sijn zwerte langhe pijpen. Die hier te lande niet en wassen maer worden hier gebracht upt vreemde landen / en is een wel bekende vruchte by den Aptekers.

Casse fistel is ghetempert van natueren. Casse fistel inghenomen een once met supcker/maecht sachte camerganch / ende wercht langhsaem/ende mach sonder schade van jongh of oudt inghenomen worden. Cassia fistel repnicht het bloet/beneemt

beneemt den dozst / verdrijft den slupmen upt den
dozst ende maghe/loft oock den steen uytex lendens
ende blase.

Krakebesien. 35.

Krakebesien Latijne Vaccinia Plaustria. Sijn
blaeuwe besien/die overbloedig int wilt wal-
sen ende in de boorzamer te coope comen ende booz
snoeperp ghegeten worden.

Krakebesien diemen oock noemt Deenbesien /
vercoelen en verdrooghen als roode Nelbesien / en
zijn goet ghegheten teghens de inwendighe hit-
ten van brandende koozsen/ende om den verhitte
lever te vercoelen / ende alle den inwendigen leden
die verhit zijn /ende stoppen oock den bucksloope/
ende belet en het overgheben des maeghs en ver-
snaen dozste.

Soethout. 36.

Soethout of Galissihout / Latijne Liquiritia vel
Glicyrriza. Sijn wortelkens die in alle wine-
kels wel bekent zijn. Die veel in de mederijnen
ghebesicht worden / om te versaften ende te ver-
soeren.

Soethout' rweelt men oock noemt Galissihout/
versoet en versacht alle dingen daerment toe be-
sicht. Soethout of Galissihout is in idelma-
tich warm en boechtich van natueren. Soethout
gheknaut ende langhe tijdt in den mont ghehou-
den / versoet den rauwe dozst ende heesche keele/
opent ende versacht den verstoppen ende verla-
den longen/en doet den slupmen rijp worden ende
lossen.

lossen / t'selfde doet ooc drop soethout een wijtlijts
in den mont gehouden en dan deur geswolgē. Soet
hout verdrijft den dorst en verberscht de drooge en
berhitte mage / en i soock goet booz teeringen ende
tot heete ghebraken van den lever / ende geneest die
zweeringen van der nieren ende schozshepdē van
der blase / ende versoet alle scherphēte ende smerte.

Wynngaert, 37.

VWynngaert Vinea ende den drupben heetmen
Vua. Is een ongeacht hout maer draeght
schoone vrucht en / soo een peg helijck wel kannelijc
is / daer die edele wijn uyt geperst wort.

Die nature des Wynngaerts is verleschen /
want d'oncrpe drupben of berjups ende oock wijt
azijn vercoelen / ende die Wijn gedroncken berhit-
tet en verwarmt. Die Wijn matich gedroncken
verheugt des menschen herte / vercoelt en scharpt
het verstant ende gheeft den lichame cracht en
sterckhept : Die wijn is die melck ende een recht
boedtsel om oude luden mede te boeden ende te
onderhouden : Maer is dickwils die verderffenisse
van jonghe luden : Daerom soo sullense de jon-
ghe luden niet drincken : Maer sparense booz-
den ouden man diese soo wel smaect en becomt.
Die Wijn maecht een mensche coragieus ende a-
moreus / ende sterckt wel den leudens van oude
patroonen / ende doet den spijsse wel verte ren dat
men niet appetijt ende goede smaect eet. Wijn
recht ofte Berjups met supcher opgewelt / is een
goede sirope om te lecken in heete coortsen / want
het smaect lieflijck t'berdrijft dorste ende versterct
den slappe maghe.

NOTA

Die

Die den Wijn drinckt soberlyck,
 Die verheughteraf minnelyck,
 Maer diese drinckt boven maten.
 Die doet zyn lichaem luttel baten.

Aelbesien. 38.

Aelbesien worden int Latijne gendemt Ribes
 ende Grossularia. Sijn ober al genaech bekent
 wassen in de hoben aende hepnungen ende worden
 onder den doof boomen geplant. Die rode aelbesien
 zijn cout en droogh van naturen / almense eet soo
 vercoelen sy die heete mage ende lebere / ende zijn
 seer goet ingenomen tegens alle hitten des bloets /
 ende tot alle heete koozsen / sy verstaen den doofst:
 Aelbesien stoppen den loep des buycx en dat root
 melisoen / tegens alle die voozschyben ghebreken
 machmen ghebruycken aelbesien cruyt / dat men
 alcht in alle apteeckē te cope vint / twelck lieffelijc
 is om eeten ende seer bequam vooz siecke luyden.

Pruymen. 39.

Prunus een pruum boom ende Prunum een pruum
 me. Van dees vintmen veelderlep soorten /
 maer princypael zijn pruumen van Damast ende
 sleet pruumen 'twelck wilde pruumen zijn diemen
 int wilt vint / d'andere pruumen worden in hoben
 gheplant. Pruumen ghegeten vercoelen ende ma-
 ken den buycx weech / ende doen lichtelijck camer-
 ganck hebben. Pruumen wel moztwe ghehoocht
 den stenen uptgedaen / ende met supcher ende boter
 toe gemaect is goet gegeten vooz een slijmerige
 voozst / maect openinghe ende verstaet wel doofst.
 Die bladeren van Pruumboom in water gesoden
 is een goet gozgel water / vooz een seere geswollen
 heele

hele datmen daer mede ghenesen can. Die wilde
slee prupmen ghedwoacht zijnde ende ghegheten
stoppen den buyck loope / ende maken den camer-
gaangh hert. Die Somme die aenden Prupme
boomen wast in wijn gesmolten ende ghedroncken
bzeect den steē en doet het Szabeel lossen en rijse n.

Mirtus. 40.

Mirtus is een cleyn boomkē hebbende veel tacr-
kens / met doncker groene bladekens / en
erijcht schoone witte bloemkens / ende wast in
thuynen daerse geplant wort. Mirtus is dwoogh
van natueren tot in den derde graet ende cout
in den eersten. Die besikens van Mirtus zijn goet
inghenomen / vooz bloetspouwen / en bloet wate-
ren en buyckloope / vooz natuerlyche cranchheyt
der vrouwen. Daer die Sirope van Mirtus wel
toedient / diemen inden Aprreeck te koop vint.

Cornoeli boom. 41.

Die Cornoelie boom heeft seer hert hout / die
brychten zijn schoon root en lanc / zy worden
in den thuynen geplant ende men noemtse in
den Latijne Cornus. Die Cornoelien zijn cout en
dwooghe ende t'samen treckende van natueren. Die
Cornoelten ghegeten stoppen den loope des buyck /
ende t' root melisoen / en stercken den weecken ma-
ghe / ende is een schoone lieffelijche brycht om aen
te sien / en t' hout is hert en tap om cammen in mo-
lens af te maechen.

Populier boom. 42.

Populier boom noemt men int latijne Populus,
Heeft langhachtighe bladeren / achter bzeet en
vooz scherp rontsom wepnich gekerft / die rijstkens
zijn wit ende tape. Die bottkens eer die bladeren
voort-

boortcomen/ zijn seer welriekende/ en daer worde
 populter salbe af gemaect diemen inden apteek
 te coope vint/ die tot veel saken goet is. Men vint
 den Populterboom ontrent Haerlem wassen aen
 den Dupn cant. Populter salbe gestreken aen den
 slape van den hoofde ende op die polsen doet ghe-
 rust slapen. Is oock goet ghestreke op buplen die
 eerst gheballen/ gestooten/ of gheslaghen zijn/ ende
 is goet tot alle verhittinghe.

Steeckende Palm. 43

Steekende Palm wort in de Apteeck genoemt
 Ruscus. Het is een houtachtigh ghewas/ heeft
 ronde steelen/ en stekende bladerkens/ ende crijgt
 rode beskens. Het wast hier te lande in de hoven.
 Die stekende Palm is warm in de tweede graet
 ende droogh in den eerste. Die wortel van steken-
 de Palm in Wijn gesoden ende gebroncken/ doet
 water maken/ lost den urine/ breecht den steen/
 ende doet dat Gzaveel rijzen ende af gaen/ en mits
 dien goet den gheen die droppel pisse hebben ende
 die de geele Sucht hebben.

Hulst. 44.

Hulst wort int Latijn genaemt Ruscus Silve-
 stris. 't Hout is seer hert en swaer ende sincht
 alsment int water lept. Die bladeren zijn dick en
 hert/ met scherpe stekende doornen / ende blijven
 Swinters ende Somers groen. Die Hulst wor-
 den Depninghen af ghemaect ende van de tel-
 ghen maecten Sweep-stoekens voor den Wa-
 ghenlieden.

Natuere ende werckinghe,

Die

Die hulst bestkens zijn warm van natueren en maken camer-gangh ingenomen ende verdrijben colicompassi. Van schozzen van hulst wort vogel lijn ghemaect/ dienende om vogelkens mede te vanghen.

Boeckeboom. 45.

Die boecke boom wort int Latijn ghenaemt Fagus ende die vruchten heetmen int Latijn Nuces Fagi. En dees vruchten zijn vriezantigh/ men plachse veel int Haerlemmer hout te vinden.

Natuere ende werckinge,

Deze vruchten zijn bycans van middelmatigher nature. Die bladen zijn bercoelende en zijn goet gelept op heete pupsten ende sweeringe. Die vruchten worden ghesoden ende oock rau gegeten

Bercken boom. 46.

Die bercke boom hier int Latijn Betula. Is een wel bekende boom heeft witte schozzen. Die rijkskens wassen neerwaert ende zijn seer tap ende bequaem om stal besemen af te maechen ende ooc roeden voor quade hinderen die niet deugen willen. Men vintse wassé int Haerlemmer hout die seer goet en taep zijn.

Elsen boom, 47.

Die Elseboom hiet in Latijn Alnus. Is wel bekendt wast bycans overal ontrent Haerlem. Die schozzen besegen de biltmakers en lijnwaet berwers om swerte te berwen/ t hout mach lang duvze onder t water en dient wel om pompe af te maken ende heppalen om hupsen op te bouwen in weeck e gronden/ t welck tot Amsterdam veel ghedaen wordt.

Sausc.

Sause-boom. 48.

Sauseboom wort int Latijn genaemt by de Ap-
tekers Berberis. Is eē cleynē boom/ heeft cleyne
gekerfde bladen/ en zijn supzachtich van smake
ende soo zijn oock die vruchten dat ronde keshens
zijn/ eerst root en nae swert.

Natuere.

Die bladeren en vruchten van Sause-boom zijn
rout en drooch van nature tot in den tweerde graet.

Werckinghe.

Die beskens van Sause-boom besichtmē om de
bypc loope te stoppen/ en de vloet der houwē. Die
bladē zijn goet in spijsse om't bloet te vercoelē/ ende
machse besigen in de plaetsen van supzic. Die wortel
in looghe gewepcht dient om't hant mede geel
te maken alsment daer mede dicwills wast.

Speel-coren. 49

Speel-koozē noemt mē Oxiantha. Is bequam
om hepnungen af te maken/ in doelens en hoven
om te bevrjden/ die bloemkens zijn wit en rupchen
leestijc dienende inde May tijt in een carner geset in
water om welrechten te maken/ en om te vertierē.
Die beskens zijn root en stoppen den bypckloope
ghegheten zijnde.

Tamarisch-boom. 50

Tamarisch-boom wort in den apteek genaemt
Tamariscus. Heeft aschverwighe blaeden/ en
by naest gefatsoneert als herde. Die bloemen zijn
bypn wolachtich.

Natuere.

Tamarisch bladeren verwormen / die vruchten
en schorsfen verdrooghen.

Die bladeren ende jonghe scheutkens van Tamarisch boom in Wijn ghesoden met wat alupus ende gedroncken gheneest crachtich den verherde ende verstopte milt / ende is oock goet booztantzweer den mont laen mede gespoelt / ende booztloopende dogen. Die bladeren van Tamarisch boom in water ghesoden / en daer in ghebaept stopt den bloet der vrouwen. Doodet oock neten ende lupsen mede ghewassen.

Heyde. 51

Die Heyde noemmen int Latijne Frica, Die Heyde is wel bekent daermen die bestmen afmaecht/waest op doore heyden.

Natuere ende werckinghe.

Die Heyde heeft een verdoogende cracht / ende dient wel in water ghesoden om roode loopende doghen mede te wasschen om 't ghesichte te verclaren ende te stercken.

Rijnwillighe. 52

Rijnwillighe wort int Latijn ghenacmt Ligustrum. Is seer bequam om herninge af te maken / heeft langhe doncker groene bladkens. Die bloemkens sijn wit en crijcht groene beskens / die naederhant swert worden / het waest in de dypnen ontrent Haerlem int wilt.

Natuere ende werckinghe.

Die bladeren van dese Rijnwillighe / sijn cout en drooghe ende t' samen treckende / en dienen wel in water gesoden om een vterige keel ende mont mede te gijenesen als men daer mede spoelt ende gozghelt. Tot het selfde maechmen die vruchten bestghen.

Tot

Tot den Cruydeniers/ ende Specery Verkoopers.

Alle Cruydeniers ende Specery-vercoopers
 Saluyt in den Heere. Goetherrige Vrien-
 den, nademael ghy dagelycx met kostelycke
 Aromatische Speceryen omgaet, waer door
 u Doosen ende Winckels ende by na alle u huys lief-
 felyck ende soetgeurich is rieckende. So suldy weten
 dat goede Christenen die deuchdelyck leven, zyn als
 een kostelycke specerye voor God den Heere, voorts
 brengende een reucke des loetigheyds: Maer God-
 loose Menschen, die een quaet leven leyden, niet
 voorts brenghende dan alle onnuttigheydt: Dit zyn
 niet dan stinckende bocken, daer den Hemel af be-
 swalckt, daer niet dan Peste ende qualyck vaert af is
 komende. Dees sullen van God den Heere verwor-
 pen worden met de stinckende Bocken in de eeuwige
 stanck der Hellen. Maer op dat wy daer voor behoer-
 souden wesen, soo laet ons schicken ons sondigh le-
 ven te beteren, God den Heere getrouwelyck te die-
 nen, een yegelyck recht te doen. Soo tal ons God de
 Heere tydelyck gebenedyen, ende sullen namaels ge-
 voert worden deur de Enghelen Gods in de winckel
 des ewigen levens. Vaert wel in den Heere.

Van der Specerijen Natuere/ cracht ende werckinghe.

Note-muschaet.

NVx Miristica vel Muschata. Is te seggen Note-muscate/dees worden meest in al Crupdenters winckels bereocht/3p zijn seer goet ghenutticht van beroerde luyden/en supberen het bloet alse matich ghebruyckt worden/ende zijn goet gebesicht booz den steen en t grabeel/ende booz een verkonde quade maghe. Die Note-muschaet is heet en droog van natueren inden tweeden graet/en mach vijf jaer dueren onverteert in hun cracht:die beste Notenmuschaten zijn slecht en swaer ende roorachtich/die olpe in hebben als mense steekt met een Paelde oft Spelde/maer die licht zijn oft verdroogt en verschimmelt sonder bochticheyt / die heermen Compen/en die zijn so goet niet. Note-muschaet genutticht/maecht een welteckende adem / verdrojft winden upt den lijde/sterckt de herffene / maecht schoone coleur ende repnicht het bloet / ende is oock goet ghegheten booz een quade maghe ende slauerticheyt / ende doet oock wel urine lossen. Muschaten aen groote slucken in boom olpe ghelept / en daer altemet een sepelken af ghenomen met ontrent een vierendeel vā een Muschate teeder repse/dat is een sonderlinghe medecijne booz die gheen die met groote pijnē sijn water maecht/obermits het grabeel. Note-muschaet is goet gebesicht booz een coudē leber ende een gheswollen milte / diese cleyn maecht/ende is oock goet booz
den

dē buyckloope in eē epe gebacken met wat meels.
 Als yemant swijmt / die salmen met Rote-mus-
 chate in zyn mondt acemen / soo sal hy bekomen.
 Rote-Muschaet is oock wonder goet ghebeficht
 vooz den gheen die beroert zyn ende lamme leden
 hebben.

Folic. 2.

MAcis. Beteyckent Folie / is wel bekend in de
 Crupdeniers ende aptekers winkel is / wert
 hier te Lande gebracht vpt Indopen / somen dage-
 lix verneemt. In Flaueerticheyt verstercht die
 Folie seer het herte.

Die Folie is het bloeyfel van den Muscate
 ende is van eender cracht ende operatie als die
 Muscaten zyn / te weten / heet en droogh in den
 tweeden graet. Folie ghenutticht / stercht den
 mage en leuer ende maecht urine / ende doet
 den winden breken en schepden / stopt mede het
 roode Melisoen ende den vrouwen stonden / Oly
 van Folie vintmen te koop in den Apreeck / en die
 stryctmen buyten op de borst iweemael daegs
 met een warme hant vooz een quade borst en oock
 op die maghe vooz een quade maghe.

Caneel. 3.

GInamomum. Caneel latine. Dit is eē upnemend-
 de scozse die t herte en mage seer versterct alse
 gebeficht wert. Is wel bekent meest by een pegelich
 somen die ober al in de winkel is te coope vint.

Caneel is heet in den derden graedt en droogh
 in den tweeden. Die beste is root van hetwe met
 een gaerden reuck / en die scherp is op de tonghe
 met een soetichodt vermeught / en blijft tien jaer
 goet in zyn cracht. Caneel is goet ghebeficht

om 'therte te verstercken / ende maect goet bloet in den mensche / Item Caneel gebesicht beneemt den Katarren des hoofst / ende is sonderlinghe goet ghebesicht van watersuchtighe menschen. Caneel ghegheten maect claer ghesicht / ende is doek goet vooz een vercoude quade maghe ende slauherticheyt / ende vooz benautheyt des bozstis / ende met warme wijn ghedroncken / ghepulveriseert / ontstopt den vroukens haer verhouden bloet. Caneel ghestooten ende gemenght met een bzaenappel ende wat supckers is goet ingenomen vooz cloppen des herten ende vooz stoppen. Caneel is doek goet ghebesicht vooz bochtige herseuen / het dzooght den katarren / verwermt ende versterckt den maghe / ende verdzijft sijnmerige humeuren.

Gengeber. 4.

Sinsiber. Gengeber wast mede in de heet Indysche landen / daer die specerij cruyden van daen comen / ende wert bove alle specerijen wel meest in spijsse ghebruycht / alse genut wert soo verdzijfse winden / verteert wel den spijsse / ende vernicht die vuplicheyt des maechts / scherpt het gesicht / verdzijft tot wellusticheyt des vleesch.

Gengeber is heet in den derden graet en bochtich in den eersten graet / die beste is die van binnen wist is en scherp op die tonge als peper / by duert twee jaer lang goet ende onverteert in zijn cracht. Gengeber in spijsse gedaen is goet vooz een vercoude quade mage / ende vooz die altemet stoppen en in onnachte vallen / sterckt het gesichte / en doet doek sweeten verdzijft het fenijn en winden. Genclautwe Gengeber in de bla mme va een haerse geharrent of gesengt aen een punt van een messe ende

tswoert

tswert dā conssom af geschzabt / en dā het blinēste
 cleynkens gesneden dat machmen linnēdēn niet
 een teugfien wijns of biere / en dit is seer noet om
 dē spysse te verteeren / het verdijft vōndēn en maect
 appetijt / en is goet voor een verbuyde mage ende
 quade leber / het verteert stuy men ende bochtichey-
 den / ende verstercht den natuere.

Nagelen. 5.

Gariophila. Nagelen zijn bekerde speterijen die
 hier te landen niet en wassen / maer comen upt
 bzeemde Eplanden / sy verheughen't herte en zijn
 goet voor de magh ende leber / sy scherpen het ghe-
 sichte ende stercken crancke ouwe ioudens.

Nagelen zijn droogh en warm van natueren /
 die beste zijn die rootberwich zijn en bzeet oen de
 hoofden / ende een cleue bochte in haer hebben en
 blyben thien jaer in hun crachte. Nagelen ghege-
 ten in spysse verstercken die herffenen doch de mage
 ende leber / en verlichten en verheugē 'therte / makē
 claer gesichte en benemen het bzaen en walgē van
 bobenen. Nagelen verstercken ooc die nature / gebē
 courage / en makē soeten asem / verheugēt' gemoet.

Suycker. 6.

Saccarum. Suycker / is veelderley / van welck
 die witte herde brootsuycker voor die beste ghe-
 houdē woet / en roode pot suycker voor die slechste.

Suycker is warm en bochtig in dē eerste graet
 die beste is harde ende schoone witte broot suyc-
 ker. Die suycker woet en laccēert wel. Suycker
 met speterpen ghebaken en ghegheten verstercht
 den mensche. Paerde suycker diemen in den wy-
 teech te roye vint / versraept ende vercoelt het her-
 te / ende is goet in den leste noot crancke menschen

ghegeben. Supcher is goet gebesicht booz pijn in de blase/ ende quade Lendens. Supcher in water of in hier ghedaen/ is goet gedroncken om te verberschen ende te verkoelen ende om dozste te verstaen. Supcher-candp is goet genutticht booz een heesche heele/ verstaet wel dozst en doet den hoeste ophouden.

Saffraen. 7.

CRocus, Saffraen wast in Duptstant ontrent Weenen/ verwet seer geel/ ende wort die wils in spijse ghebruycht. Saffraen versterct het herte/ verbruyft geel-suchte / ende is goet booz alle de inwendige leden.

Saffraen is heet in den tweeden graet/ en droog in den eersten/ en mach vijf jaeren dueren in haer kracht alse wel bewaert wort: de beste is die versche is/ ende een schoone hertwe ende goeden reuck heeft. Saffraen salmen niet te veel besigen: want het quaet is. Saffraen in spijse gebuycht/ sterckt het herte/ en maect goet bloet/ 't is oock goet booz een benaude bozst en boozt pleuris. Saffraen gedrooght en dan gepulveriseert ende met wijn gedroncken versterckt de mage. Saffraen in vrouwen sock gedaen is goet om roode lopende oogen mede te genesen/ ende Saffraen in eenige pappen gedaen/ maect smeeringen rijp als mensche daer opleyt/ Saffraen verbruyft het fenijn vant herte/ en is goet gebesicht booz de geele suchten en verwecht der vrouwen stonden/ ende doet wel sweeten en urine maken/ ende helpt alle de inwendige leden.

Peper. 8.

PIper. Peper is een specerije die wel bekend is/ die krachtigh heet is van natueren.

Peper

Peper is heet en droogh in d en vierden graet/ en mach elf jaer goedt behouden worden in zijn kracht. Peper met wijn gedroncken/ beneemt den vierden daechs coozise, Die veel Peper eet wort outupsch/ ende maecht een mensche mager/ en die vrouwen die te veel Peper eeten worde onbzuchtbaer. Item Peper ghegeten maecht appetijt/ en doet de spijse wel verteeren ende verdrijft de winden. Peper met boter hier t' sabonts warm ghedroncken/ is goet vooz verkoude lendens/ en vooz koude bebende coozisen/ en dient oock luyden die oudt en cout zyn/ en rochen en kochen: men sal vijft oft ses graenliens vooz den eten innemen/ dat verwarmt de Maaghe/ ende den inwendige leden/ ende maecht appetijt/ verdrijft winden ende quade vochticheyt. Peper ghelinaut met razijnen/ treect veel slijms uut den hoofde. Ghestooten Peper en Swabel onder een ghemenght met smeer van geroocht bleesch is een goede Wupsalve/ men false strycken in den leden/ en daer 't schurft is:

Aloc. 9.

A Loes. Aloc/ is boben maten bitter ende is het sappe van Semper Vives.

Aloc is van natueren warm en droogh/ ende dees binmen in den Aptecck te coop/ die beste is die leber verwich is' tweck is meest bruyt rotsachtich. Aloc is een gesonden medecijne vooz teere personen/ om sonder soz camergang te make: maer werct langhsaem/ ende is boben maten bitter/ en daerom maectmer pillekens af om met een gebraden appel duet te swelghen: neemt Aloc een vierendeels loots/ maect pillekens af/ swelgt die deur/ dat maecht sachte camerganck/ ende is goet

voorz een quade herbylde Maghe : herbijft oock die geelsucht / ende beneemt den hoost sweer / ende gheueft roode loopende ooghen.

Rhaberber. 10.

RHabarbarum. Rhaberber is een wel besochte en beproefde medecijne.

Rhaberber is warm in den eersten graet en droog in den tweeden / ende is t' samen treckende van natueren. Dese wortel vint men in der Apteeck te koop: maer is boven maten costelich en dier / so datter een excellent ende beproefde medecijne is voorsz rijcke luyden / diese ver gelden mogen te coope. Rhaberber gepulberiseert ende met een doperken van een epe met wat wijns ingenomeu / is goet voorsz een quade maghe en voorsz pijn in den buck / oock voorsz Scitica / twelc is pijn inde Heupen: is oock goet voorsz bloet spouwen / voorsz root Melisoen / voorsz rotsen / voorsz de geelsucht / ende voorsz een verstopte lever.

Galigaen, 11.

GAlanga. Galigaen is een seer tape roode wortel diemen in de apteeck te coope vint / die seer gepresen wort / voorsz een quade maghe.

Galigaen is warm van natueren in den derden graet. Galigaen in Wijn ghelept en daer af ghebroncken is goet voorsz een quade maghe / verdrijft winden sterckt het geheele lichaem en maecht goet bloed. Ende Galigaen aengheroken sterckt het herten en den sinnen: Daer Galigaen in den mont genomen en geknaut / becheucht den menschen en maecht hem vrolijck ende blijde.

Zeduwaer, 12.

Zeduwaer. Noemtmen int Latijn Zedoaria. Zeduwaer is wel bekent in de apteeckers winkel

hels / is een wortel bycans van smaech ende to-
leur als Gengeper / welck upt Indien hier te lant
gebracht wort. Zeebuwaer is warm en droog in
den tweede graet / Zeebuwaer wort veel gebruycht
voor pfer batijf in een vierighe tijt als die gabe
Gods regneert / een stucken in de mont gecaut
ende naederhant deur gestweicht. En is oock goet
voor een quade Mage en het breecht winden ende
berdyft colicompas / maecht oock appetijt om te
eeten ende maecht een forte asem.

Cubebe. 13

Cubebe gelijckit wel ronde Peper ende is oock
scherp ende sijtende als Peper / en comt mede
upt Oost-Indien.

Cracht en werc kinghe.

Cubebe geknaut doet wel seeveren en trect veel
borcht gheyt upt den hooft / is goet voor caterren
int hooft die van roude gecomen zijn / Cubebe ge-
gheten is goet voor die Geelsuchte ende swijme-
linge int hooft / doet wel water lossen / ende vordert
den vrouwen haer Menstrum.

Vermaninghe van 't Zaet.

CHristen Broeders dat ghy al t' samē wel va-
ren moet is hertelyc myn begerē. Myn heeft
goet gedacht V. L. te vermanē van 't saet dat-
mē in der aerde saeyt, behoort op gelegēder
ryt te geschien so als ghy wel weet, want datmē buy-
rens ryts saeyt dat sonde qualyc willen wassen. Ende
sulc saet alsmen saeyt sodanige vruchten ismen ver-
wachtende. Die dan goet saet saeyt, die mach oock
goede vruchten maeyen, Maer die oncruyt saeydt sal
oncruyt

oncruyt vergaren. T welck oock also te verstaen is by't mensche leven, want een mensche behoort een deuchdelyck leven hier op de se Werelt in den tyt der gratien te leyden, waer af men vruchten verwachten- de is des eeuwighen Levens. Maer die sijn leven in ondenckide overbrenght, 'twelck niet dan oncruyt is, wat is die anders verwachende dan eeuwige be- derffnisse? Daerom salmen't oncruyt der ondeuch- den altyt, dat in ons wil opwassen uytroeyen, op dat in ons niet en blyft wassende dan 't goet cruydt der deuchden, Waer deur men mach vercrygen van Go l den Heere tytelycke benedictie, ende naemaels 't ee- wighe leven.

Van den Medicinael Saden

cracht ende werckinge

Mostaert-saet. 14.

SInapi, Mostaert-saet is een cleyn rond sade- ken/ende is tweederley/ te weten wit ende graeu/het wit wordt gesaepdt/ende 't graeu wast int wilt/ aen dijcken ende by die we- gen ontrent Haerlem/ende wort dagelicx beel ge- huycht tot visch ende bleesch gemalen zynde om de spijsse te verteeren.

Mostaert-saet is heet en droogh in den vierden graet/ende men macht vijf jaer goet houde in zyn cracht, Mostertsaet gemalen met azijn ofte Ber- jups/is een goede souse en toe spijsse/om sware cost te verdouwen ende te verteeren/en is goet gegeten voor een quade mage en voor watersuchtigheyt.

Nieu

Dieu gemalen Mostert is goet gestreken op onge-
nenselijcke seeren diese doet verdrooghen ende ver-
gaen. Mostert saet ghestoten ende in een popket
ghebondeu is goet in de mont genomen met laeu
water en eech booz den tantsweer/ doet wel seberent
en supbert den herffenen als men poers in de neuse
doet om te verniesen. Gemalen mostert gebesicht
doet wel urine maken en geneest den bupck pijn.

Anijs-saet. 15.

A Nisum. Anijs-saet is een welsmakent ende seet
gesont saet/ en wort veel in der medecijnen ge-
besicht om winden te bzeiken/ men vintet ober al
by den comens te cope.

Anijs-saet is heet en droog in den derden graet.
Anijs-saet gegeten/maect appetijt/bzeect wel win-
den/ is goet booz pijn in den bupck/ doet wel urine
makē en sweeten/ is goet gebesicht van den water-
suchtigen en van den genen die de vallende siechte
hebben. Anijs-saet gestooten met wat stoefsupcher
is goet gegeten booz ee quade bozst en ee quade ase.
Anijs-saet wort veel gebesigt in der medecijnen ge-
pulbert seert en in dzancken gekooct. 'T is lieflick
van smake en doet veel goets in den mensche.

Commijn. 16

C Vminum. Commijn/ dit is lagwerpich graen
saet wort veel van de lant lupden in Kasen ge-
wongen ende in broot gebacken/ men vintet ge-
noech te coope.

Commijn is heet en droog in den tweede graet/
en mach vjs jaer bueren in zyn crachte. Commijn
genutticht/ schept die winden van der magen en
doet urine maken: maer is niet goet veel ghebe-
sicht. Item Commijn en Bahelaer 't samen ghe-
stooten

stooten/en in een sacken opt hooft geleyt/ is goet
 booz coude katarren. Commijn gestooten en met
 Azijn ghemenght ende booz die neuse ghehouden
 om daer aen te riecken/ is goet boozt bloeden/wat
 het doet het bloeden stempen en ophouden.

Coriander. 17.

Coriandrum. Coriandze is een welriekent roet
 sadeken/wozt op ackers gesaeyt/ ende wozt
 veel in bier ende wijn gebesicht/ende wozt oock in
 supcket ghebaken ende in den slach-tijt woztet
 veel in de jeusen ghestopt.

Coriander is heet en drooch inden anderē graet
 ende blijft twee jaer goet in zijn cracht. Coriander
 salmen niet desigen eert bereyt is op dusdanigher
 maniere: Men salt eerst weycken in eech en latent
 dan wederom droogen/en dan genutticht/ is goet
 booz swymeling of draepinge in't hooft/ ende booz
 die vallen de stechte. Coriander bereyt en in Sup-
 ket gebaken en ghegheten/ stercht de Mage ende
 maecht een welriekenden mont.

Venckel-saet. 18.

Feniculum. Latijne is een seer bekent graeu sa-
 deken/dat veel in thupnen mast en vermentigh-
 suldicht hem selven seer/ende wozt veel inder me-
 detijnen gebuyct ende is seer goet boozt Grabeel,
 Venckel is heet en droog in den tweeden graet/
 en het saet duert dry jaer in zijn cracht. Venckel
 zaet gegeten sterct die herffenen en't gesichte/rep-
 nict het bloet/en opent der vrouwe maet stonden/
 vermeerderet het soch van vanculwe/het sterct de ma-
 ge en silt het vrankē/het ontstopt de lever/milte en
 blase/en doet wel urine maken/en helpt den steen
 vranken/en is goet booz pijnē inden lendens en het
 ver-

berdyft conde pisse/ ende diet nutticht ver seucht
daer af. Gedistilleert Dentchel waeter is seer goet
om seere oogen mede te wasschen diet geneest.

Daucus -saet. 19.

DAucus. Vogelnest oft kroonkens krupt/ wast
op hooge steelen ende gelijckit bykans het ge-
was van geele wortelen. Die bloemen zijn Wit/
ende wassen op kroonkens. 't Saet is rupch alst
rijp is/ ende wast oberbloedigh op drooge slooten
omtrent Haerlem.

Daucus saet oft Vogelnest wast oberbloedigh
int wilt/ dit saet is warm en droogh van natueren
in den derden graet. Daucus saet droogh gegeten
of in karremelck gesoden/ is goet genutticht booz
verholen winden. Daucus saet is oock goet ghe-
besicht booz't grabeel ende den steen/ het doet wel
water lossen/ ende opent den maent stonden der
vrouwen/ ende is oock goet booz pijn in den buyc
ende pijn inde lendens.

Lijn-saet. 20.

Semen Lini. Lijnsaet is een plat grau blinckent
sadeken/ wort op die ackers gesaeyt/ is nootsa-
kelijcke plante by naest booz alle menschen/ so om
die olve die daer af geslagen wort/ als om't blas
datter af wast/ daerment Lijnwaet met groote
kunst ende veel moptens af maectit: ende daer
mentch mensch zijn broot by wint.

Lijnsaet is warm in den eersten graet/ by nae
ghetempert van natueren. Lijnsaet meel met
bier een pappe af ghemaectit met een goet stuck
boter/ ende op die sweeringhen of swellinghen ge-
lept/ versacht die pijn ende maectse rijpe/ ende
doetse deurbreken/ ende treckt booznen ende splin-
terg

ters uyt den bleesch. Uynsaet gesoden met bleesch-
nat of soere-melck/ende in clisterie gebzupcht ver-
sacht alle pijn ende weedom inder dermen en van
der moeder. Uynsaet meel met ghestooten Peper
onder een gemenght met Honich/ is een goede elec-
tuarium booz een quade hoeft genutticht / ende is
ooch goet ghegeten om couragie te maken.

Lavas-saet, 21.

Latine Livisticum. Labas-saet wast aen een ho-
ge plant op croonkens daer zaet in wast/wordt
veel ghebzupcht booz winden.

Labas-saet is warm en drooge van natueren.
Labas-saet gestooten ende ghegheten / of met een
reuge Wijn gijedroncken/ verdrijft winden ende
pijne / ende is ooch goet ghegeten booz een quade
mage/en daerenboven maectet de spijsse smakelijck.

Nardus-saet, 22.

Nigella. Nardus-saet is een swert zadeken dat
dickwils teere personen ingheben wordt/
om winden te vrecken.

Nigella of Nardus-saet is warm en droogh in-
den berden garet. Dit saet gestoten tot poeder en
met Wijn in gheromen verdrijft winden uyt den
lybe en wormen en fenynige dampen ende opstij-
ginghe / als mer altemet aen riecht/soo drooghtet
vochtighe herffenen / en doet den verloozen reuck.
wederom comen/en is ooch goet booz de tant sweer.

Zever-saet, 23.

In latine wort het ghevaemt Sermen Limbri-
corum ofte Sermen contra umbricos. Ende dat
is het oprecht Zever-saet of wormcrupt / dat men
in de Apteck te cope vint / welck in vzeemde
Landen wast.

Natuere

Het Sebersaet of het worm-cruyt is warm en
dooch van natueren.

Cracht ende werckinghe.

Sebersaet ghepulberiseert ingenomen een out
mensche ontrent een half loot met Supcher ghe-
mengt ende ingenomen/is goet booz die inwendige
ge wormen des buyx die daer af sterben/ende als
mer wat aloe onder menght soo wordense met een
doot uytgedreben.

Fenegrieck, 24.

Fenegrieck heet int Latijn Fænum Græcum,
heeft bynachtige hole steelkens/heeft blade-
ren als elaber/ Die bloemen zijn bleec't saet is
geel/en wast in cromme houtwen/ men saeptet in
hoben ende wort by den Apteechers vercoft.

Natuere.

Fenegrieck is warm ende doooge/ende versaft
ende vermozwt seer.

Werckinghe.

Fenegrieck gestoaten met Bier gesoden met eē
goet stuc boters/dese pappe is goet gelept op har-
de sweeringhen ende apostumatten/diese doet rijp
worden ende uytbreken.

Vermaninghe van't Graen.

Goet hertige Mannen, Ic wensche u toe ge-
luc ende salicheyt. Myn vermaninghe tot u
luydē is dese. Ghy weer wel dat de Lanmā
grooten arbeyt doet om zyn lant te behave-
nen, ende alst nu behavent is. Soo werpt hy zyn coren
uyt

uyt die hant in zyn acker ende besaytet alsoo op goede hope dat hy daer nae noch vruchten afkrygen soude, ende ten ty sake dat het Tarwe coorenken sterft in de aerde loo blyfret alleen, maer sterftet lo brenghet vruchten voorts, loo mede moeten wy ons beste doen om deuchdelycke te leven, en bewysen die wercken van barmherticheyt aen ons even mensche nae ons vermoghen, op goede hope dat wy daer noch vruchten af sullen kryghen in den Hemel. 'tWelck niet can gheschieden ten zy saecke dat wy oock eerst sterven ons quade lusten ende onbehoorlycke begeerlyckheyden des vleesch die tegen den Geest zijn strijdende, 'twelck soo 't in de redelyckheyt gheschied, soo sullen wy als weeldich Kooren op schieten in alle deughden, ende ryp zynde sullen van die Enghelen Godts ghevoert worden in de Schuere des eeuwigen levens.

Van de kracht der Cooren Graenen.

Tarwe of vveyt. 25.

Tarwe heetmen int Latijn Triticum. Is een seer schoon graen soo een peghelyck wel bekent is; Dat op vette ackers gzaept word/ende in schoone apzen wast. Daer het beste broot af ghebaken word.

Die Tarwe is bykans van middelmatighe natuere/meest streckende tot warmte/ende maect een mensche vet en stercht. Men sal weten dat het gesonste broodt datmen eeten mach wordt van Tarwe ghebaken/ dat nieuwe baken is ende niet.

niet bunstich een dach out zijnde/ ende hoe datt et
meer ende clepuder ghebupdelt is hoe dattet meer
stopt ende meer voetsel geeft/ ende hoe grober van
semelen hoe min voetsel ende meer laccereet. Car-
we meel Pap gecooct met soete melck en geget en
versacht den doyst/ ende is goet voor bloet oberge-
ven. Pap van Carwe meel met wat boters rijpt
alle apostumaten/ ende brengr dat bloet tot ertere
alsment op sweeringe leyt. Carwen semel in wa-
ter ghesoden is goet om crauwagie ende schurft
mede ghewassen diese doet vergaen.

Rogghe. 26.

DE Rogge noemt men int Latijn Secale. Is
doock een schoon wel bekend gr aen/ dat op ro-
ren belden wast in apzen / daer mede goet
broot af gebacken/wozt/twelck met water aileen
ghenoech soude zijn om af te leven / als hem een
mensche wel liet ghenoeghen.

Rogge is upter narueren verwarmende : men
sal weten dat rogghen brood brenghet wind aen/
ende is zwaer en quaet om te berteren/ende dient
alleen den geen die arbeiden/ende luttel leech oft
stil zijn/of die een stercke Maghe hebben: Broogh
roggen meel in een saccken opt hooft ghelept/ is
goet voor pyne int hooft / ende pappe van Rog-
gen broot oft van roggen meel gemaeckt ende op
zweeringen gelept/ maect die rijp en doetse deur
brehen/ende trect ooc doornen en splinters uyt den
leden daerse inne zijn. Een snede rogge broot wel
geherst/en dan in Azijn genet ende met wat Ma-
gelen besteken ende op het putken van de Maghe
ghelept/maect appetijt en is goet voor braken
ende walghen. Rogge broots crupmen met zout
ende

ende Wijn-eck vermengt blatmen onder de boe-
te om pijn ende raserije upt den hoofde te trecken.

Haver. 27.

Die naem van Haver is int Latijn Avena. Is
een excellent paerde voeringe/ is wel bekendt/
ende wort doek goet af gemalen/ tot een medecijne
ende spijsse der menschen.

Haver is up'ter natuuren verkoelende ende op
dzoogende. Haver in water gesoden tot dat sp splijt
en dat water met Hoofwater gemengt verdrijft
den steenpuysten upt den aëcht alsment daer me-
de wascht. Haveren gozt met boter melc gesoden/ is
goet voor de geen die groote hitte int lijf hebben.
Haverpap met wat oly gemengt maect sweeringe
rijp/ en doerse upt bzeke alsment daer heet op leyt.
Haver met sout onder een heet gemaect/ en in een
sackhen ghedaen/ is goet gelept op een scere zijde.

Garste. 28.

Die Gerste heet int Latijn Hordeum. Is een
graen daer principaelijck mout af ghemaecht
wort/ ende goet bier af gebrouwen wort/ wesende
niet min nootzakelijck tot dranche der menschen
als die Wijn. Die Gerste is tweederley die win-
ter Gerste ende somer Gerste.

Gerste is cout ende dzoog in den eersten graet/
ende wort seer veel in medecijne gebesicht in heete
sietten om te verkoelen ende hitten te te verdrijvê.
Gerste in water ghesoden tot datse splijt/ en dan
deur ghedaen en met supcker opghewelt/ is goet
gedroncken voor een heete Cortse/ ende verstaedt
wel dorst/ het selfde doet oock Gersten by ghege-
ten. Gerste genutticht maecht repn bloet / ende is
goet in't hoost. Fijn Gerste meel gesoden ende
pappe

pappe af ghemaect ende ghegheten/ is goet booz raserije int hooft. Dat selfde doet oock droogh Gersten meel in een saercken op 't hooft ghelept.

Boeck-Weyt. 29.

Iden Latijne Fago Triticum. Is een dziecan-
rich graen dat veel in Zabant gheteelt wordt
ende int sticht van Wtrecht. Daer die rijke
lieden heur hoenderen die rapoenen by mesten/ en-
de die schamele lypden af leven.

Boeck-wept is bycans van ghetemperde na-
tuere. Boeck-wept meel hoecken af ghebaken of
by afgecoocht/ is goede cost booz gemeene lypden/
die lichtelijck verteert wort/ ende oock redelijc wel
boet/maect openinge en doet wel urine losen.

Geers. 30.

GEers int Latijn Milium. Is een cleyn rondt
zadeken/ twelck men by die comens te hoope
hint/ en is beter bekent by den schamele menschen
dan by den rijken.

Geers is cout in den eersten graet/ en droogh in
den derden. Geers gecoocht in melck soo het ghe-
bypck daer af is: ende ghegeten is goet booz den
bypcklaope ende doet urine lossen. Geers ghestoo-
ten ende in een nieuwe panne heet ghemaect/ is
goet in een saercken ghelept op pijn van den sijde
ende van den bypcke/ comende van verholen win-
den/ en is ooc goet oock also opt hooft gelept booz
een seer hooft dat pijn heeft/ en is goet om die ka-
taren op te drooghen.

Rys. 31.

In Latijn Oriza. Rys comt hier te lade te coo-
pe in balen upt zveemde landen. Is by die rj-
ke lypden wel bekent/ beter als by den armen.

Rijs is warm in den eersten graet/en droogh in den tweeden. Rijs gehoocht met melck ende gegeten is lekker luyden spijse/geeft goet voetsel ende stoppt den loop des bucx/maectit een mensche couragieus/ ende gheeft hem een bloosent eude schoon coleur.

Boonen. 33.

In Latijn Faba. Een Boone. Die Boonen wassen op die Ackers in schellen/ende zijn menigerhant groot en kleyn.

Groene Boonen zijn hout ende bochtigh van natueren: maer alsse out zijn van zynse coude en droogh. Boonen in water gesoden ende gepelt en dan in boter ghesuyt/ maken versch bloedi ende stercken den lendenen/ eude maecken een mensche moedich. Boonen gegheten stoppen den loop des bucx/ende beletten het dzyppen der Catarren/het welriekende bl oepsel der Boonen/water af ghedistilcirt/ dient om blecken en sproeten te wassen diense doet vergaen.

Ervveten. 33.

Plsa Latine. een Erte. Is een wel bekent graen/ men vintt menigherlep/ graeu/ groen/ ende witte Erveten.

Ervveten zijn van middelmatige natueren/die welke gehoocht zijnde ende gegeten/ gheben den mensche goed voetsel/eude maekeliev een mensche sterck en kloech. Het ertsappe van groene erten in genomen met wat bereypt Senepoers/ so ment in den Aptecck koopt/ is een goede medecine om camergang te maken/doet wel urine losen/verbzjft den geelsucht ende waetersucht/ ende ertsappe is noc niet ongesont genutticht voor teere menschen.

Turckische

Turcsche Rogge en Tarvve. 34.

Turck Coozen heetmen int Latijn Frumentum Turcicum. Dese greynen zijn verscheyden van coleur wit/root/geel/bzupn. Broot van Turck Coozen gebacken smaect redelijck wel/maer is droogge kost/ ende voedt soo wel niet als Tarwe ende Rogge van dese Landen.

Roomsche Boonkens. 35.

Roomsche Boonkens heetmen int Latijn Fabeolus vel Phasiolus minor. Sp wassen aen staken in de hoben/ende zijn lisselijcke bzuchten/van menigerhande coleur/ ende worden/ eerst ryp zijn met heur schellen aen stucken ghesnedden/gesoden ende also gegeten. Roomsche boonkens zijn warm en vochtich van natuerē. Roomsche Boonkens gekoocht met hutsot nat/ ende gegeten voeden redelijck wel/ maecken sachte kammergangh ende doen wel water losen.

Lupinen. 36.

Die Lupinen worden int Latijne ghenoemt Lupini. Die Lupinen wassen in schellen ende zijn bitter van smaecte/ men bintse in den Hoben gesapt en wassen.

Natuere.

Lupinen zijn warm en droogh tot in den tweeden graet.

Cracht ende werckinge.

Lupinen in waeter gesoden ende ghedroncken jagen af deur den camerganch alderlep wormen/ en 't aensigt mede gewassē maect een klaere huyt/ ende neemt alle plecken en sproeten wech. Lupinē gekoocht zijnde machmen oock eten vooz spijse.

D sij

Verma-

Vermaninghe van den wortelen.

Goet-gunſtighe Hoveniers ick wenſche u toe gheluck en ſalicheyt. Soo ghy wel weet dat het principaelſte dat den boomen en cruyden doet groeyen en waſſen, dat is die wortel als die wel ghemiſt ende ghevavent is. So mede moeten die wortelen ons gheloofs, wel bemilt weſen met leetweſen onſer ſonden, daer voor doende boer en penitentie, ende ſullen ons hoſken wel ſchicken te wieden, ende reyn en ſuyver te houden, uyt roeyende alle ſondighe ghebreecken als oncruyt met Wortel met al. Want die alleen het bovenſte gras afrrekt en laet die wortel ſtaen, die doet hem ſelven meer ſchade als baet. Soo mede moeten ons d'e ſonden leet weſen uyt die gront ons herten, die uyt roeyende deur Biechte en penitentie, of wy ſouden ons ſelven bedrieghen int leſte.

**Van de Medicinael Wortelen/cracht
ende werckinghe.**

Rapen 37.

In latijn Raps een Rape. Is een bekende ende ſeer geſonde coſt / byſonder die ſant Rapen die ontrent Haerlem waſſen/die welcken gezbraden zynde ende ghegheten breecken wel winden ende berteren drae/ende men machſe oock een ſieck menſch wel laten eeten.

Rapen zyn warm en bochtich van natueren:
Ende als Rapen wel ghecoockt zyn / ende booz
ſpſe

spijse ingenomen worden/soo ist een ghesonde cost en gheeft den lichaem redelijc voetsel. Rypen met melck ghesoden/versoeten de pyne van't stercken daer op ghelept zynde. Het sop daer die Rypen in gesoden zyn is goet om die hande inne te wassche die uptzeken van den winter/of ghesoden Rypen warm daer op gelept. Die jonge spruythens van den Rypen als sy beginnen upt te schieten ghegeten/toeberept sijnde/deen water maken / en zyn goet genutricht van den ghenen die met den steen ende 't graveel gequelt zyn.

Radijs. 38.

R Abhanus minor. Noemtmen te zyn Radijs ofte oock Radicula. Den Radijs reetmen veel om graegheyt te maken en om windē te bzeke/is wel bekent by den warmoes luyden en by een pegelijc. Radijs is warm in den derden graet/en droogh in den tweeden. Die Radijs aen schijven gesneden/ende met supcher gelaeght/daer druypt een lieflijck Sirope upt/die goet geslicht is voor een quade hoeft en benaut heyt op de borst. 't Saet van Radijs gestootē en ingenomē met laeu water en ol te/ doet sterckelijc overgeben en doet urine losen. Radijs gestooten/ en met sout en seep en quaet pampier onder de voeten gebonden/trect upt het hooft nederwaert/pijn en hitten. Radijs gegeten/ breekt de steen/en is goet om te doen cozen en overgeben 't welc bysonder doen die schellen van Radijs met hontsch en eck gestampt en ingegeven/en daer na eenvinger diep in de keel gestekē maect walginge.

Geele Peen ende Caroten. 39.

Des worden ghenoemt int Latijn Pastinaca Lutea & Rubea. Dat zyn Goode ende Geele Peen/

Been / die ober al wel bekent zijn by den Wijcken en by den armen.

Die Wortelen van Geele Been en Caroten / in spijsse gebuyck / geben redelijck goet voetsel / ende verwarmen den inwendige leden / ende doen wel water losen / ende brengen een groote verbullinge in / onder schamele menschen.

Pastinaken Peen. 40.

Dees worden ghenaeemt int Latijn Pastinaka. Zijn oock seer wel bekent / het sijn schoone witte / bette wortelen. Die dagelijck in hutsotte gecoocht worden.

Pastinaken wortelē sijn warm en droog vā naturen / ende met hutsotte gesoden ende gegetē / geben goet voetsel / ende sijn goet voor den lever / longen / nieren ende borste. De selve wortelen doen ooc water maken / versoet die pijn van der zyde / verbyden den winden ende weedom uyt den buyck / ende sijn oock goet gegeten van den geen die verrect sijn of die van binnen gequest / of borsten sijn. Tsaet van den Pastinaken met Wijn ghedroncken is goet tegen alle senijn ende vergifte.

Mirredick. 41.

Mirredick wortel heetmen int Latijn Raphanus maior. Dees worden in de hoven geplant / ende vermenichvuldigen seer als men den wortel aen dicke schyben snijt / ende die plant in de aerde.

Mirredick wortelen gheraspt zijnde ende ghemenght met wat eere ende crupmen van witte broodt / is een goede sauce dienende om te eeten tot biffche of harde onberdouwelijcke cost / want het doet die spijsse wel verteren / ende maect appetijt / ende doet wel urine maecken / het verdrijft het grabeel

grabeel ende pijn tot den lenden / en is goet booz
watersuchtricheyt.

Peterceli-vvortelen. 42.

Peterceli int Latijn Peteroselijum. Is een cruy-
deken dat in de warmoes. Thupnen ghesaeyt
word/en bagelper gebuyct so wel die wortelen als
t cruyt ende oock't jaet.

Peterceli is warm in den tweeden graet ende
dooge tot in den derden graet. Peterceli Wortel-
len ghecoockt met Huispot ende ghegheten/ zijn
goet booz den Mage/ doen den spijse wel vertee-
ren/ende doen veel wateren/ so openen den ver-
stoptheyt van den Leveren van den nieren en van
allen den inwendigen leden/so doen den steen ende
van grabeel repse/ende wederstaen alle senijn. Tot
het boozschreben dient oock het jaet ghepulvert-
seert/ende met cleyn ghesneden soethout inghenom-
men/daet oock den winden schepden/alsoo ghebe-
sicht zijnde.

Alant-vvortel. 43.

Inde Apteeck noemmen Enula Campana. Alant
wortel heeft groote breede sachte bladen / met
een lange gheharzde steel / ende draecht schoone
geele bloemen. Die wortel is groot en dic ende
wit van binnen/ende heeft een stercke reucke ende
smaeck/ende wort in Thupnen geplant.

Alant Wortel is warm in den derden graet
en dooch in den tweeden. Dese Wortel gedroogt
ende gepoebert ende met Honich ghemenght/ is
goet inghenomen booz den hoest / ende sluymen
op den boost/ breekt oock winden / is goet booz
een quade Maghe ende maecht een lange azem.
Tot die boozschreben ghebreken machmen bes-
ghen

geen geconfijte Mant wortelen die veel bequa mer is/die ooc goet is vooz pijnē inden heupen / ende vooz den geen die hun seer ghedaen hebben/ en is goet p̄serbatijf vooz die peste.

Angelica. 44.

Angelica. Noemtmen oock in dupts alsoo ofte Heilige Geest wortel/is sonderling goet vooz die Peste/Angelica heeft gekersde blaen en̄ heeft een hooghe steel daer croonkens op wassen / ende wast garen in bochtige plaetsen onder elst boomen int wilt ontrent Haerlem.

Angelica is heet en droog in den derden graet. Water van Angelica ghedistileert / is goet vooz die peste met dysekel inghenomen/en daer op gesweet / het is oock goet vooz een vierighe luchtē/ vooz een quade mage/vooz toberijē/vooz flauhetigheyt/ vooz Pleuris ende vooz tantsweer : het opent die verstoptheyt van den leuer/milte/ Longen ende Mage/het hoordert der vrouwen maentstonden ende drijft af den nageboorten / ende verdrijft winden ende gheronnen bloet.

Bevernel. 45.

Latine Bibernelle en̄ Saxifragia. Die Bebernel heeft een scherp b̄tende wortel als geng eber/ heeft clepne ghesneden bladkens / ende wast in santachtighe gront ontrent Haerlem.

Bebernel wortel is warm en droog in den derden graet. Dese Bebernel wortelen geconfijt oft met Wijn gesoden ende genutticht / doen water maken / breken den steen/ ende zijn goet tegens den droppel pissen. Die wortelen ghedrooght ende ghepoedert ende met sucker inghenomen verwermen en verstercken de mage/verdrijben winden/

den/ende zijn goet genutticht vooz Colcompas/
 zijn oock goet genut vooz den gheen die vercramp-
 pen oft ghespannen of lamme leden hebben of be-
 roert zijn / is oock goet vooz tantzweer / vooz Pe-
 ste ende quade luchten.

Tormentiel. 46.

TOrmentilla. Latine. Is een cleyn crupdekien
 met cleyne bladekeris / wast op hooch Tant/
 heeft dunne roode steelkens / lancx d'aerde cruppē-
 de / die bloemen zijn geel / die wortel is bypn root
 en dick / en wast ontrent Haerlem.

Tormentil is droogh in den verden graet. Die
 wortelen van Tormentil gesoden ende gedroncken
 met een vieren deel loots vā zijn poeder / doet swee-
 ten / drijft het fenijn van't herte / ende is oock goet
 vooz die Peste / en stopt den buychloope ende 'troot
 melisoen / en stopt oock mede het bloet obergeben /
 ende bloet pissen / en bloet der Vrouwen / gheneest
 alle gequetstheyt van binnen / en opent den longen
 en leber / verdrijft houtheyt der coortsen / en stelyt
 loopende bloet der cogen / mede gewassen zijnde.

Meester-Wortel. 47.

Ostracium Latine. Heeft een sterck rieckende
 wortel / wort in de hoben gheplant.

Meester wortel is warm en droogh van natue-
 ren tot den verden graet. Dese Wortel in wyne ge-
 coocht ende ghenutticht / is goet vooz een quade
 verkoude maghe / ende vooz bebende coude coort-
 sen / maecht appetijt ende wederstaet den quade
 luchten ende senyn / ende verdrijft vock winden /
 lost gheronnen bloet dat ghecomen is van ballen /
 slaen ofte stoten / is oock goet geleyt op beten van
 dulle honden.

Boom-varen. 48.

Polipodium Latine. Boom varen/wozt ooc ge-
noemt Enghel soet/heeft langhe effen bladen/
die tot het middel ribbeken ghesneden zijn. Die
woztel is schier een vinger dick/van bupten bzuyn
van binnen groenachtigh/ en wast in Haerlem op
riet dacken ende oock bupten die Stad.

Boom var en genaemt Polipodium in Latijn/
is droogh in den tweeden graet. Dese woztelen
in bleesch nat ghesoden zijnde ende ghedzoncken/
mak en lichtelick camergang/supberen het bloet/
berdrijben schurft ende rupdichept.

Endeloos. 49.

Eringium Latine. Diemen noemt Endeloos/
wast in dupn/ende heeft stekende blauwe bla-
den/dese woztel schijnt een warme natuere te heb-
ben. Die woztel van Eringium in hutsot ghe-
tooct/alsmen ander woztelen doet/sijn goet ghege-
ten tegens pijn indē buyc/t welc men noemt Co-
llicompas/comende van verholen winden/is oock
goet dooz den steen ende t'grabeel/en doet wel wa-
ter losen. Dese woztelen gheconfijt ende ghege-
ten/hebben die selfde cracht / ende maken een mā
couragieus/ ende berdrijft den druppel pisse ende
lebersuchte.

Suycker-vvortelkens. 50.

Slar, Latijne/Suycker woztelkens/hebbē ront-
sachtige steelen ende gekerfde bladekens. Die
bloemen zijn wit ende wassen op croonkens. Die
woztelkens zijn wit / ende ontrent een vingher
langh/ende zijn liefselck van smake.

Suycker woztelkens zijn warm en droogh van
natueren/ dese woztelkens ghecoocht met eenigh
nat

nat alst behoort ende gegeten verstercken den ma-
ge/maken appetijt ende lust om te eeten / en doen
wel water losen/ende stelpen den loop des buxer.

Heemf vortel. 51.

Althea Latijne. Dese wortel is groot en dick
van binnen wit ende spmachtrich/waest in laghe
landen ontrent Haerlem byden dijcken / ende wort
den oock in thupnen gheplant.

Die Heemf is sacht als sluwel / ende wordt
van sommighe sluwel crupdt ghenoemt / wandt
het versacht ende mozu maectit. Heemf wortel ge-
stooten en in pappe ghesoden van Lijnjaet of Ger-
sten meel/dient wel ghelept op harde zweeringhen/
diese rijpe maectit en doet deur bzeken. Dese wort-
tel in Wijn ghesoden ende ghedroncken doet wel u-
rine maecte/en is goet voor' tgrabeel ende scheur-
sel / ende voor den gheen die van binnen ghequerst
zijn van slaen/stooten/of ballen. Die wortel ghe-
soden met azijn / ende den mont ghespoelt / sterckt
het tantbleesch en beneemt den pijn van tantzweer.

Ajuyn. 52

CEpa latine. Ajupn is wel bekent/en waest in de
warmoes thupnen / ende worden daghelijck
ghebruyekt in de keucken.

Ajupn is warm van natueren ober den derden
graer. Ajupn ghesoden of ghebraden met oly en
reck gheget en als salaet/maectit openinghe : doet
urine losen ende veel waters maken / is oock goet
voor een beroude quade mage/diense geneest ende
doet den spijs wel verteeren.

Hazel-wortel. 53.

Hazel wortelen noemtmen int Latijne Racices
Asar. Die hazelwortel heeft swerte groene ron-
de

den bladen. Die wortelen zijn dun en lanck/lief-
lyc van reuck/ ende scherp vptende op die tonghe
en worden in de hoven gheplant.

Hasel wortel ghenaemt *Afarum*, is warm en
drooch van natueren in den derden graet. Dese
wortel gepulberiseert / ende met botert bier inge-
droncken / dient om camerangh te maken / ende
oock om te roozen ende ober te geben / als men den
vingher diep in de keel steecht na datment inge-
nomen heeft/en is ooc goet gebesicht booz den wa-
ter suchtigen/ende die pijn in der heupen hebben.
Dese wortel jaecht af der vrouwen stonden / en is
oock goet booz den hoest / ende teghens der drop-
pel pisse.

Mecrappen. 54.

RVbia *Tindorum*. Zijn roode wortelen die op ac-
kers veel in Zeelant geteelt wordē/en worden
gemalen in molens/daer root mede geberwt wort.

Mecrappen zijn warm in den tweeden graet en
drooch in den derden. Meccrappen in Bier geso-
den en deur ghedaen zijnde / het narte met honich
opgewelt/is goet gedroncken tegen den geelsucht/
het doet dapper water losen / ende opent die ver-
stopheyt der nieren/ oock des blaes ende des le-
bers/ende der vrouwen stonden/ en is goet ghe-
droncken van den geen die geballen hebben of ge-
stoten zijn/ende hun van binnen seer gedaen heb-
ben/want het doet het gheronnen bloet schepden
ende drijft af.

Brioni-vvortel. 55.

Die *Byont* heet int Latijne *Brionia*, By den
Aptekers. Die *Byontie* heeft clauwierkens
ende bladen gelijck den wijngaert/ ende wast seer
hoogh

hooch op / bequaem zijnde om pzeelkens mede te beelede. Haer bloemkens zijn wit daer groene be- sikhens afcomen en naerder hant root wordē. Die wortel is wit/dic/groot ende lang/en hangt dicker wils booz den aptekers deuren te pzonche.

Bzoni wortel die veel in de Dupnen wast. / is warm ende droogh in den berden graet. Die jon- ghe spruytkens van dese wortel in den lenten ges- tooft en bereyt soo't behoort ende ghegheten/zijn goet booz een quade mage / maken camergangh en doen urine losen. Bzoni wortel gesoden met gepelde raspnen en deur ged aen sijnde en dan op- gewelt met honieh / dese dranc maect camergang ende doet slummen upt quatten/ende is goet booz die vallende siecte ende papelspe / ende booz een quade bozst.

Prang wortel. 56.

Prang wortel of cattere dooze/ heeft zwerte groene ronde bladekens / met seer herde scherpe dooze- nen beset / en cricht paersachtige Bloemkens / het saet leyt in haukens / wast ontrent Haerlem / en is wel bekent by den Herbaristen.

Prang-wortel ghenaeemt Aresto bovis, heeft een verdrogende natuere. Die schellen van desen wor- tel ghesoden met Wijn / ende dan met iucker op- ghewelt / dat ghezoncken doet water losen ende breecht den steen / is oock goet booz die vallende siechte: ende met water gesoden en wat azijns by ghedaen en den mondt daer mede ghespoelt ghe- neest den tantsweer.

Gariophilaet. 57.

LArine Cariophilata: Ende Nardus Rustica. Die Gariophilaet heeft routwe ghespleten swarte groent.

groene bladeren wassende die steel ontrent ander halfoet hoog/ en draecht geele bloemkens. Die wortel is cort/ heeft veel veselkens / en rupkt als crupt nagelen/ ende wast ontrent Haerlem.

Gariophilaet is warm en drooch van narueren in den tweeden graet. Die wortelen van **Gariophilaet** hebben eenen lteffijcken reucke/ als **Ra**ghelen. Dese wortelen in wijn gelept zijnde gheuen den **Wijn** een lteffijcke reucke ende smaect/ en dese **Wijn** is goet ghedroncken van den gheen die hun seer ghedaen hebben binnens lijfs/ om 'tgheronnen bloet te doen scheyden/ ende is oock goetd booz alle wonden van buften of van binnen ghebesticht/ en is oock goet gedroncken booz een quade maghe/ ende opent die verstoptheit des Lebers/ ende supbert den bozt van slupmen/ en is ooc goet ghedroncken booz **Coltcompas**/ dat is booz verholen winden ende pijn in den dermen.

Langhe hoolwortel. 58.

In **Latijn** *astrolochia longa*, heeft bladen ofse geschildert waren. Die wortelen zijn lanch ende teer/ ende wassen overbloedich ontrent Haerlem aenden crupt berch.

Langhe Hoolwortel is heet en droog in de tweeden graet. Dese wortel in **Wijn** geweypt zijnde en daer af ghedroncken/ is goet booz alle fempnicheyt binnens lichaems / en doet wel water loosen verweckt der vrouwen cranheyt en is oock goetd booz pijn in den zijde/ booz crampe ende 'tflerecpi dit also inghenomen als boozschreven is.

Boonkens hoolwortel. 59.

In **Latijn** *Radix cana*, wast ontrent een spanne hoog/ heeft clepne bladekens/ en draecht paersche

paersche bloemkens / ende worden in hoben ghesplant / ende men vintse te coope in crupdeniers winkels.

Hool wortel is heet in den eersten graet / ende droogh in den anderen / ende blijft twee jaer goet in sijn cracht. Hoolwortel cleyn ghestooten met cleyn gesneden soet hout / met honich onder eē gemengt en daer altemet wat af gheslicht / is goet voort kichten ende amborsticheyt. Item die de ballende zteckt heeft / sal nemen Hool wortel twee loot / en sieden die in boom olve / ende smeeren daer mede 't gheheel rugge been / soo gheneest hy. Hoolwortel ghepulveriseert ende met eck gemengt / is goet teghens schurf theyt als hy daer mede gewasschen word. Hoolwortel met bier of Wijn inghenomen is goet teghens vergift diese updrift / ende drijft oock af den nae gheboorte.

Pestilenti wortel. 60.

LAtine Petasites. Heeft groote ronde blade / die steel wast omtrent een span hoog / men vintse omtrent Haerlem in vachtigeladen. Die bloemen zijn lijf verwich. Die wortel is sterck ende bitter van smake.

Pestilentie wortel diemen noemt Petasites / is droogh in den eersten graet. Dese wortel ghezoocht en gepoebert en met wijn ghedroncken / is goet booz die peste en vierighe coorsen / drijft het venijn van 't horre / ende is goet tegenst opstighen van der moeder.

Hertstonghe. 61.

Hertstonghe int Latijn Bistorta. Heeft smalle ghecronckelde bladen op d'eene zijde doncker groen ende nae die aerde blaen groen / heeft een

langhe steel dragende een schoone apze vol cleyne
lijfberwighe bloemkens. Die wortel is cronckel-
lich ende van binnen root.

Herts tonghen vercoelen en verdrooghen tot in
den derden graet. Die wortel van Hertstongen ge-
soden ende ghedroncken/ is goet booz den buycloo-
pe en t root Melisoë/ stopt die natuerlijke cranc-
heyt der vrouwen/ ende stilt het braken/ opent den
verstopte milte/ ende versachtse alse verhart is.

Calfvoet of Aron. 62.

ARon heeft groote groene bladen/ met eē steele
ontrent een spanne hoch/ en draecht ronde
bestkens. Die wortel is wit en ront/ wast ontrent
Haerlem onder die elfte.

Aron oft Calfvoet/ welckmen oock noemt den
duytschen Gengeber/ is heet ende droogh als die
Gengeber. Dese wortelen geconsijt met Supcher
of Siroop/ zyn goet ingenomen booz stupmen op
die borst om te doen rupmen/ en booz t sincken van
catarren/ ghespannen ende ghetrompen leden/ is
oock goet uptwendich geleyt op buyle stinckende
sweeringhen/ ende booz schellen op die oogen.

Standel cruyt. 63.

In Latijn Satyrion. Heeft bycans bladen als
van witte Lelie/ en heeft een schoone paersche
bloeme. Die wortelen zyn twee ronde ballekens
en wassen in groene santachtige plaetsen int wilt
ontrent Haerlem.

Satyriones zyn veelderley soorten/ zy verwer-
men/ ende zyn bochtich van natueren. Dese wor-
telen/ gesoden in soete-melck/ ende die ghegheten
zyn goet booz teeringe/ sy verstercken den sendens/
ende maken couragie/ ende gheben goet boedtsel.

Wal-

Wal-wortel. 64.

In Latijn Consolida Major. Heeft lange rouwe bladen. Die bloemen zijn rond en hol/vā rolein rootachtig en paersachtig. Die wortel is van buyten zwert/van binnen wit/en wast veel by laghe landen ende lag he dijcken ontrent Haerlem.

Consolida is warm en drooghe inden tweeden graet. Die wortel van Consolida gesoden met Mede of soete-melch / ende ghedroncken / is goet voor een quade borst / rupmt den sluymen / ende is oock goet voor't bloed spouwen / ende is een seer heylsamen wortel / om wonden ende gescheurthejd te ghenesen / ende daer van heeft het zijnen naem Consolida / t welck geseyt is heylsaem.

Ireas of blaeu Lelien. 65.

Ireas heeft groene langhe bladen. Die bloeme is meestendeel purper blaeu / ende worden hier te landen inden hoven geplant.

Die wortel van Ireas is warm en droog. Dese wortel in Wijn ghesoden ende ghedroncken / is goet voor pijn in den buick / ende voor den gheen die eenich lidt vercrampen hebben ofte vercoudt ofte verstyft zijn / is oock goet voor watersuchtigheyt en voor den steen / dese wortel gepoedert ende met honich vermenght / is goet inghenomen voor am borst / is goet. Die selbe wortel ghepoedert ende inde neusgaeten opghenomen doet verniesen / ende supbert dat hooft van binnen.

Bertram. 66.

In Latijn Pyrethrum. Heeft ghesloten bladen als venckel. Die bloemen ghelijcken bycrans de camille bloemen. Die wortel is lancck ende bydende op den tonge.

Pyretrum. oft Bertam, is warm en droogh in de berden graet. Pyretrum wortelkens gepulberiseert/ende met Honig vermenght/ ende also ingenomen/ is goet vooz die val lende siechte/ ooc mede vooz Popelsye ende verouderde hoostzweer en vercoude Herffenen. Die wortel van Pyretrum in den mont gheknaut/ doet wel seberen ende guplen upt den mont/ ende is mitsdien oock goet vooz den tantzweer.

Ledt Gras of knop Gras. 67.

HEt gras wort int Latijne ghenoemt Cramen. Ende die wortelen van sommich Gras word inder medecynen ghebruycht/ dat op hooge Landen wast en crjcht sachte apzen. Die wortelen zijn wit en lanc en in malkanderen verwert/ ende wast ober al ontrent Haerlem.

Nature.

Knop Gras is cout en droogh van Natueren: Werckinghe.

Die wortelen van Led Gras in Whin gesoden en gedroncken doen de pijn in den buyc vergaen/ en doet wel water losen en 't Gzabeel rijzen/ en is ooc goet vooz die droppel pisse/ alsoo ghebruycht.

Aen den bloemisten Vermaninge.

BEminde Bloemisten, aengefien dat die Bloemen ende Bloemkens die Principale ci raet zyn van een wel gheschickte Hof of Tuyn dienende om ruyckers af te maecken, Bloem-
 porten

potten mede te vercierē. Roosen Cranskens mede toe te stellen, een camer vol soet e reucx te makē. En worden ons arme Pelgeroms verleent tot een vermakelyckhey in onse ellendighe pelgrimagie, om ons te vertroosten met die toecomende Salicheyt. Want zy ons te kennen gheven die schoonhey des Hemels ende de goethe yt ons Scheppers ende Salichmaeckers, als wy sien ende contempleren soo menigherhande coleuren van bloemkeus yt die swerte Aerde spruyten dubbelt ende enckel, met onuytprekelycke soete reucke. Dit siende sullen wy by ons selven dencken. Hoe schoon ende edel dat is die edele Bloem-maker ons alder Schepper ende Salichmaecker. Die so veelderley Bloemkens van alderhande colour, verwe, ende reucke laer wassen yt die swerte Aerde, soo dat onse Heere selfs getuyght in den heyligen Euangelie. Dat die Coninc Salomon in alle zyn rycke niet en was verciert als een van dien, so wy dagelycx voor onse ooghen sien alst in de Somer Is, dat geē zyde, noch stuwēel, noch schilderye, te gelycken zyn by die levende colour der Bloemē, en dat wy hiero m dē over edelē Bloem-maker onse Saligmaker sullen lief hebben, en ons selfs verpyren sullen ons Hofken te wyen van oncruyt der Sonden, en sullen een verlangen hebben om te comen daer Godt die Heere selfs is, in alle volmaecte vreuchde daermen alderhande schoone Bloemkēs vinden sal die altydt sullen schoone bloeyen. Daer sullen die Martelaers schoone roode Roosen zyn. Daer sullen die Maeghden Lelien en witte Rooten zyn. Daer sullen die ootmoedighen welriekende Violetten zyn. Daer sullen die dilerete menschen schoone Madelievekens zyn.

Daer sullē die Minnaers Gods en barmhertige menschen schoone dubbelde Goudtbloemkens zyn. Dees sullen inder eeuwicheydt beschenen worden met der Sonne des Rechtveerdicheyts. Daerse eeuwighe blyschappe af sullen ontfanghen ende sullen bedaur en bereghent worden met dauwe der genaden Gods, in eeuwighe vrolyckheyt.

Van de Medicinael Bloemkens/ Cracht ende werckinge.

Gout Bloemen. 68.

GAlendula. Een Gout Bloeme int Latijn. Die Gout bloemē hebben drie of vier stelen ontrent anderhalf voet hooge/ beleet met langhe/bleecke/groene blade/ daer op wassen schoone Gout Bloemen/ die met der Sonnen op gaen en wederom toesluyten met der Sonnen onderganch/ ende zijn tweederley/ dubbelt en enkel. Die gout Bloemen worden in de hopen ghesaeyt / ende bloepen bycans van Maey af tot in den Winter.

Nauere.

Gout Bloemen zijn warm en droogh van Nature.

Kracht ende werckinge.

Conserbe van Gout Bloemen is goet ingenomen tot ee preefer batif voor die peste/ ende geneest oock hebinghe en cloppinge des herten. Alzn van Gout Bloemē is goet gebesicht in vierige tyden/ alleen en ooc met Dylakel ingenomen. Die Bloemen

Cruyt-Boecxken.

73

men alleen of met den crupden in Wijn gesodē en
ghedroncken/dat doet den Vrouwen jaer natuer-
lyche cranchtheit comen / gedistileert Gout blom
water/machmen oock besigen in vierige tijden als
die gabe Gods regneert/ende dient oock wel om
roode oogen mede te wasschen diese gheneest ende
goet maect. In de boozt is 't jonge cruyt goet
ghedaen in sirupscruyt/warmses ende salact/ende
men mach die bladekens van den Bloemkens o-
ber salact stropen om te eeten.

Violetten. 69.

Violetten worden int Latijn ghewaemt Viola.
Het cruydt van den wel rteckende Violetten
cruypt lanck d' aerde als Aertbespen cruyt / hem
tot veel steden daer aen hakende/heeft rontachtig-
ge bypn groene bladē. Die bloemkens sijn paers
ende seer liefelijck van reucke. Violetten worden
meest in Thupnen gheplant hoe welse in sommig-
ge pleckē hier te lande int wilt wassen/ende bloe-
pen in de Maert.

Natuere

Violetten sijn cout inden eersten graet en bochs-
tich in den tweeden. Violetten in water gesoden
ende ghedroncken/ sijn goet boozt heete Coortsen
ende tegens verhittinge van leber. Sprope van
Violetten ingenomen maect sachte camerganch/
ende is goet boozt den hoest ende boozt luyden die in
teeringe sijn/ende boozt Pleuris/ ende boozt pijn in
de zider/waer toe ooc dient dese conserve van Dio-
letten/ welckmen in de apceek te koop vint met
den Sprope / en daer is gheen cruyt dat meer
ghebryckht wort als die Blolen.

Cracht ende werckinghe,

Violetten gestooten ende met meel van Gerstē
mont.

mout vermenght ende Pappe af ghemaeckt met Water ende Azijn is goet gelept op heete zwellingen ofse apostumarien. Oly van Violette Bloemen dient om te strijcken aen die slapē des hoofts om te slapen/ende tot sliffinghe van pijn die van hitten comt.

Camillen. 70.

Camillē int Latijn Camomilla. Dees zijn twee-
berhant/te weten sijne Camillen ende grobe
Camillen/diemē noemt honts Camillen. Die Ca-
mille Bloemkens hebben witte bladekens en zyn
int midden geel. Sy wassē onder 't Cozē/maer die
sijne Camillen hebbē alleē eē steelken daert bloem-
ken op wast/die grobe Camillen hebben veel stee-
len ende dienen alleen om in boet water die boetē
in te wassen. Oock soo zijnder Roomsche Camil-
len/daer men sit bantken mede plant / die seer
wel riecken ende hoemender meerder op sit/hoese
beter renck van hun geben/ende oock beter wassen
ende groepen.

Natuere.

Camillen zijn warm en droog in de eerste graet
Camillen in vier gesoden en gedroncken is eē ge-
sonde dzanc om urine te losen ende den steē te doen
rijzen. Die selfde dzanc verdrijft winden en geneest
het Colicompas/ende verdrijft alle pijn. Camil-
len zyn oock goet gesoden in boet water. Olie van
Camillen versacht alle weedom/maect los en slap
dat verstyft is/ende opent dat gheslooten is. Om
winden te bzyken/neemt wat Camillen met wat
gestooten soet hout ende eet dat/ ende dzinckter
een warme teughe bier oft wijn op/soo suldy gene-
fen met Gods gratie.

Lelien. 71

In Latijne Liliū. Cē Telle. Die witte Tellen hebben lange vette bladē/ tusschen welke voort comt een ronde rechte steel/ omtrent drie voeten hoog/aen welke voort comen schoone witte welriekende Lelien/ die schoon zijn om aen te sien ende te verwonderen is dat God die Heere upt die zwarte aerde sodanighe witte welriekende Lelien laet wassen. Die Tellen worden in de Hobens gheplant.

Natuere.

Die Wortelen en bladen van den witte Tellen ghestooten ende in eenighe Pappen ghecoccht alst behoort/ zijn goet voor alderhande zweeringhe/ als mensche redelijcke dicke daer op leydt so sullen se die zweeringhen rijp maken ende doense deur brennen Die Olve van den Tellen diemen in den Wyteck coopt/ is goet ghestrecken daer eenige verstyfheit is/ ende met lau water ingenomen zijn de/maecht cooringhe.

Madelieven. 72.

In Latine Bellis. een Madelieve. Van Madelieven vint men tweederley gheslacht/ te weten wilt/ en tam/ of enckel en dubbelt/ ende zijn van couleur sommighe root/ sommighe wit/ sommighe ghesprenckelt. Die wilde Madelieve wasse in de weyden/ en die dobbelde worden in de Hoben gheplant.

Madelieven zijn upter natueren cout en droogt ende men ghebruycktsē veel om te vercoelen in heete coortsen. Neemt Madelieven/ en sietsē in water met ghepelde Berste ende Raspnen/ dese dzanc is goet voor een vierighe Coortse/ ende voor een verhette Leber/ ende maecht sachte camergangh.

Madelieven.

Madeliebe bladekens machmen eeten als salaet
met Oly ende Azijn/ende dit maecht verkoelinge
ende appetijt ende openinghe.

Leliken van Calvarien of May.

Bloemkens. 73.

In Latijn noemt mēse *Lelium Conualium*. Die
Leliken van Calvarien hebben twee groene
effen bladen als van witte Tellen / met eē stee-
le ontrent een palm hoog. Daer aen seben of acht
schone witte weltschekende Bloemkens wassen/
die liefelijck van reucke sijn, Dese Bloemkens
wassen nu wilt onder die boomen ende worden
veel in Hoben gheplant.

May-Bloemkens diemen oock heet Leliken
van Calvarien/zijn warm en droogh van natue-
ren. Bloemkens in wijn ghelept of dat beter is
water af gedistilleert met Wijn gesprenckelt/hier
af ghebroncken altemet een half croesken / sterckt
de menozie / ende verheucht het herte/ende ghe-
neest Popelspe/ende oock lammechept der leden
ofte beroerthept.

Witte Plomben Water Roosen. 73.

In Latijn *Nymphaea alba*. Plomben dat zijn
witte Bloemen of Roosen die opt water wassen
inde meerken ende stilstaende baertē. Dees zijn
coud en droogh van natueren. Die conserve hier af
ghebesticht/ is goet voor die roode buycloope/ ende
voor een verhitte maghe/ doet oock in repnigheyt
leven/ende gherustich slapen/ ende verdyjft qua-
de ende onsupbere droomen / en is oock goet ge-
nutticht teghen die pijn van der Blase ende van
der Nalle: waer toe oock dient die Syrope die-
men in den Aptreec te coope vint die goet is om te
slapen

flapen ende vierighe Coortzen te verdzijben. Die
bladen dienen wel om roode vierighe ooghen te
vercoelen/opt boozhoofst ghebonden zijnde.

Pioni Roosen. 75.

Latine Pæonia. Dit zijn seer schoone roode Roos-
sen int midden wassen geele beeselkens. Het saet
is swert effen glaet ende blinkende. Die wortelen
zijn wit/lanck ende welriekende. Sy worden in
Hoven gheplant.

Pioni Roosen zijn droog en warm van natuere.
Die conserve van Pioni Roosen is goet ghe-
nutticht van den gheen die de vallende siecte heb-
ben/ tot het selfde dient oock de Pioni cozen/ of
het saet ghepulveriseert ende met wijn ghedron-
ken. Het selfde doet wel urine maken/ en repnichte
den Lever ende Nieren. Die Pioni wortelen in
Wijn gesoden ende gedroncken/repnicht het bloet.

Pensekens. 76.

DEN Pensekens noemmen Herba Trinitatie
Sy hebben dzierantige steelkens/ ende zwert
groene ghekerfde bladkens/ ende heeft liefelijche
bloemkens van verscheden coleure. Sy wassen
op coozen velden in de stoppelen ontrent Haerlem
seer oberbloedich.

Penseen diemen noemt Herba Trinitatis, zijn van
ghetemperde natuere / in soete-melck ghesodert
zijnde/ is goet van den kinderen genutticht / die v.
besiechttheyt vallen/ ende is oock goet ghebesicht
voor een quade borst ende Longhe / ende ghe-
reest van de coorse met Gods hulpe.

Muyr bloemen. 77.

Inden Apteeck noemmense Keyri ende de Violæ
Luceæ. Sy wassen op houtachtighe stelen ende
hebben

hebben lange smalle groene bladen. Die Bloemkens zijn schoon geel van colour/ en lieflijck van reucke / ende elc bloemken heeft vier bladekens/ waer af het saet boort komt in langhe haukens/ ende wassen veel in oude mueren.

Maer bloemen zijn warm en droog van natueren. Dese bloemkens ghesoden in cleyn bierken of regenwater/ en die ooge mede gewassche/ verdyjft den schelle ende maect claer gesicht/ en is ooe goet gedroncken van de geen die met 't grabeel gequelt zijn. 't saet van den steen Stolerkens oft Maer bloemen gestooten en met Wijn gedroncken/ doet den vrouwen haer verhouwen stonden comen.

Bernage bloemkens, en buglos 78.

Die Bernaghe bloemkens heetmen int Latijn Flores Boraginis, ende die buglosse heetme Buglosa. Men besichte beyde gader veel in Maerhancxkens/ zijn seer wel bekend by den warmosiers: Die Buglos wast veel ontrent Haerlem.

Beyde dese crupde zijn van getemperde natuere en zijn van eeder cracht. Szyope oft conserve van dese bloemkens ingenomen/ maect goet bloet/ verdyjft die coorse/ is oock goet boort swellinghe int hooft/ boort bebinge des herte/ boort zwaermoedicheydt/ boort die vallende siechte ende Geelsuchte en maect een mensche byolpc en byde/ en dese bloemkens zijn seer goet ober salaet gedaen om te eete.

Hout bloemkens. 79.

In Latijne Herba Paralifis en Primula Veris. Dit zijn bleeck geele Bloemkens/ wassede veel int wylt ontrent Haerlem onder die Elst Boomen in sintachtige gront. Die bladen zijn langhwerpsich ende wat geconselt.

Natuere,

Natuere.

Die houtbloemkens zijn droogh van natueren in den derden graet.

Cracht ende werckinge.

Van de houtbloemkens ende 't cruyt wort waeter gedistilleert dat goet is ghedroncken voor boertennisse/ende men mach het cruyt ende bloemkens in warmoes scherben ende oock aepz-hoerkskens af backen. Dienende ghegeten van gichtige lamme luyden om wederom gesont te worden.

Narcissen. 80.

Narcissen worden int Latijn genoeme Narcissus ende Bulbus Vomitorius. Die Narcissen draghen schoone witte bloemen / die liefelijck van reuche zijn ende ober al genoeg bekent. Die wortel is ront gelijck een Aijpn. Die Narcissen wassen hier te lande niet van selfs / maer worden in den Cruyt-Hoven geplant.

Natuere,

Die Narcissen zijn heet en droog tot inden tweeden graet.

Die wortel van Narcissen ghesoden / ghebraden / of andersins in spijsse of drankke inghenomen / doet rozen ende ober geben. Die wortelē van Narcissen met meel gecoocht met Boter en Aijpn / dese Pap is goet gelept op harde zweeringen ende apostumarien om die rijp te maecken ende te doen deur bzeken / gheneest oock ghequetste zenuwen ende harde knobhelen.

Tyeloosen of Sprockel Bloemen 81.

Die Tyelosen heten in latijn Narcissi Lutei. Die Tyelosen zijn schoone Geele bloemen die inde
hoortijt

voorzijt alder eerst uptcomen / ende worden meest
in alle hoven gheplant.

Natuere,

Spzoekelbloemen zijn warm en droog van na-
tueren.

Cra cht ende werckinghe.

Die wortelen van Tjeloosen een half loot zwaer
ghesoden met bier of Wijn met wat Anijs saet of
Wenckel ende Gember / ende dese dranch gedronc-
hen / af trecht deur den camergangh tape slupmen
ende geele watersuchticheyt / dienende om water-
achtige siechten te ghenesen. Die wortelen van
Tjeloos gesoden met wat melcx ende dzur gedaen
zijnde / dese Maelt gedroncken doet wel ober gebert
ende koozen / dienende om die Mage ende Lora-
gen te supberen van slupmen ende vuplicheyt.

Balsen bloemkens. 82.

Dese Bloemkens heeten int Latijn Triefolium
Odoratum. Het cruyt heet Seben getijde cruyt /
het heeft een ronde holle steel / en heeft bladekens
als die claver die wel riecken / en sy worden in de
Hoven ghesaeyt.

Dese Balsen-bloemkens salmen op zijn be-
hoorzijche tijt plucken / ende alsoe wat ghedrooght
zijn onder pampier / so salmense legghen in boom-
olie in een glas / ende stellent dan in de Sonne ende
alst een wijltijds in de Sonne ghestaen heeft soo
comter een schoone Balsen Olie af / diemen van
bupten ende van binnen int lijf sal msogen gebzuyt-
ken / en is goet vooz alle quetsueren / weedom ende
pijne / en oock vooz ghescheurticheyt / of vallen / of
stooten. Ende met dese olie woort menich schamel
mensche geholpen / ende daerom behozen die rijcke
lupden

lynden dese Olve altyt by haer ghereet te hebben.

Rogge Bloemen. 83.

Die Cozen Bloem noemtme int Latijn Flos Cyanus. Die Rogge Bloemen hebbē cantige steelē/ en smalle asvertwige blaen/ en dragen schoone Hernelvertwige blauwe bloemen. Die blauwe Cozen Bloemen wassen onder die Rogge. Cozen-bloemen oft Rogge-bloemen/ zijn coudt en drooch van natueren. Dese bloemkens ghesdroocht/ ende in Fransche Wijn gedaen met Foliē in crupchen ende dese crupchen onder die aerde gheset ses weken ianck/ dese Wijn ghedroncken/ is goet voor watersuchicheyt en van dese bloemkens water ghedistileert/ is goet om roode loopende ooghen mede ghewasschen/ diese doet vercoelen ende ghenesen.

Klap Roosen. 84.

Int latijn Papaver etraticum en Papaver rubrum. Klap-roosen zijn schoone roode Roosen/ die int Cozen met groote menichie wassen/ voor oncr upt/ ende wiessehen sy so overbloedich niet en quamen upt vzeemde Landen/ men souden dese by abontuer seer waert houden om dat se seer schoon root zijn.

Die Klap-Roosen zijn vercouwende tot in den vierden graet. Water ghedistileert van die roode Klap-Roosen of Colle Bloemen; Dit water is goet ghedroncken teghens den Peste/ vierighe Coortsen ende een verhitte leber/ ende is oock een goet gozghel water voor een vierighe keel ende een quade mont. Vier oft vijf vollekens met het zaet in Wijn ghesoden ende ghedroncken is goet om slape te maecken.

Stock-Roosen of vvinter-Roosen. 85.

Dese Roosen worden int Latijn genaemt Malua Satinae en Rolae ultra Marinae. Dit zijn seer schoone Roosen van menigherley colour/als root/ende wit/ende incaruaet/ ende zijn sommighe dubbelt/sommighe enkelst.

Natuere.

Die Stock Roosen zijn middelmatig warm ende bochtich van natueren.

Cracht ende werckinge.

Water daer winter roosen met die wortel en blaen in gesoden zijn versoet ende vermozwet die hardicheyt van der moeder als men daer in baedt/ 't selfe water dient wel in cleysterien gedaen om te versaften d' inwendighe leden. Die selfde wortelen/ Roosen ende bladen dienen wel in pappen gecoockt om alle harde zwellingen ende bloedvinnen deur te doen bryken ende rype te maken / ende treckt splinters en doornen vut / ende is goet ghelept op zweerende vrouwen borsten.

Mallcotbloemen. 86

Het int Latijn Melilotus. Die Mallcot bloemen met haer cruyt zijn welriechende/ die bladeren zijn drie by een ghelijck die claber / ende zijn rontsomme gekerft. Die bloemen zijn geel en wasfen veel by een aen corte dunne steelkens en wasfen int wilt omtrent Haerlem by hooghe weggen/ ende worden oock in Hoben gheplant.

Natuere.

Meliloten zijn warm van natueren ende zijn ryp makende.

Cracht ende werckinge.

Mallcot bloemen in wijn ghesoden ende ghebront

broncken / doet water maken ende dat grabeel
rijfen / verfoet die pijnne bande nieren / van de blase
ende van den buych / en doet die Flupmen die op
den borste leggen ryp worden ende rupmen. Dient
oock om die ooghen mede te wasschen daer schel-
sen of blecken ober zyn.

Malloot bloemen gecoocht met soete wyne ende
wat meels by gedaen met een doorkien van een ey /
dient wel om harde sweeringhe doen ryp worden
ende deur bzyken.

Mast-bloemen. 87.

De Latyn *Violæ matronales*. Dese mast bloe-
men zyn schoone welriechede bloemkes en zyn
van coleur som snee wit / en som lyf verwich /
ende oock roet achtich. Ende worden meest in Ho-
ben geplant ende gesaeyt / ende men vintse by cans
alle den Somer deur.

Natuere

Mast bloemen zyn erellent om welriechede wa-
ter af te distileeren, dienende om de vroukens han-
den ende aensicht mede te wasschen / om schoon en
welriechende te maken.

Genoffels of Angerden. 88.

De Genoffels heetmen int Latijn *Veronica*,
Angelieren zyn schoon welriechende bloeme
dubbelt en enkel / en som zom roodt / som wit /
som paers / som gespyckelt / en zyn schoon om aen
te sien. Dienende meer om Rieckerkens ende
Cupkens af te maken / of in pottkens te pzonck
te setten / dan tot eenigh ander ghebruyck: het is
en specie van berhanje.

Natuere.

Die Genoffels zyn middelmatig vā natuere.

Cracht ende werckinghe.

Conferbe van Genofel bloemen gemaect met
 fuycker als behoort ende gegeten stercht dat herte
 ende is goet gebzuyct in heete coorzfen ende tegens
 die peste. Wijn van roode Angerden ghemaect
 is goet ghebesticht vooz flaeuherctigheyt ende vooz
 pest coorzfen.

Ridder sporen. 89.

Die Ridder spore heet mē in Latijn Flos Regius
 oft Flos Equestris. Die Ridder spore zyn scho-
 ne ende liefelijcke bloemkens/wesende van coleure
 sommighe hemels blaeu/sommighe wit/ende som-
 mighe lijfberwich/ende wassen aen een ronde holle
 steele/die bloemkens hebben een langhe ghecromt
 staerthken als een spore. Sp worden inden hoven
 gezaept ende bloepen schier al die Somer deur.

Natuere.

Die Ridder sporen zyn middelmatig warm vā
 natueren.

Cracht ende werckinghe.

Tsaet van Ridder sporen ghepulberiseet ende
 ghedroncken is goet tegens die beetē van Scor-
 pioenen.

Akeleyen oft e Klockkens. 90.

Die Akeley bloemkens worden int Latijn ge-
 noemt Aquilegia, ofte Aquileya, ende Aquilina.
 Men noemtse in duytische Clocckkens/ obermidts
 datse het satsoe hebbē van Clocckkens. Het zyn seer
 schoone bloemkens enckel en dubbelt/ende zyn vā
 coleure sommighe schoon hemels blaeu ander wit
 ende ooc met incarnate coleur/ende als die bloem-
 kens vergaen zyn / so ceryghense swert sadeken
 t welck in peulkens wast.

Natuere,

Natuere ende werckinghe.

Die Akelepē zyn middelmatig warm vā natu-
ren/eñ worden selden gebzuyet in der medecynen.

Vinger hoeyen. 91.

Die Vinger hoep bloemkens worden in latine
genoemt Digitales ofte Companulæ Silvestris.
Het zyn schoone langhe ronde holle bloemkens/
gelpckendt eenen Vinger hoet ende zyn van coleu-
te som root/van binnen wit/ende som geel.

Natuere.

Dit cruyt is heet en drooch van natueren.

Cracht en werckinghe.

Vinger hoet cruyt in water of wyjn gesoden en
gedronckē/is goet vooz grobe sluymen op die boz-
ste ende vooz een verstopte leber eude milt/eñ van
den inwendigen leden/alsmen't voozschreiben natte
eerst met Honich eñ supcher optwelt/en dan dzynt.

Weewen of Geyten blat. 92.

Die Weewen noemtmen int Latijn. Caprifoli-
um ende Mater Silvæ. Die Bloemkēs zyn seer
welrteckende/men becleeter pzeelen mede/als die
bloemkens vergaen zyn/so comen daer besikēs vā
die root zyn alse ryp zyn. Weewen wast int wilde
ontrene Haerlem/ende men bintse ooc in de Hobē
gheplant.

Natuere.

Gepte blat is warm ende droog schter indē ber-
den graet.

Werckinghe.

Water gedistileert van de bloemkens van Ca-
prifoli is seer goet met doetkens inne genat ende
gelept op onsupbere wondē/den kancher ende opē
zweeringhen ende/ghenesen ptecken des lichaems

F in

mede

mede ghetwaffchen. Beyten blat in Wijn gesoden ende ghesoncken jaecht af sterckelijc deur de urine alle quade bochucheyt/ ende opent den verstopte Milte ende maechte cleyn ende ghesont.

Tot den Leser.

Nooy zo zyn der veelberley costelijche bloemen die hier niet gheschreben en staen/ overmidts datse meer dienen tot een tieraet in den Hof als tot het ghebruyck der medecynen/ als zyn die schoone Tulipans, die men vint van menigerley schoon coleur/ ende oock die schoone Crone Imperiael. Dit zyn costelijche ende schoone bloemen/maer zyn in geen gebruyck vooz die heucken ofte medecynen.

Vermaninge tot den Hoveniers.

Goetgunstige Hoveniers, God die Heere laet u wel varen. Ghy weet wel goede vriendt dat een schoon Hof ende Bogaert daer wel rickende cruden in wassen, ofte oock in gheteelt word, dat soodanige Hof behoort wel bevryt te zyn voor Dieven ende quade menschen, ofte anders soude men niet behouden. Soo mede moeten wy toefien dat wy die gratie Gods niet en verliesen, deur slofheyt ofte quaet ghetelschap : Die ons soude moghen brengen tot een sondigh boos leven ofte ongelovigheyt, waer deurmen die gratie Gods soude moghen verliefen. Maer volstandigh blyvende in deuchden sullen ghecroont worden met die glorie des eeuwigen Levens. I welck ons Godt die Heere deur zyn barmhertigheyt gunnen wil,

Van de welriekende Cruyden/
Natuere/Trachte/ende
Operatie.

Roosimareyn. 93.

In Latijn Rosmarinus ende Anthos. Roosimareyn is een houtachtich gewas/ende heeft veel rijshens met smalle teere bladekens/nae der aerden wit ende boven groen/ende rijcht witte clepne bloemkens/men vindse hier te lande in den cruyt hoven. Het is een seer wel rieckent cruyt dat veel in spijs ghebruycht wort.

Roosimareyn is warm en drooch in den tweeden graet. Roosimareyn ghesoden ende gedroncken/maeckt appetijdt ende lust om te eet en / verdynt den Geelsucht / sterckt de memozie / herstellen ende zinnen / verheucht ende verscraept het herte / vernieut / ende verberscht het bloet / ende is goet ghebesicht vooz veelderley gebreken. Die conserve van den Roosimareyn / diemen by den Apreechers te roope vint / dient oock tot het voozseyde / ende is ooc goet ende nuttelijck gebesicht vooz die Pospelspe ende vooz die beroerde tonghe / om den verloozen sprake wederom te rechte te helpen.

Lavendel. 94.

In Latijn Lavendula. Heeft viercantighe steelkens / ende langhe afberwighe smalle bladen. Die bloemen zijn blaen / ende wassen gelyc een aeye aen die steelen / men vindse hier mede in hoven gheplant.

Lavendel is warm en drooch in den tweeden graet. Gedistilleert Lavendel water / is goet gedroncken.

broncken een lepel vol of twee van den geen die geraecht of beroert zyn. Raecht af Secundam, het be-
neemt het beven der handen ende het schudden des
hoofst; en doet de sprake wederom come diese dooz
beroert enisse verloozen heeft.

Salie of Savie. 95

Latine Salvia. Te tweederley sijn Salie en gro-
ve Salie ende beyde dese geslachte zyn wel be-
kent/want sy worden meest in alle hober: geplant.

Salie is warm en droogh in den derden graet/
Salie ghesoden in cleyn bier ende ghedroncken is
goet booz die gheraektheyt / ende vallende siecte /
ende booz pijn in't hooft die van coude comt / is
ooch goet booz een quade Maghe. Salie in soete
melch gesoden ende mede ghegozgelt / is een goede
remedie om den Hupch te verdyben ende een vie-
rige heel te ghenesen.

Thijm. 96

In latijn Thymus. Heeft veel teere houtachtige
rijshes / met cleyne bladehes die scherp van smaec
sijn / ende wort hier te lande in hober geplant.

Thijm is warm ende droog tot in den derden gr.
Thijm ghesoden in Wijn ende ghedroncken sterct
die herffenen ende memorie / ende vermeerderet het
verstant / repnichte den vrouwen van de Secundam,
het verdyft onsuverheyt des bloets / ende is goet
ghedroncken van den gheen die bebreest en zwaer-
moedich sijn / ende die de vallende siechte hebben /
en die pijn in den heupen hebben. Het rupnt den
voest van seeliche slapmen / ende verdyft winden.

Hylope. 97.

In latijn Hylopus. Heeft viercantige houtach-
tige racthens met smalle bladehes / die scherp
vatt

van smake zyn / ende wort hier te lande in Hoben ghesaept.

Hysope is heet en droog in den tweeden graet / ende is een goet Longen crupt. Hysope gesoden in soete melck een half ure lanch / en dan't crupt wegh geworpen ende daer na de melck met Sypcker opgewelt / is goet warm gedroncken booz die Longe suchte: want het verdryft het hoesten het rupint den borst. ende maecht een langhen adem ende doet een mensche sweeten. Hysop met water en Hysop gesoden dient om den tantsweer mede te verdryben.

Mageleyn. 98.

In Latijn Majorana. Is een wel rieckent crupt ende ghenogh bekent het heest teere dunne steelhens / met sachte aschberwighe bladekens / ende wort in de Hoben saerlijcx ghesaept.

Mageleyn is warm en droogh in den derden graet. Mageleyn geworpen ende in de neusgaten wat gestreken doet verniesen / ende treckt veel bogtichepts uyt den hoofde / sterckt die herffenen ende memozie. Marioleyn in wijn ghesoden zijnde / is goet gedroncken booz watersucht / booz't grabeel / booz een coude borst en mage / en booz lammichept.

Poeley. 99

Polep wort int Latijn gendeint Pulegium. Is een wel rieckent crupdeken / cruppende langhs d'aerde. Die bladeren zijn rontachtich ende heest dunne teere steelhens. Die bloemen wassen ront om den steelen met croonkens / ende zijn van verwe som snee wit / ende som blaevachtich. Polep wast garen op ongeboude vochtighe plaetsen.

Polep is warm en droogh in den derden graedt. Dit crupt in wijn gesoden ende ghedroncken / helpt

den natuerlijcke cranchheyt der vrouwen: drijft af Secundam, lost urine / is goet voor den steen / verdrijft melancoliese humeuren en winden / geneest de crampe en treckinge der zenuwen / is ooc goet tegens het walgen des maegs / en voor die vallende siecte / ende voor alle quade cost en drancck die men mach ingenomen hebben / ende het verdrijft het stercken.

V Wilde Thym of bedstroot. 100.

V Wilde Thym wort int Latijn genaemt Serpilum ende oock van sommighe Pulegium Montanum. Dit cruyden heeft veel houtachtighe dunne steelkens langer d'aerde cruppemde ende heeft cleprie bladkens als Thym / seer wel riekkende / ende heeft purperachtighe bloemkens / het wast op santachtighe drooghe ende hooghe landen / ende men vindt veel omtrent Haerlem.

Natuere.

Wilde Thym is warm ende drooch tot in den berden graet.

Cracht ende werckinge,

Bedstroot met wijn of water ghesoden met een stucken soet-hout ende ghedroncken / verweckt en doet comen die natuerlijcke cranchheyt der vrouwen / drijft ooc af den steen ende 't grabeel / stillt het krimpzel des buyx ende den loope / ende verfast die spanninghe ende treckinge der zenuwen.

Hofcunne of keule. 101.

Hofcunne wort int Latijn ghenaeemt Saturegia. Het is by den warmoes luyden wel bekent / het heeft smalle bladkens / die bloemkens zijn wit of sie lysberwich / ende heeft een lieflijcken reuck. Dit cruyt wort jaerlycx in de Hoben gesaeyt / ende wordt veel in spase ghebruyct / zyn

Natuere

Natuere ende werckinghe is gelijk den Thyme/
Daer ment vooz ghebruycken mach in hufspotte
of andersing/ of om boonen mede te fruyten.

Nagel-cruyt. 102.

Nagelcruyt int latijn Tymbra en Culina. Heeft
klepne smalle bladekens. Die bloemkens zijn
wit/ en lijfverwich/ en wort in de hoven geplant.

Natuere ende werckinge.

Tymbra is warm en droogh van natueren ge-
lijk die Thyme/ ende is goet ende bequaem om
in de spijse te hoochen in de plaetse van specerijen/
als men eertijds plach te doen / doe men van geen
specerijen en wisten.

Ons liefvrouwen Beddstro of

Weerach. 103.

Dat crupdeken noemmen int latijn Serpillum
alatum. Weerach heeft smalle bladekens. Het
is een welrechten krupdeken/ ende draeght witte
bloemkens/ ende wort veel gedroogt.

Natuere.

Weerach is warm en droogh van natueren tot
den derden graet.

Cracht ende werckinghe.

Weerach gesoden met bare hoe melck/ ende ghe-
bruycken is seer goet om water te losen/ ende ver-
dyft mids dien watersuchtigheyt/ oock gestwollen
beenen ende dicke buycken/ Weerach in de handt
wat getwopen ende in de neuse gestreken/ repnichte
het hoest/ en reet veel humeuren van de hersene.

Drayt-Cruyt. 104.

Druyscruyt int latijn Betris. Heeft kleine diepe
gekerfde blade/ van onder schoon purper root
zijnde/ en heeft veel tackkens. Tsaet hangt
aende

aen de steelkens by een gelijck clepne d'zupfkens/
ende heeft een liefelijcke reucke/ men bintet in
thupnen geplant.

D'zupf crupt ofte Botrijs is warm en drooch in
de tweede graet. Dit crupt gescherft en met sup-
ker coeckens afgegeten/ zijn seer goet voor eē qua-
de borst/ verdrijben sluymen/ ende maken eē lange
adem. Dit crupt gedroocht en by den cleerē gelept
maectse welreuckende/ en in spijsse gecoocht zijnde/
doetse wel smaken/ eude li eselijck ropcken.

Basilicum. 150.

Basilicum/ Latine Ocyum Gariophilatum. Die
Basilicum heeft ronde stelē/ met veel zode tack-
kens. Die bladerē zijn rontsom ghekerft en zijn seer
liefelijck van reucke/ ende wort jaerlijcx in de Hobē
gesaep.

Basilicum is warm ende bochtich van natuerē.
Basilicum ghescherft in een popken gebonden/ en
in den wijn gehangē en gedroncken verdrijft ur-
richteyt/ ende verfraeyt het herte/ geneest den hoest
en aen dit crupteken getoken/ is goet voor beswij-
melinge/ ende sterckt het hooft.

Bruyn heylich. 106.

Bruyn-heylich int Latijn Menta. En heeft vier-
cante bruyn rootachtighe gehapde steelen/ met
donckere gekerfde bladē/ en zijn liefelijck vā reucke/
men bintse in de Thupnen en oock int wilt.

Bruyn-heylich is warm en droogh vā natuerē.
Dit crupt gescherft/ ende met Wijn warm op den
maghe ghelept/ verdrijft het walgen/ ende maecht
appetit/ en is goet gelept op beet en van dulle hon-
den. Die reucke van dit crupt maecht een mensche
vrolich en bly/ ende alst in Wijn gesoden is en ge-
dronc-

broncken/doet de woemen/ verdyjft weedom des
buxer/ ende verlicht den vrouwen in haer arbeyt/
en is goet vooz een quade Maghe.

Confilie de Greyn. 107.

Confilie de Greyn int latijn inde apteet Me-
lissa, heeft viercantige steelen ende zwert groe-
ne bladen/ende riecht lieflijck bycans als Cyroes-
nen. Die wortel is houtachtich/ men vintse hier te
lande in de Hoben geplant.

Confilie de Greyn is een sonderling goet cruyt
't welck tot heel siecten goet is/ende wort oock ge-
noemt moeder cruyt. Dit cruyt gesoden in Wijn
is goet gedronckē van den geen die altemet in on-
macht vallen of swijmen dat van coude pleech te
comen/twelck den vrouwen dichtwils ghebeurd.
Dese Wijn is oock goed ghedroncken vooz senijn/
en vooz beten van dulle honden. Confilie de Greyn
in Wijn gelept ende daer af ghedroncken/versteect
die memozie / verheucht het herte ende doet geru-
stich slapen/en is goet vooz een quade Maghe ende
benauthept op die bozst ende vooz't Grabeel ende
pyn in den lendens/ende doodet woemen/ende is
oock goet vooz watersucht ende geelsucht.

Kost of Balsam. 108.

In Latijn Balsamita. Dit cruyt heeft ronde stee-
le/met lange schoone wit groente bladē/en heeft
een stercke lieflijcke reuck en is bitter van smake.

Cost is warm en droogh in den derden graet.
Conserbe van dese Balsam / is goet ghenutricht
vooz'troot Melissoen/belet het dzyppen der catar-
ren / en doet het crimpfel ende pynē des buxer
vergaen/alsmen altemet een Castaenge groot vā
desen Balsam in neemt/of men macht cruyt clypn
scher

scherben ende baken met eperen/ende also eeten.

Averuyt 109.

A Berone heet int latijn Ambrotonum. Is twee-
derley groot Aberuyt en cleyn Aberuyt. Die
Aberuyt heeft een houtachtighe steel met veel tac-
ken / en heeft veel witte asberwighe seer ghesne-
den bladekens / zyn bloemen zyn goud geel knop-
pekens/en wassen lanx den tacken. Die Abero-
ne wast hier te lande niet/dan worden in de Hobē
geplant. Saet van Aberuyt ghestooten met wat
soet Houts/is goet ghenut booz Kluppen op die
bozst om die uyt te doen quatten/berdyjft woyme
berbozert den vrouwen stonden.

Aberuyt is warm in den eersten graet/en droog
in den derden. Aberuyt in wijn gheleyt en daer af
gedroncken/is goet teghens 't opstigen van den
Moeder/ ende berdyjft gheelsucht ende water-
sucht/doot den woymen/opent alle verstopthepdt/
reynicht de Mage en berdyjft winden. Aberuyt
gestooten/en met Zout ende oly op die Polsen ge-
bonden/berdyjft die coude van der Coortse.

Maerter. 110.

Maerter heet int Latijn Marricara. En is een
wel bekendt crupdekē. Maerter heeft veel tee-
re gesneden asberwige bladen/ zyn steelen wassen
twee of drie voeten hoog/en daer op wassen bloen-
kens die wit zyn int midden gheel/die sterck van
reuche zyn. Dit cruyt wort in de Hoben geplant.

Maerter is warm in den derden graet/en droog-
ge in den tweeden graet. Maerter gedroogt en ge-
poedert met Quinch gemengt zynde/ende ingeno-
men een halfloot swaer/maecht camerzanc/ ende
berdyjft daer door swymelinghe uyt den hoofde/
en swaer-

en zwaermoedicheyt ende woornen. Maerter gesoden ende ghedroncken/ is goedt teghens die onbuchtbaerheyt der vrouwen. Maerter in waeter gesoden en daer in gebaet / is goet booz die verharde moeder der vrouwen.

VVynruyt. III.

VVynruyt int Latijn Rura, heeft harde ronde steelen/ daer aen wassen blaecachtighe groene bladen/ die welke zijn sterck van reuche. ende wort in de Hoben geplant.

Wijnruyte is warm en droogh in den derden graet. Water hier af gedist sleert/ is goedt booz dupstere ooghen/daer mede gewassen/ het scherpt het ghesichte seer/ ende wijnruyte op bette vortter en broot geeten/ is goet in een hierighe tyd/ het preser veert booz die peste met Godts Gracie/ en maecht klaer gesichte.

Tot den VVarmoefiers.

Goetgunstige Vrienden, dattet U. L. al te samen wel mach gaen is hertelyck myn begeren. Ghy weet wel hoe dat die aerde uyt hem selven niet voorts brengt dan oncruyt, en dat dae rom nootsakelyck het aertryck moet ghebout wesen sullender vruchten af komen, ende daer en boven al ist datmen goet kruyt plant, so wil nochtans altyt het onkruyt boven het goede kruyt wassen, om dat te verdrucken. Soo mede ist met onse bedurven natuere, die altydt den redelyckheydt rebel ende wederspannich is, soeckende den geest te verdrucken. Daerom so salmen met manlycke vroomicheydt onse bedur-

bedurven natuere teghenstaen, ende doen niet dat het bedorven vleesch lust, maer dat die redelycke Ziele vereysch. Soo sullen wy altemet onse bedorven natuere verwinnen, en sullen alsoo victorie crygen over ons selven. So dat wy niet en doen dat ons lust maer dat wy behooren te doen. Wy sullen dencken die tyt ons levens is cort, die arbeyt diemen doet in deuchdelycke wercken is haest vergaen, ende het loon sal eeuwigh dueren. Vaert wel.

Van de Medicinael hof cruyden ende Warmoes cruyden/natuere/ Cracht/ ende Operatie.

Cardo benedict, 112.

Latine Cardo benedictus. 'T is een dystel heeft lange hazachtighe bladeren/rontsom diep ghesneden. Die steelen zijn rou ende hepzachtich. 'Tsaet is lag ende wast in een bolleken/ Carnobenedictus wort in de hoven ghesapt.

Cardobenedictus is warm en droogh van natueren/het is een gebenedyt cruyt. Cardobenedictus ghedroocht/ende in wijn ghelept daer af ghezoncken sterckt die memoire en zinnen die eenigzins gecreent zijn is oock goet voor pijn int hooft ende voor een verdupelde mage/repnicht het bloet/en opent die verstoptheit van den lever en milte. Cardobenedict water dient wel om zere ooghen mede te wasschen/die daer deur genesen worden. Cardobenedictus in bier ghesoden ende heet ghezoncken met een weynich van zijn poeder / doet wel

wel sweeten/ende verdijft den vierde daegs coortse/ende den pesten/doet oock wel wateren/ende verdijft den steen: Cardobenedict is oock goet voor drapinge int hooft/ende helpt het gehoor: Pillekens van het Poeder gemaecte met Honich/en die in geswolgen/helpt den benaude borst/en is oock goet voor teeringhe.

Sanikel. 113.

In Latijne Sanicula. Dit cruyt heeft bypne groene rontachtighe ghekerfde ende ghehoecte bladen/ende crijcht twee steelkens op welke wassen veel ronde knopkens/val clepne witte bloemen/ende wort veel in hoven geplant/hoe wel mense ooc int wilt bint.

Sanikel is droogh van natueren/en t' samen treckende. Sanikel is een seer goet wondt cruyt/ende daerom wortet Sanikel ghenoemt om datter ghesnesen kan. Dit cruyt clepknens ghescherft ende met eperen gebacken ende ghegheten/gheneest gescheurtsept/ende stopt den loope des bypne. Dit cruyt ghesoden zijnde/ende met Honich ghewelt/is goet voor't bloet sprouwen/ende voor een quade keel/ende byp tandt vleesch.

Pimpernel. 114.

Die Pimpernel heet int Latijn Pimpinella. Heeft lange ghekerfde bladenkens/en sijn hoven groe/ende onder blauachtich/ende draecht hoven op die steel hoofdekens. En dit cruyt bintmen veel int wilt in de vallepen bet Dupnen/en wort oock veel inde hoven ghesaeyt.

Pimpernel is van natueren droogh en coudt in den derden graet. Pimpernel in wijn ghelept/en daer af ghedroncken/verheucht het herte/ende
G
maecht

maecht een mensche vrolijck en bly gheestigh. Die selfde Wijn ghedroncken/stelpt het bloet obergheben ende bloet pissen/gheneest oock der vrouwen crancheden ende alle wonden/ ende gheneest die cloppinghe des herten.

Thuynkers. 115.

In Latijn Nasturtium. Heeft smalle gecloben bladen/van smaecte heet en scherp. Die bloemens zijn wit/ ende 't saet is root/ 't wort hier in de moeshoben ghesapt.

Thuynkerse is heet en droog schier in de vierden graet. Jonge Thuynkerse op boter en broot gegeten/ is goet voor een vercoude mage: Thuynkers saet ghestooten ende inghenomen maect camergangh/ ende verdzijft den woormen/opent der vrouwen sonden/scheyt geronnen bloet/ lost slupmen van den hoest.

Nippe of Kattecruyt. 116.

In Latijn Nepita. Heeft langwerpsich sachte en witachtige gekerfde bladen. Die bloemen wassen met croonkens.

Nippe is warm en droogh in den derden graet. Nippe in Wey of Wup ghesoden ende gedronckē/ geneest Melaeetsheyt ende doot den woormen/ ende doet zweeten/ ende verdzijft het fenijn van't herte/ scheyt gheronnen bloet/ alser pemand is die hem van binnen zeer ghedaen heeft/het repnicht plecken int aensicht als die daer mede gewasschē worden.

Koole. 117.

Die Koole is ober al genoeg bekent/en heet int Latijn Brasica. Van welchen men veelderley soorten vint.

Die

Die Kool is warm en drooch van natueren in den eersten graet. Het afgesoden sappe van den Koolen / met een goet stuc boters ende Supckers vermenght ende gedroncken / maecht camergang ende rupmt de borste van slupmē. Koolsappe door den neuse opgetrocken / supbert den herffenen / en ooc dat hoost van flegmatique humeurē. Coolsaet is goet inghenomen teghens den wormen / die daer af steruen en uptghedzeuen worden. Kools blaen in pappe ghescherft / oft op plapsteren ghelept / genesen allerhanden zweeringen.

Suryck of Surckel. 118.

Het int Latijn Acetosa. Is een wel bekent crupdeken / dat veel in de keucken ende in der mederghen gebesicht wort.

Surick is cout en drooch van natueren. Surick in boter-melck of was gesoden en ghedroncken / is goed voor inwendighe hitten / supbert het bloedt / ende beneemt den dorste / ende is oock goed voor heete coortsen ghedroncken / gheneest crauwagie of schurfscheit / hier mede ghewassche zijnde.

Cicorey en Endivie. 119.

In twee seer gemeyne krupden / ende worden ghenaeamt Cichoria ende Endivia.

Cicozey en Endybie / zijn beyde vā eender cragte ende werkinghe / zy zijn cout en drooch by nae in den derden graet. Water van dese crupden gdistilleet ende met Supcker gewelt ende gedroncken / is goet voor een verhitte Maghe ende leuer / ende teghens de geelsuchte / ende voor den derden daechs coortse.

In latijn Portucala. Porceleyn heeft dicke ronden rootachtige steelen/ende dicke lancachtige bladen ende vooz ront/men vnutse in de hobē vā selfs voozt comende.

Porceleyn is een seer cout crupt tot in den derde graet/ende bochtich in den tweeden. Porceleyn met olte ende eech gegeten als salaet/berdijft alle inwendige hitte / stopt het Melisoen/maecht een ghetemperde maghe soo die ver hit is/ende maect een mensche cups van leven/ en is goet teges heete hoortsen. Porceleyn ghestampt zijnde/ is goet ghelept op't wilte vier/ende op roode loopende oogen / ende vercoelt alle verhittinghe.

Latou. 121.

Latouwe / woort inde Somer tot salaet ghegeten/ende vercoelt wel het bloet/ende doet wel slapen.

Latouwe is van natueren cout en bochtig. Die Latouwe in slade gegeten met azijn en oly alst behoort/ ververschet het bloedt dat verhit is / ende berdijft den dorste/ende men slaepster gherustelijc af / ende is goet vooz alle hitte om die te blussen ende te coelen. Latou saet ghestooten ende gegeten met bier ende broodt / waer een goet slaepzancien.

Comcommers. 122.

Cucumber een Comeommer/zijn vruchten die wel bekent sijn/en't somers by den warmoes luyden vercoft worden.

Comcommers zijn upter natueren cout en bochtig. Comcommers bereyt met oly en azijn als salaet/ende altemet gegeten/vercoelen den inwendighe

dige leden die verhit zijn: maer zijn niet goet dickwils ghegheten: maer het saet wort dickwils gebzupcht in de mederijnen om te vercoelen/daert seer wel toe dient.

Pompoenen. 123.

PEpones. Pompoenen zijn groote wel bekende vruchten.

Pompoenen zijn cout en bochtigh van naturen ende zijn gesonder dan Comcommers ghegheten/ als die Pompoenē bequaemelck gecoocht zijn met soete melck of hutspot-nat/met wat meels/pappe af gemaect ende die gegeten / vercoelen die hitren des maegs/ende is niet ongesont gegeten. Te saet van de Pompoenen ghestooten of ghepelt / wort dickwils in heete koozsen (om te vercoelen) ghesicht,

Bete. 124.

BEta, Is Bete/een wel bekend warmoes cruyt.

Die Bete is een goet warmoes cruyt. Die Bete wortelkens bequaemelijck ghesneden / ende in de olpe gesteken / dienen om teere luden int fundament te setten/om alsoo camergangh te maken/men machse oock snijden om in de neusgaten te steken/ twelck dient om die herffenen te supberen / ende is oock goet voor pijn int hooft. Als die Bete wel ghestooft is/en met olp en azijn oberghegoten is / dat is een spijse die ghesont is ende lichtelijck verteert wort.

Kervel, 215.

CResolium. Kervel / wort daghelijck moes af gecoocht.

Kervel die eerste snee wat gheworngen zijnde/ ende in een nieuwe aerden pot met wijn ghesoden/

Dese **Wijn** deur een doech gedaen zijnde/ende daer nae opghewelt met supcher/ is goet ghedroncken van den gheen die geballen hebben ende geronnen bloet int lijf hebben. Kerbel warmoeg ghegheten doet wel wateren ende verdyjft den steen. Kerbel is oock goet booz een quade maghe/ende booz pijn in de zijde,

Corael cruyt. 126.

Dit cruyt heet int Latijn Asparagus. **Cozael-cruyt** ghenaemt int latijn Asparagus. is getempert van natueren. Die jonge speerkens van **Sperges** hoectmē eū eetmē als salacet met oolij en eeck/ende het maecht openin ghe/supbert ooc den borste van dicke sluytmē/maecht couragie booz den ghehouden / ende is oock goet gebesicht booz die geelsucht.

Alsem. 127.

Absinthium. **Alsem** van welcke mē tweederley int ghebruyck vint. Die ghemeen **Alsem** ende die **Roomsche Alsem**: Die ghemeene **Alsem** heeft aschberwige bladen / die seer ghekerst zijn ende bitter van smake / ende vzaecht cleyne geele knopkens tot bloemē. Die **Roomsche Alsem** heeft cleyne ghekerfde bladekens

Alsem is warm in den eersten graet/ende droog in den derden. **Conserf** van **Alsem** ofte ooc **Alsem Wijn** zijn goet ghebesicht booz een quade maghe ende booz een vercoude leber/ende booz die gheelsuchte ende watersuchte / ende doot den woormen/sitt het vzaeken van boben ende reynicht het bloet **Olje** van **Alsem** dient om te stryckē op den buycke ende nabel ende polsen ende onder die neusgatē om den woormen te dooden.

Bethoni. 128.

Berthonica, of Bethonia. Beton is een gebenedijt
 Cruyt/ ende wort veel gebzupcht inder me dech-
 nen ende inde keucken. Berhonte heeft langach-
 tige doncker groene bladen/ rontsom gekerft ghe-
 lijk te een sage/ liefelijck van reucke/ ende heeft een
 viercantige rouwe steel/ daer een paersche are op
 wast met schoone welrieckende bloemkens. Be-
 thont wast int wilt maer wort meest in hoven ge-
 plant.

Natuere.

Bethonte is warm en droogh tot in den 2. graet.
 Bethonte in huts pot nat gekoocht ende gedron-
 ken/ is goet vooz lupden die in teeringhe zijn/ rep-
 nicht den borst en longen van slupmen. De droo-
 ge bladeren van Bethonte ghepulveriseert/ met
 Mede gedroncken/ zijn goet ghedroncken van den
 geen die de sencken ghetrocken worden ofte ont-
 krimpen. Item helpt den vroukens die met die
 moeder gequelt zijn/ ende doet haer krankhepdt
 komen. Is oock goet vooz een verstopte leber/
 milte ende nieren/ ende vooz watersuchrighepdt.
 Conserve van Bethont altemet inghenomen/ is
 goet vooz pijn in't hoost/ sterckt het gesicht ende
 mage/ geneest loopen de oogen/ bebzijdt van catar-
 ren. Bethonte ghesoden met honich ende bier/ is
 goet gedroncken vooz slupmen op die borste/ drijft
 af den steen/ opent der vrouwen stonden/ ende
 maecht wat camer ganck/ is goet vooz toberij ende
 spokerp/ ende vooz onrustige droomen.

Tot den Herbaristen Vermā-
ninghe.

Seer beminde Broeders ick wensche V. L. toe veel ghelucks ende salicheyts, Ghy weet wel lieve Broeders dat al't ghene dat uytwendigh is in de werelt, doet ons aenwysinghe tot het gheen dat inwendich is. Ende dat aertich is thoont ons dat Hemels is. Alsinen dan gaet herbarisieren soo behoortmen met groote innicheyt te aenmercken die wonderlycke wercken Gods. En daer by sonderlinck uyt te bedencken. By exempel men siet die Sonne schoon schynen, men hoort die Vogelkens lustigh Fluyren, men siet die Bloemkens schoon uyter aerden spruyten, wy ontfangen die vruchten der aerden, wy hebben gediensigheyt van den beesten, die Zee die spuyt ons, wy hebben veranderinghe van tyden, Wat leeren ons anders alle dese Creatueren? Dan datter een God is, die Hemel ende aerde met al'tgeē datter inne is van niet met alleen geschapen, ende gemaect heeft. Ende ons het gebruyc zynder Creatueren ghegeven heeft. Die over al tegenwoordig is, diet al siet ende weet, die nimmermeer goet ongheloont en laet noch quaet ongestraft. Dese lieve God sul'en wy vreesen, eeren, dienen ende lief hebben, loven en danken van alle zy n weldaden, hem bidden om vergiffnisse van onse sonden die wy bedreven hebben, ende bidden oock om gratie om voorten sober, Godvrugtighe ende rechtveerdigh te leven. Doende een ander so wy wilden ons te geschien, ende ons selve oefenende in de wercken van barmhertigheyt, so sulien wy Gods gratie tytelyck ontfanghen, ende comen na
dit

dit ellendighe leven, tot die vreucht ende blyfchappes
des eeuwighen levens. Twelck ons Godt die Hee-
re gunnen wil, door Iesum Christum zynen lieven
Sone onsen Heere, Amen.

Van de Herbariseercruyden/

die men int wildt vint/ Natuere/
Cracht/ende Operatie.

Ons Heeren Speercruyt. 129.

In Latijn Lancia Christi. Dit crupdekē heeft
maer een blat/daer by een steelken/ met een
langh smalle tongestek. Ende wast omtrent
Haerlem in bocht ghe dynn Beemden.

Lancia Christi, of ons Heeren Speercruyt / is
dzooghe in den derden graet, Dit is een wel bekēt
crupdekē by de Barbiers/want het cureert alle
wonden ende oock gescheurtheit. In wijn geso-
den zijnde ende gedroncken/ende met natte doec-
kens ober den wonden ghelept. In cleyn bier ghe-
soden zijnde ende ghedroncken / is goet voor een
heere leber /ende vierighe coorsten.

Cliffen. 130.

Cliffen zijn tweederlep/groote Cliffen en clep-
ne Cliffen. Die grooten heeten in de Aptreec
int Latijn Lappa Major, ende die clepne Lappa Mi-
nor. Die Cliffen zijn genoegh bekent/want sy was-
sen ober al by den wegghen omtrent Haerlem.

Natuere.

Cliffen hebben een verdzogende ende ver teere-
de Natuere.

G b

Cracht

Cracht ende werckinghe.

't Saet van de groote Clissen ghepulveriseert ende met Wijn ingedroncken is seer goet vooz den geen die Sciatica hebben. Die wortelen een vterendeel loot zwaer in ghenomen met kernen van Dijn Appel noothens/ is seer costelijck ghedroncken vooz den geen die etter en bloet spoutwen. Die groene bladen gestooten met wot van een epe ghementht/ heelen verbrantheit/ ende zijn oock goed op alle oude ulceratten gelept.

Clissen zijn he et en drooch in den derden graed/ zy verteeren ende verdrooghen. Die wortel hier af in Wijn ghesoden ende ghedroncken/ is goed vooz kicken/ ende vooz den geen die etter en bloet spoutwen/ en doet oock water losen.

Reyne vaer. 131.

Reyne-vaer heetmen int Latijn Tanacerum, ende in dupdtsche oock woorn crupt/ ende wast hooger dan een linpe/ met veel gekersde steelkens. 't Saet is geel/ het wast omtrent Haerlem oberbloedich by die wegen.

Reyne-vaer is heet en drooch in den tweeden graet/ 't saet hier af is goet woorn crupt/ mē macht in nemen met supcher of met braen appel vooz die woornen/ 't is oock goet genut van den gheen die met pijn hun water maken.

Hoef-blaen. 132.

Hoef-blaen Latine Tussilago, Vel Vngula Cabalina. Heeft groote rontachtige bladen/ met veel upstekende hoercken/ die onder vael ende boven groen zijn/ en draecht geele bloemkens/ ende wast veel in verte vachtighe Chynnen/ ende by die wegen omtrent Haerlem.

Hoef-

Hoefblaen zijn vercoelende en verdrooghende van natueren. Dit cruyt op heere ghezwellen ghelept trecht die hitten nae hem/geneset oock'twilt vier/loepende oogen / schurfsde hoofden/verbrant- heyt van't vter ende van der Sonne. Water hier af ghedistilleert / verdryft den droogen hoeste/als- ment in dzincht.

Hellem cruyt. 133.

Latine Serophularia, Dit cruyt heeft viercante holle steelen/ met bypne gekerfde bladen/den Ketelen by nae ghelijck. Die bloemen zijn paer- achtrichende ghelijcken een helmken. Die wortel is wit ende heeft veel knobbelen. Dit cruyt wast overbloedich omtrent Haerlem by den slooten.

Hellem cruyt is warm ende droogh in den der- den graet, Dit cruyt en wortelen in pappe ghe- coockt met Azijn ende Boter by ghedaen / is goet voor swellinghe ende harde klieren / daer op ghe- leyt zijnde.

Glaes Cruyt. 134

Glas cruyt int Latijn Paritaria. Heeft ronde teere deurschijnede bypncroode steel/en heeft lang werpige bladen. Die wortel is rootachtrich ende wast garen omtrent oude mueren ende in de graft mueren in Haerlem ende daer bupten.

Glas cruyt is van ghetemperde natuere. Dit cruyt ghestooten met Azijn / bluscht het heftich vier/het trecht die hitten upt den lenden/en is goet voor Plererijn ende verdryft die swellinghen / op ghelept zijnde. Glas cruyt gesoden ende gedron- ken/is goet tegen den ouden hoest / Grabeel/ende droppel pisse/men macht cruyt oock warm op die Blase legghen

Scabios.

Scabioos. 135.

In Latijn Scabiosa. Heeft langhe smalle asber-
wighe hartzachtighe ghekerfde bladen/met een
ronde hartzachtighe steel. Daer op wast een paer-
sche blauachtighe bloeme. Die wortel is wit en
lanck/ ende wast oberbloedich ontrent Haerlem/
in grasachtige santplaetsen onder't coozen.

Scabioos is warm en droogh van natueren.
Scabioos water ghedroncken/ is goet teghen het
Pleuris ende pijn in der zijde. Scabioos gesoden
ende gedroncken met Supcher/ supbert den boest
ende longen/ verdrijft den hoest/ en oock rupdicheyt
ende schurfscheyt/ en doet apostematien vergaen/ is
oock goet voor die Peste met drijakel gedroncken.

Huyfloock of donderbaert. 136.

In de apteeck heet het Barva lovis. Heeft groote
vette dicke smalle bladen/ en crjght een steel
omtrent een voet hoogh/ oock met bladen beleet/
ende wast op dacken en mueren binnen Haerlem.

Huyfloock is cout en drooge in den derde graet.

Huyfloock gestamt en met bier gecooct/ is goet
gelept op vierige blaren ende quade pupste n/ diese
doet vergaen en verdroogē. Dit cruyt gestamt en
opt voorhoofst ghelept/ doet vergaen die weedorn
van den hoofde/ die van de hitte comt. T is oock
goet voor't wilt vier/ en roode loopende oogen/ en
voor't root Melisoen/ ende voor een vierige mant.

Eye-cruyt. 137.

In Latijn Sophia, heeft clepne ghesneden blade-
kens/ ende roode steelen/ met bleek geele bloem-
kens die in haukens veranderen/ daer clepn roodt
sadeken in lept/ twelckmen noemt roodt melisoen
saet/ het wast by die weggen omtrent Haerlem.

Spe-cruyt

Fre-cruyt van welckē men het zaet noemt root
Melisoen saet. Dit zaet in soete melck wel gesodē
synde / en dan heet ghegheten / is goet voor't root
Melisoen / ende voor den buyckloop.

Lepel-blaen. 138.

In Latijn Cochlearia. Heeft dichachtighe bla-
den gelijk een black lepelken / ende crijgt witte
bloemkens / wast veel by den dijcken ende int riet
omtrent Haerlem.

Lepelblaen zijn warm en droogh van natueren.
Dit cruyt eetmen op botter en broot / of inē stam-
pet ende slatet deur met Pittouwe / of inē stietet in
bier. Dit ghenutticht / is goet voor Scheurbuyc
ende een quade mont / ende verdyjst oock blecken.

Wollecruyt. 139.

In Latijn Verbascum. Inde apteek heetet Tap-
cus Barbarus. Heeft sachte wolachtige blaeden /
met een langhe steele / daer veel schoone gheele
blgemkens aen wassen / ende wast omtrent Haer-
lem in santachtighe plecken.

Wolle cruyt is droogh van natueren. Dit cruyt
met den moztel ghesoden en ghedroncken / is goet
voor't roodt Melisoen of voor den buyckloope / en
voor een quade hoest / ende om etterighe supmen
npt den bozst te verdyjben / ende voor ghescheurt-
heyt / 't is oock goet voor den aembep / ende tant-
sweer / oft zwellighe in den keel.

Netelen. 140.

NStelen int Latijn Urtica. Zijn wel bekend /
want sy wassen ober al by die weggen ende
thuppen omtrent Haerlem / zijn tweederley /
dobe Netelen / ende brandende Netelen.

Netelen zijn heet en droog van natueren. Netel-
len

len gesoden ende gedroncken/doen wel water losē/
ende is goet teghens den steen. Die bladeren van
Petelen gestoten zijnde/en met Sout vermengt/
ghenesen zweer ingen/Cancer/Bloetzwere/ en-
de beten van dulle honden/opgelept zijnde.

Gerwe. 141.

Dit Latijn Millefolium. Heeft ronde steelkens/
ende lange geherfde bladkens/en draecht wit-
te ende oock lijfverwige bloemkens/wast ober al
bp die wegghen/ende op den wallen omtrent Haer-
lem.

Gerwe is een heylsaem verdrogent crupdeken.
Dit crupt gescherft ende met een Epe ghebacken
is goet gegeten voor gheschurfsheyt/ of het We-
lisoen/ende alle overbloedige bloetganch / ende
stopt den vrouwen haer stonden/ende geneest oock
de wonden.

Steenbreecke. 142.

Dit crupt heet int Latijne Saxifraga.
Steenbreeck is warm van natuere. Dit
crupt in Wijn ghesoden zijnde/ende ghedroncken/
reynicht de nieren ende Blase/doet den steen rij-
sen/en bzeect hem/ende verdryfse/is goet voor den
droppel plisse/ende pijn of weedom in den Lenden.

Centaurea of cleyne Sanctorie. 143.

Dit Latijn Sentaurum Minus. Dit crupt heeft
cantighe steelken s/ende cleyne bladerkens/en
schoone roode lijfverwige bloemkens/ende mē
vintet overbloedich wassen omtrent Haerlem/ in
santachtige gronden.

Santorie oft Centaurea/is warm van nature.
Dit crupt in hier gesoden ende ghedroncken: ver-
dryft coorsen ende slupmen/doet ooc woymē/opēt
den

dē verstopte lever/repnicht wonden ende zwoerlingen/ende is goet vooz die geelsucht inghenomen.

Nacht schade. 144.

Het in de Apteeck Solatrum, nacht schade heeft ronde steelen omtrent een voer hooch/en heeft zwert groene bladen. Die bloemkens zijn wit/en die besikens zijn eerst groene ende na swert/wast oberbloedich in drooge sloten/en by die wegē omtrent Haerlem.

Nachtschade is cout en drooch in den tweeden graet. Water hier af ghedistilleert/ ende doecken in gener ende opgelept/verdijft 'twilt vter/hoofst pijn/ende heete gheswellen.

Waterkers. 145.

VWaterkers heet in de Apteeck Nasturtium Aquaticum, heeft ronde hote steelen/sc hoone groene rontachtige bladen. Die bloemkens zijn wit en cleyn. Dit crupdeken wast veel int water in sloten omtrent Haerlem.

Waterkerse is warm en drooch in den tweedē graet/ende wast in den sloten. Dit crupt gepluckt ende wel schoon gelesen ende gewasschē en bereyt als salaet met Azijn en oly/is goet alsoo gegeten vooz die geen die 't grabeel hebbe en met pijn hun water maken/ende is ooc goet vooz die roude pisse ende teghens alle verstoptheit in der nieren ende blase.

Winterkers. 146.

In Latijne Nasturtium Hubernum. Dit crupdt heeft groene vette effene rontachtige bladeren en draecht geele bloemkens/en wast in de hobe en geboude plaetsen omtrent Haerlem van selfs.

Dit crupt heeft die selfde natuere met Waterkerse

kerffe/men macht oock in salaet eten/ende het doet wel water losen / geneest den droppel pisse/ende is goet booz den broken steen.

Senegroen, 147.

Senegroen heetmen int Latijn Solidago, ende in den Aptreck Bugula, Senegroen spreyt hem laner de aerde / heeft swarte groene bladen / ende heeft viercantige rechthachtige steelkens/die bloemkens zijn meestendeel blaeu / ende wassen in grasachtighe velden ontrent Haerlem.

Senegroen wast in hooge grasachtighe velden/ en is drooch van natueré. Dit cruyt gesoden ende gedroncken/is goet booz den geen die hem binnens lijfs seer ghedaen hebben van stooten of ballen/het doet geronnen bloet scheidten/ en is oock goet ghesdoncken booz die Geelsucht ende quade coortsen.

Alfs rancken. 148.

Dit cruyt heet int Latijn Amara dulcis. Cheeft langhe houtachtighe steelen / ende wast by die boomen er de Hepinghen op/ by die wegghen ontrent Haerlem.

Alfs rancken zijn warm en drooch van natueren / het wast by die wegghen / ende draech blautwe bloemkens/ van satsoen als Turcx hoepkens. Alfs rancken ghesoden met wijn/ende ghesdoncken / is goet booz den gheen die gevallen ende hem binnens lijfs seer gedaen hebben / want het doet het geronnen bloet scheidten / ende doet den urine af gaen. Is oock goet booz quetsueren / het opent die verstopte leber/ende is goet booz die Geelsuchte.

Kruys-Kruyt. 149.

Kruys-cruyt Latijne Senecio. Heeft diepe ghekerfde lange bladen/ wast by den wegen/en in
Thuynen

Chupnen die onghelout leggen binnen en buyten
Haerlem/ en men hangt dit cruyden op die vogel
houkens/ tot vermakelijckheyt van de vogelkens.

Krups cruyt is van vercoeledē natuerē. Dit cruyt
met wortel met al in Malebesel gesoden en gedron-
ken/ geneest die pijn van een vercoude Mage. Die
bladers machmē swinters vooz Salaet eten: crups
cruyt gestooten/ ende in Pap gemengt met en goet
stuck boters/ rijpt zweelingen/ ende doetse uytbrekē
als mense daer op lept.

Iuffrou merck. 150.

Iuffrou merck heet int Latijn Apium Palustre, en
heeft donchere groene blinckende bladen / ront-
som ghekerst/ ende rijgen croonkens met witte
bloemkens/ daer cleyn sadeken af comt / waer beel
ontrent Haerlem by die lage wegen ende dijcken.

Iuffrou merck is heet en drooch van natuerē. Dit
cruyt in cleyn bier gesodē ende op gewelt met sijne
Heunich/ ende daer af gedronckē smozgens en t' sa-
vonts/ is goet vooz pijn in den Lenden/ het breekt
den steen/ en doet wel water losen / en verdyft het
fenijn. Laet genutticht/ maect een welreckende
mont. In Whn ghesoden met Pietercellwortel/ is
goet gedroncken vooz t' water.

Guychel heyl. 151.

Dit Cruyt is den muere gelijc/ dan t' heeft rode
bloemkens/ ende cleyn bierhante steelkens/
t' waer oberbloedich ontrent Haerlem/ in de Coozē
landen alst Coozen van t'lant is.

Guychel heyl ghenāemt Anagallis of roode
Muere is warm en drooch. Dit cruyt in Whn ge-
soden ende gedroncken/ is goet tegen die verstop-
pelt van den lever/ ende weezem van den niere/

en vooz

en booz betē van sēijnige dieren/dit selfde nat upt die hant in de neeusgaten opgetrocken zijnde supbert die Herffenen/ en trecht veel buptichepts upt den hoofde. Dit crupt geneest oock zweeringhen.

Teskens cruyt. 152.

In Latijn Pera, & Bursa pastoris. Dit crupt heeft ronde tape steelkens een boet hoech/ met langhe diepe ghesnegen bladekens/ zijn bloemkens zijn wit/ eudz als die vergaen/ soo wordent Teskens/ ende wassen by die wegghen ende dijcken omtrent Haerlent.

Teskens crupt vercoelt en trecht te samē. Dit crupdeken ghedrooght ende gesoden in roode wijn alsment van doen heeft/ is goet ghedroncken boozt root Melisoen/ boozt de n loope des buptx/ en boozt bloet piffen/ en boozt het oberbloedich bloeden van vrouwen stonden: Ende het sappe upt dit crupt gheperst/ is goet boozt het bloeden upt den neuse.

Venus hayr of Steen-Ruyte. 153.

RVta Muraria, Inden Apteeck Capillis veneris. Venus hayr is een cleyn crupdeken/ ende wast in oude bochtige mueren/ ende in putten ende dit crupdeken is van natueren ghetempert. Venus hayr in cleyn bier ghesoden met Soet hoat/ is goet ghedroncken boozt benaughte op die borst/ doet wel slupmen lossen/ ende breecht den steen/ opent die verstopthept van den lever ende milte/ ende beneemt het bloet spouwen.

Berch knoppen, 154.

Dit crupdeken heet int Latijn Vermicularis, en Crassula minor.

Berch knoppen die men ooc noemt Muerpoper wast op dacken ende mueren/ ende is heet en droog van

Cruyt Boecxken.

115

van natueren/ scherp bittende als Peper: Berch-
knoppen ghesoden in eech ende deur gedaen/ ende
met boter of oly ingedroncken/ doet crachtig coo-
ren ende overgebē/ ende is goet voor een verbuyl-
de maghe/ geelsuchte ende coortse.

Muyre. 155.

Die Mupze is genog bekēt/wast ober al/heet
int Latijn Morfus Galline, ende mē hangtse
om die vogel korszkens/om de vogelkens daer vā
te eeten als zy treuren/ ende sluyten dies te beter.

Die mupze is cout van natueren. Item Mup-
ze ghestamt/ ende pappe af gemaect met semel/
boter en azijn/ is goet ghelept op vierighe blymen
ende harde zwearingen diese doet doorzeken ende
vergaen. Water van Mupze ghedistileert/ is goet
den kinderen inghegheben teghens groote hitten
ende treckinghe der leden.

Duyve kervel. 156.

Int latijn Fumaria of Fumus Terræ. Dupbeher-
bel heeft viercantige steelkens/ met clepne ges-
kerfde bladekēs/ ende heeft purper byupne bloem-
kens. Dit cruyt wast omtrent Haerlem oberbloe-
dich onder 'tcozen ende gherste/en wast oock veel
in de hoven.

Dupbeherbel is warm en droog in den tweede
graet. Dupbeherbel in Wep gesoden en gedronckē
suybert het bloet seer/maect openinge ende ver-
drijft melancolpe/ 'tis goet tegens die watersuch-
ticheyt/ ooc Lazarie ende Pocken/ ende tegens den
Quartepne.

Byvoet. 157.

Int Latijn Arthimelia ende Mater Herbarum.
Die Byvoet heeft seer ghesneden bladen: Die
hobe

hoben op hupn groe zijn ende onder aschberwig.
Die Bpboet wast oberbloedich by die wegen on-
trent Haerlem/en is tweederlep / rootsteelde Bp-
boet/ende witsteelde Bpboet.

Bpboet is warm en isamē treckende van natu-
ren. Bpboet in bier oft Wijn ghesoden ende ge-
droncken is goet voor vrouwen die zwaren arbeit
hebben / en gaerne blyde Moeder waren/het voor-
dert oock seer den vrouwen haer stonden gedron-
cken ende oock in boet water gese ten/ is oock goet
voor de steen ende geelsucht. Bpboet in water ge-
soden/is gesont om den voeten in te wasschen. En
daer Bpboet in Hups is / is goet voor toberpe/en
dier ober wegij by hem draecht als hy reyt/ sal
niet lichtelijck moede werden/als men seyt.

Agrimonie. 158.

In Latijn Agrimonia, heeft langhe aschber-
wige hazachtighe bladen die steel wast hoger
dan een/boet en heeft geele bloemkens/wassende
d'een hoben d'ander aenden steel / ende wast om-
trent Haerlem in grasachtighe valleyn seer veel.

Agrimonie is heet en drooch in den tweeden/
graet. Agrimonie ghesoden ende ghedroncken / is
goet voor alle inwendighe zweetinghen int lijf
ende voor bloetpissen / verdryft het feijn/opent en
supbert die leber/ende maectse sterck. Agrimonie/
met azijn gestooten ende opgelept/verdriest Cant-
ker / Bratten / Hazworm ende alle quade zeer en
en geneest beten van duile honden.

Weech-brede. 159.

In Latijn Plantagor. Die Weechbrede heeft bree-
de groote bladen / met seben ribbekens en heeft
een wyze ghelijck een wrosten daer't saet in leyt
Dach

Noch soo isser Weechbree met vijf ribbekens/ lat heeft langhe smalle bladen. Die Weechbree wast ober al by die grasachtighe wegen omtrent Haerlem/en is tweederley/smalle Weegbree/die meest hout's ribbe heet/ende bzeede Weechbree die meest ghebzupcht wort.

Weechbzeede is cout ende droog in den tweeden graet. Weechbzeede gesoden ende gedroncken/ is goet booz het bloetspouwen/root Melisoen/bloedt piffen/loop der catarren/vrouwen stonden. Het Weechbzeede saet gesoden in soete melch en het gedroncken/is goet booz den bupchloop. Weechbree water is seer goet booz een quade keel mede ghegoz gelt/ende booz een sweeringhe/ ende het bloeden des monds mede ghespoelt. Die bladeren zijn goet gelept op de hitte des Plerelijns/ om die hitten upt te trecken ende te versachten.

Hoppe-kruyt. 160.

Hoppocrupt wort in den Apteeck ghenaemt Lupulus. Heeft ronde scherpe steelē daer mede dattet hem selven wint/om hornen of staken/ ende heeft bzeekantige zwert groene bladen/ ende crijcht ronde witte bellekens/ die sterck van reuck zijn. Hoppocrupt wast veel van selgs omtrent Haerlem/op die wallekens van de slooten/ ende wort oock gheplant.

Hoppocrupt is warm en droogh in den tweeden graedt. Als die Hoppe eerst upt komt/ die spruytens een wepnich ghesoden ende ghegheten/als Salade met Olye ende Ceck/ supbert het bloedt/maecht wat camerganghs/ verdyrst schurste ende ruydicheydt/het opent die verstoppeydt des Lebers ende der Niltē / het repnicht

van t Gzabeel en doet sonder pijn water maken.
Schelcruyt. 161.

In Latijn Gelidonia. Is een cruyt dat in Wo-
gaerden en Thupnen binnen Haerlem van selfs
wast/heeft ronde gheschapde steelen/met beel lede-
kens/ende draecht Geele Bloemkens/ende heeft
Geele wortelen/Isap is Geel ende seer blytende.

Schelcruyt gescherft ende met Eperen/hoer-
kens af gebachen/zijn goet gegeten voor benaudt-
heyt des herten/ende voor geelsuchte. Ghedistil-
leert water van Schelcruyt/ claert het ghesichte
seer ende verdrijft die schelle upt den Doghen als-
ment daer mede wast/het gheneest oock wonder
ende jeuchsel.

Eeren prys. 162.

In Latijn Veronica. Is een cleyn cruyden
lanx de aerde cruyden/ met hartzachtige steel-
kens/ende gekerfde hartzachtige bladenkens/ende
wast omtrent Haerlem in santachtighe vallepen/
ende men plantet oock in hoven.

Eeren-prys is warm ende drooch. Eeren prys
in wijn ghesoden en die Wijn met een vierendeel
loots Triakel in genomen is goet voor die Peste/
alsmen daer op warm toe ghedeckt word om te
zweeten. Water van dit cruyt gedistilleert ende
gedroncken/supbert het bloet seer/verdrijft schurf-
te ende kinder Porckens/ is goet voor teeringhe
ende benauthet op die borst.

Sint-Ians-Cruyt of Hipericon. 163.

Hypericum heeft een ronde huyt rode steele met
beel tackkens. Die bladenkens zijn smal en
vol gaethkens/ende heeft schoone Geele bloe-
kens/in vyf bladenkens ghesneer. Dit cruyt wast
overbloe-

oerbloedich omtrent Haerlem op hoog grasachtich ongebout Land/ende woxt oock in Chupn en gheplant.

Hypericon is warm en drooch in den derden graet. Hypericon water af gedistilleert/is goet gedroncken booz de vallende siecte. Van dit cruyt een dzanckken gemaecht en gedroncken/ verdrijft den derden ende vierden daeghs coorse/ het doet mel water maken/en is goet booz den steen in der blase ende booz lammicheyt. Die olp van Sperticon/ gheneest alle berouderde wonden/ulceratien.

Ooghen troost, 164.

Dit crupdeken heet sint Latijn Euphrasia. Het is een schoon crupdeken met veel steelkens en heeft zwert groene ghekerfde bladekens / zijn bloemkens zijn cleyn ende wit/met geel en purper besprengt. Die wortel is cleyn: Oogen troost wast veel omtrent Haerlem in grasachtige velden/ende bloept omtrent de Hooft tijd/maer het wil in gheen Chupnen wassen.

Oogen-troost is warm ende drooch van naturen. Water van dit cruyt gedistilleert ende die ooghen mede ghewasschen/maectt clare ooghen/ende verbetert het ghesicht. Wijn van Oogen-troost ghedroncken/sterckt die memozie / ende verdrijft den Geelsucht.

VVinter groen. 165.

Dit Latijn Pirola. Heeft negen of thien groene rontachtige bladen/ende heeft een steelke/daer schone witte bloemkens op wasse rickende als Napbloemkens/ ende wast oerbloedich omtrent Haerlem in groene valsepen.

Winter-groen genaemt sint Latijn Pirola, wast

In de valpen der Dupné/en dzaecht witte bloemkens/en zyn seer steeflyck van reucke/en is cout en droogh van natueren. Dit crupdeker is een goedt wout crupt/ende geneest loopende gateneñ vuple zweeringhen/men macht in Wijn sieden en dzingken / ende legghen doercken (hier in ghenet) op wonden of op fistulen ende verbzanthept/ ende soe salt met Gods hulpe ghenesen.

Ganserick of klick. 166.

Dit Latijn Argentina. Heest teere dunne steelkens ende smalle ghekerfde bladen/ die nae die aerde afvertich zyn/ ende boben groen. Die bloemkens zyn geel: Ende wast onrent Haerlem by die weghen oberbloedich.

Ganserick is drooch en cout in den derde graet. Ganserick ghesoden ende ghedroncken/ stopt den buyckloop ende den stonden der vrouwen / doet oock geronnen bloet scheidten/ende mede gespoelt/ is goet voor zweeringhe des monts/dient oock om roode loopende oogen te wasschen/en vuple wonden te supberen.

Drie-bladt. 167.

Dit crupt machmen noemen int Latijn Tri-Folium Palustre.

Dze blat wast 't Welberts Bergh in de Maerckens/ende is seer bitter van smaecte. Dit crupt ghedroocht ende met Bier opghesoden ende dier ghebaen zynde / ende wederom met Hennich opgewelt/ is goet ghedroncken voor scheurbuyck/ ende voor een volle borst met sluyten verladen/ is oock goet voor bloet spouwen/ende die gebreck in den lever hebben/dit crupt nemen die Schipwers mee gedroocht/die herde reysen doen.

Coacke

Coeck-Coecx-Broot. 168.

Coeckcoecx-broot heetmē in den Apteeck Al-
leluya en̄ van sommige Trifolium Acetosum.
Dit crupdeken heeft geen steel/die bladen wassen
van de wortel op/ende ghelijcken bycans den cla-
ber. Het plach overbloedich te wassen int Haerle-
merhout.

Coeckcoecx broot/ twelckmen oock noemt cla-
ber Surick/ is cout en droogh van natueren. Dit
crupt gegeten als Salaet met Oly ende Azijn/ is
goet booz een quade Mage/want het graegt wel/
ende maect appetijb. Dat selfde crupt ghesoden en
den mond mede ghespoelt/ is goet booz een vuple
stinchende mont/ende zwoeringhe des selfs.

Hertshooren. 169.

Hertshooren heet int Latijn Cornu Cervinum.
Het is een cleyn crupdeken/upt gestrecht lancx
de aerde daer veel gancx is/ en̄ heeft bladen als
getacte Hertshooren/en̄ heeft een steelken daer een
apken op wast/en̄ men vinter veel int Haerlemer
hout lancx die wegh.

Natuere

Dit crupdeken is cout en droogh van naturen.
Werckinghe.

Dit crupdeken cleynkens gescherft/en̄ met een
Op ghebaken in de panne/soodanige hoecxkens
zyn goet gegeten booz den buyckloop/en̄ bloet pis-
sen/tegen 't graveel/en̄ tegē het druppen der cater-
ren/en̄ booz die overbloedighe bloet der vrouwen
stonden / ende is in als gelijc den Weechbzeede/
men macht oock drooghen teghens den Winter.

Hontstonghe. 170.

Hontstonghe Latine Ginoglossa. Heeft lange
smalle bladeren / ende die bloemen zyn pur-
per

per bryjn/ende wast oberbloedich in santachtighe gronde by die wegghen ontr ent Haerlem.

Natuere.

Hont-stonge is cout en drooch van natueren.

Werckinghe.

Hont-stonghe crupt ende ooc die wortel in water ghesoden/is goet om mede te gozelen vooz eē bierige keel/ende dient oock om een quade mond mede te wassen. Die Hont-stonge is ooc een heelsaem crupt/bequaem zijnde om wonden mede te cureren/ende 'twilt bier mede te verdooven/ met Gerste meel Pappē gemengt ende opgelept.

Tot den Tafel-Lieden.

Goerhertighe Mannen, God die Heere gunne V.L, wel te varen. Ghy weet wel datmen sober, Godvruchtich, ende rechtwaerdich moet leven in dese Werelt, Want dat Godt den Heer aenghenaem is, ende ons saligh ende profytich. Soo dat de Wylse Mannen in der conste der Medecynen ons leerē datter geē beter remedie en is, om meest alderhande siekten te genesen, ende om die ghesontheyt te onderhouden, als soberheyt van spys en dra nck, soo als wy daghelycx voor onse ooghen sien, | dat sobere menschen, langhen tyt cloeck ende ghesont leven, ende contrarie die gulighe menschen die als Verckens leven, hebben ghestadige quellagie van siekten ende crancheden. Op dat ghy dan langhe ghesont meucht leven, ende datter u wel magh gaen; Soo weest sober van leven, op dat oock mede

V.I. wat mach overschieten, daer ghy de arme menschen, 't welc die Lidmaten Christi zyn, mede spysen ende decken meucht, waer deur ghy tydelyc meucht gebenedyt worden van God dē Heere, ende na maels comen ten eeuwighe leven. 'T welck den Heere deur zyn barmhertigheyt ons gunnen wil, Amen.

Hier na volghen Keucken Medecynen.

Melck. 171.

MEick is goet gegeten van luyden die in teeringhe zijn/ of die out en ront zijn/ en ooc vooz jonge kinderheng/ want Melck doet wet/ en maecht goet bloet/ bysonder schape Melck met Roose water en stoc supcher op getoelt en laeu gedronckē/ is goet vooz een benau- de borst om sluymen te doen loosen/ dient oock om zeere oogen mede te wasschen/ om pijn en smert te doen bergaen. Melck versoden op de helft met een stuck staels/ is goet gedroncken vooz dē bypeloop. Soete Melck gesoden met Sali/ is goet mede ge- gorgelt vooz den huyge ende een vierighe keele.

Boter. 172.

Die Boter is seer te prijsen / want die Boter versacht ende verbetert alle dinghen/ en boed meer dan eenich olve. Die boter bet ghegheten op broot/ maect openinge / eude salft het lichaem van binne/ doet weedom en pijnē bergaen/ ende is goet vooz een coude en drooge hoest/ versacht den pijnē der lendens/ en is ooc goet vooz den steen/ en dient tot alle dinghen om te versasten en te salven.

Het lichaem van buytē of van binnen/waer toe be-
quaem is Maer Boter/die daer toe gemaect wort/
en diemen in den Apteeck te coope vint.

Kafe. 173.

Die oude Kase gegeten /is een drooghe hertige
cost/en dient wel gegeten/van den geen die een
stercke Maghe hebben/die zwaren arbeyt doen/en
cloeck en ghesont zijn: Maer siecke en teere lypdē
die behoorese weynich te eere/want sy is quaet om
te verdouwe/maer hoese jongher is/hoese beter te
verdouwē is. Kase ghegheten na den eeten/ sluyt
de Maghe toe/ ende set die spijse ter neer/ ende is
mits dien goet teghens 'topstijgen / ende kelet het
drippen van der catarren.

Honich. 174.

Die Honich is warm en drooch van natuerē.
Witte maechden Honich geslicet of in bier ge-
soden /is goet genut ticht voor den hoeste/en
quade borst/ doet wel sluymen lossen/ende maecht
openingē/en is oock goet voor den steen/ doet wel
water losen. Honich met water opgewelt /is goedt
mede gegorgelt voor een quade keel. Heunich ge-
geten boet wel/ende sterckt oude lendens/ ende
geeft couragie/bysonder goede Maede ghedroncken
die van Heunich gewrongen wort.

Vleesche. 175.

Rnderen Vleesch gerooct oft gesoutē ooc me-
de Speck: Desgelycx Hazen/Conynē/ Cent-
voghels/ Zwanen/ ghesoden of ghebraden/ soot
behoort/is goede hertighe spijse gegeten voor ge-
sonde lypden / en die een goede Maghe hebben:
maer voor siecke ende teere lypden dienen beter
jonghe Hoenderkens/ Calfs vleesch/ of Lams
vleesch/

bleesch en dat gesoden oft gebraden/ en daer nae
cleynkens gehact ende gestooft met Wijn/ Supt-
ker ende Cozenten.

Vissche. 176.

D Esgelijc Zeevisschen/ Haberbaen/ Stoc-
visch/ Haringh/ en sodanige Casteel spijs is
hertighe cost booz gesunde luyden: maer niet
booz siecken/ den welckē best dient Maepz vissche/ te
weten een Baerse of Snaercken/ gebraē of gesodē/
ende met gepelde boter en a zijn overgegoten/ met
upt gedruct sappe vā Orangie Appelē of Lymoe-
nen/ t welck een seer ghesonde cost is.

Eyeren. 177.

V Ersehe en weechē Eperen is een rechte spijsse
booz sieckē luyden/ niet te min de gesonden be-
gherense oock wel. Die weechē Eperen/ alst witte
maer gestreint is/ zijn goet gegeten booz luydē die
in teeringe zijn en die een benaude bozst hebben/ sp-
boeden wel ende verteeren lichtelich/ ende maken
bersch bloet in den mensche/ bpsonder alsmer een
goede teughe Wjns op dzincht: Want men sepd.
Opeen Ey een dronc, schaet den Meester een pondt?
Maer ist wyn, soo ist medecyn.

Sout. 178.

M En sept booz een waer woort: Sout is beter dā
Gout, want men sonder Sout qualte lebē mag
maer wel sonder Gout. Sout is vā natuerē warm
en drooch in den bierdē graet. Sout gewzevē met
olp/ of cleyn gestootē in olte gelept/ is goet alle dā-
gen gewzeben ont flerecijn/ ende dient ooc wel tot
rouwagie en schurfshept: Sout bewaert visch en
bleesche booz stincken ende vergaen.

Azijn.

E Dick of Azijn is vā natueren cout en droog/ en comt in veel dingen te passe/ om walginghe te makē ofte obergebē salmē nemen Eec/ sout en olie mēgent onder malcader/ en drinckēt laeu inne/ en daer na salmen den vinger of een veder in de keele steken. In tijden van Peste gebuyctmen Goutsblom-eec ende Wlter-eec met wat Dziakels. Al zjn opgetwelt met supcher of He unich/ met ses granē Peper/ is een medichne om appetijt te maken.

Water, 180.

V Water is eē van de vier Clementē/ wesende cout en bochtich van natueren. Stillstaēde wateren/ die rupchē/ zjn ongefount mede te coockē/ maer loopt water en putwater/ dat veel geroert en geput woort/ ende claer is sonder reuc of smaec/ dat is gefount water: Men seyt water ghedronckē van gesonde luden en gesft noch en neemt: noch rans cout water gedroncken/ is goet tegens inwēdige hett en/ en is oock goet roode oogen mede genet en met natte doerckens opt voozhooft g elept/ dient ooc mede om te gorgelen en den mont mede te spoelen/ ende vpt die hant in de neus wat opgehaelt vooz een seer hooft dat van hetten comt.

Cracht ende operatie van nieu ghelvonden Crupden.

Mechoacan, 181.

D It is een vzeemde wortel die vpt Indlē in dese landen ghebracht word/ daermen eerrijts niet af gheweten en heeft. Dese wortel wordt bevonden datse heeft een purgerende cracht/ waer van die witte die beste ende

en hetste is. Dese woztel wozt seer gepresen booz die watersuchticheyt. Neemt een vierendeel loots van de woztel Macchoacā/ en pulberiseertse cleyn/ doet dit poeder in een Hoornckē .sc ansche Wijn/ dits goet ghedroncken booz dicke buycken en watersuchticheydt/ dits booz een out mensche : maer een kint geeft men de helft min in / teender reyse.
Salsaparilla en heylich hout. 182.

DEse coopmanschap is wel bekend van den meesters die verstant hebben om Pocken te genesē/want Salsapajl en lignum Ginacum, crachtigh goet zijn om 'tbloet te supberen/ende schurft of rappicheyt te genesen / ende loopende gaten mede te cureren/men machse zleden in cleyn bier met wat gepelde raspnen/dese dzant is goet gedronckē booz alle liede die pocktich en schurft zijn of quadelopende gatē hebben/men macht beyde gelijc bestgen of elck bysonder/gesoden als boven.

Tabac. 183.

Dit is een cruyt dat upt West Indiē herwaerts over gheboert wozt/ gedroogt met groote me- nigt en/en wozt op een sonderlinge maniere gebe- sigt/sommitge leggen een blat in een croes Wijn- te wepek een gantsche nachte / en dzincken daechs daer aen den Wijn/ende wordē mitsdien veel slur- men en quatten quijt. Ander nement cruyt ghe- droogt en stekent aen bzant / en slurffen den roock booz een pyppen in haer keel/dat den rooc weder- om tot den neusgaten upt comt/en dit is goet booz veel ghebzeken/soo als men seyt/want die dit doen/ worden op staende boet veel humeuren en leeliche- tape bochticheden quijt/als men dagelijcx by expe- rientie beuint.

Dan

Van den Graden daer hier die

maels af vermaent wordt/

Hoemen die verstaen sal

DAt is te verstaen/als of men seydten/laen water die eerste graedt/heet water den tweeden graed/ noch heeter den derden graed/siedent heet en onulpdelijck in den vierden graet. So mede of men seydten/gracht water is coudt in den eersten graet/sneewater is coudt in den tweeden graet/sneewater is coudt in den derden graet/pswater is aller coudtste ende onulpdelijck in den vierden graet.

Van't Herbariseren.

OM te gaen Herbariserē dat is om crupden te vergaren of daer op te speculeerē/so salmen die Bloemen/Crupdē/Bruchten/Zaden en Wortelen/op zyn behoortlike rijt plucken ende vergaderen/ende ghebruycken die elck nae zyn gelegentheyt. In den Lenten ofte booz Somer vergadertmen Wortelen/ als zyn Alantwortel/Bebernel wortel/Eringium/Dr. Men salse schoon wasschen/ende hangense te drooghen/of conspense. Item die conserbe van den bloemen en de songe spruythens/diemen met supher confijt als zyn Diolen/Roosen/Alsem/die salmen pluckē/als die schoon opgegāe zyn in schoon weder. Den crupdē om te distilleeren/als zyn Boet/Consi li/Weechbree dat doetmē in den May tijt/want dan hebben die crupden cracht/ende zyn vol saps. Te mitz Somer/haeltmen crupden om te droog-

te droogen/om die te ghebruycken alst passe geben sal in den winter. In de Herfst vergadertmē saet/ als Daucus/ Pietercelij/ Venckel/ ende ooc wortelen/ als Heemst wortel/ diemen wech leyt om te besigen alse niet te crijgē en zjn. Beminde Leser hier mede baert wel/ en danct God den Heere/ die ons 'tgebruyt zijnder creatueren in dese tijt der gratiē verleent heeft/ ende leeft also dat ghy namaels in der eeuwichheit met den Almogenden bloem-maker moocht leven in eeuwige ruste: Ende wenschet oock goet diet vergadert heeft.

FINIS,

Hier naer begint een Remedi die Boecxken. Inhoudende hoe men met clepne costen ooc met bekēde slechte remediē/ allerhande crancheden en siecten sal genesen/ nut en profijtelijc zijnde vooz eē pegelijc. Maer bysonder vooz arme menschen/ of die met wercken van barmherticheyt/ schamele crancke menschen begeeren te genesen en bystant te doen.

Voor-reden tot den Leser.

BEminde Leser die Heere laet u wel varē. Nademael wy al te samen Broeders en Susters zyn gesprooten van Adam en Eva onse voorouders tot trooste ende behulpsaemheydt van malcanderen, want wy al te samē gebreckelycke mēschen zyn vol ellendigheits, ende veelderhande siecten ende crancheden onderworpen. Soo ist dat die broederlycke liefde vereyscht, en die natuere uytwyft dat

dat d'een mensche den anderen (in laste ende in noot zynde) bystant behoort te doen, ende in siecke ende in cranckheyt behoort te besoecken ende te vertroosten, niet alleen met soete woorden, maer ooc metter daer behulpelyc behoort te zyn, 'twelckmen aenmerckende heeft my goet gedocht dit cleyne Remedi Boecyken te presenteeren tot behulpelycheyt van een yder, maer bysonder tot troost van siecke arme menichen, om met die minste costē en bekentste remedien te behelpen ende te ghenesen. Waer af ons Christus selfs een exempel heeft ghegeven, die allerhande sieckten ende cranckheden ghenesen heeft, ende belooft heeft, den wercken van barmherticheyt (uyt liefde ghedaen) te verghelden met het eeuwighe leven. Soo moeten wy ons dan niet schamen noch laeren verdrieten alsulcke wercken te doen die ons van den Heere bevoien zyn, ende natuerlycken zyn, ende die so overvloedigh ge- loont sullen werden, tytlyc op dese Werelt, ende eeu- wichlyck in den Hemel.

Vaert wel.

Om schurfsde hoofden te
ghenesen.

Nemt Elijf blaen siet die met water/ende
reynigt daer 'thoof mede. Neemt dā ge-
stooten Hoofwoztel en Bakelaer/ziet die
in versche mapboter met wat boom-olie
en wat azjns in een ongeglast pottken/neemt dā
gewezen zwebel/roertet onder malcanderen/ tot
dat spbert/en smeert met dese salve het hoofst.

Of smeertter op nieuwe gemalen mostaert/'tsal
ghenesen met Gods gratie.

Om luy-

Om luyfen te verdryven.

Nemt ghestooten Lups-cruyt/menghet met
Olj/ ende doeter wat Quic Silberz by/ ende
strijcht daer mede/het verdyjft de Lupsen van den
hoofde/ende van alle plaetsen des lichaems/ ende
geneest oock quade cruagie ende schurft heyt/ende
dat seucksel.

Dat selfde doet oock Lups-cruyt in azijn ghe-
weyekt ende de kleederen daer mede bestreecken/
verdyjft de Lupsen.

Om pyne des Hoests te genesen,
komende van koude.

Siet Roosemareyn in Bier een quartier wyjs/
doet dan die Roosemareyn upt/ ende doeter in
wat solte/en Supcher/en boter/ met een weynich
Kogge meels/eet daer af altemet warm/ het is
seer goet.

Item/ neemt Salte en Bethonie / leghtse in
Wijn ende drincht daer af.

Of conserf van Roosemareyn/ of van Bethonie
ingenomen/die groote van een Castaengte / met
wat ghestooten Caneel/ ende Rote Muschaet.

Item/ in voetwater geseten daer Camillen in
ghesoden zyn/ende Sout daer by ghedaen zynde/
trecht die pijn upt den hoofde.

Mageleyn gebreven ende aen geroken/of Ma-
geleyn water opgetrocken met den neuse upt het
hol des hants/doet die pijn vergaen.

Soo daer verstoptheit is van Camerganck/ so
salmen 't sabonts hoest pillkens innemen een
bierendeele loots. Of neemt smorghens in een vie-
rendeele loots Senepoer met warm ghebotert bier
met wat Supchers.

Om pijn des hoofts te genesen
comende van hitten.

Nemt Kooswater met ecu weynichské Koos-
eechs/ende riecht daer aen/ende treect wat op
in de neuse/ende die pijn sal terstont vergaen/men
mach oock Camfer riecken.

Item die plaerse daer die pijn is / salmen be-
strijcken met Koos salf / ende nemen Kooswater/
Koossech/Koosolie/bā elcx wat onder malcander
gheslaghen en daer een doeck in ghenet en dubbel
voort door-hoofst gebondē/ende alst drooch is we-
derom verberst.

Tot Camergang salmen innemē/Pyym-crupt
een Loot met warm Bier/Boter ende Supcher.

Om beroertenisse te ghenesen.

Die dese seechte hebben / die sullen veel crupt
besigen/by souder Rote Ruschaet / en sullen
hun wachten voor coude ende bochtigheyt/
ende voor veel slapens by dage/ende sullen 'thoofst
warm houden/en bybē ende strijckent hoofst/ooch
die Recke/Dossen/Handē en Voetē al neerwaerts
aen met Spijck oly / ende Oly van Dossen / oock
met Brandewijn / ende men sal een doercken om
den hals dragen/en daermen strijckt / dat die olpe
daer aen blijven mach.

Item neemt Salie / Betoni / Psoy ende Koos-
mareyn / elcx een handt vol ghesodē in cleyn bier/
tot het derden deel verhoort is/ende dan deur ge-
daen zijnde / soo welctet wederom op met Wontch/
ende daer salmen daghelijcx afdyncken / oock sal-
men altemet dyncken Lavendel-water / en men-
ghelent onder die daghelijchse dranck.

Tot Camergangh salmen in nemē 'tsavondes
nae

na den eeten hoost Pillen/eens sweecks.

Oock salmen vriesinge maken met ghestooten
Mageleyn/ mostaert en Gengber gemenght met
wat Honich/ende in de neus gaten gedaen.

Oziakel is oock goet gebesicht in dese siechte.

Voor beroertenisse van der tonge.

Als die tonge beroert is dat men qualijck spre-
ken mach/soo salmen den tonge soetelijck vry-
ben met een wepnichsken Oziakel gemengt met
wat Lavendel-water/ende nemen wat gestooten
Wuschhaet in den mont/gemenght met wogt con-
fer be van Roosemareyn/ende laten koppen setten
ach ter in die neck.

Om die ydelheyt des hoosts te ghenesen,
ende om die sinnen te stercken.

Die zijn memorie wat ghemindert is/ die sal
Wijn drincken/ daer Confilie de Creyn/ofte
Cardobenedict in gewepet heeft/ want dit sterckt
die memorie seer/ende men sal vrylyck van gemoe-
de leben/ van hem settende ende verjaghende alle
swaermoedicheyt ende quade fantaspen.

Cot purgatie sullenje innemen Diacatolicon
een loot/ Senepoet een schrupel/ ghemenght met
Duyckherbel water/ ende drincken dat smorgens
heet inne.

Sy sullen han wachten booz swaere spijse/ dat
grof en zwaer bloet maecht in den mensche/als is
gesouten vleesche/Caese/Melc/ ende wesen sober in
spijse ende dranch/ende vrylyck van leben.

Sy sullen de handen/ t aensicht/ ende de Voet-
ren altemet wassen/ende wandelen op genoeglic-
ke plaetsen met soet geselschap.

Om die draeyinge des Hoofts
te geneelen.

Die de werbel steckte heeft / sal hem wach ten/
draeyende ende omloopende dingen aen te sien.

Tot purgatie sullense in nemen *Brymen* crupt
ende *Diacatolicon* elcx een loot / en dymkent laeu
in met gesuyckert bier.

Men sal oock coozinghe maechen met *Oly* ende
water / ende steken daer nae een *Dinger* in de keele
om ober te gheben.

Men sal een betu wortel wat snijden ende steec-
ken een stuccken in de neusgateu / om't hooft te rep-
nighen.

Daer den eeten salmen een stuccken *Que-bleesch*
eeten of een cozstken broots om die *Mage* te sluy-
ten teghens 't opstijghen.

Phrenesi te gheuelen.

Phrenesi is een rasernije des hoofts / met een
stercke coozise / comende van verhiticheyt des
bloets

Des salmen purgeeren met *Brym*-crupt ende
Diacatolicon elcx een loot ghemeugt onder een met
een dzonckerken *Gerst* water.

Men sal oock den *Patient* doen lateu / ende bin-
den voor't hooft een dubbelde doet / genet in *Roos-*
olie ende *Rooswater*.

Des abonts salmen hem in gheben een slaep-
dranccken / te weten / *Syrop* van hollen / en once
met warm bier tughedzoncken / ende stryckent voor't
hooft / die slapen / *Neusgaten* / ende *Dolsen* met *Olie*
van hollen.

Sijn spijs en dranch sullen al vercoelende zijn.
Van den

Die met dese Passie gequelt zijn/sullē haer sel-
uen God den Heere bevelen / ende sullen 'tsa-
bonts sober eeten/en sullen gewennen op hun zyde
te slapen/ende met het hooft by hooge leggende.

Sp sullen purgeren met Diaphenicon en Dia-
tatoicon elcx een loot/en drinckent inne met Be-
thonie ende Cupbekerbel water elcx twee oncen.

Sp sullen walgingen maken/met Gadys/Wa-
ter/Olp/Geck en Heunich/en steken de vinger in
de keele/ende maken te roozen.

Sp sullen oock den hooft Alder doen laten.

Vallende sieckte te ghenesen.

Die hier gebreck af heeft sal by naest zitten-
de slapen/om te beletten die opstijginge nae
den hooft.

Men sal een dranc roochen van Psop/Sallē en
Berthoni elcx een hantbol gesoden in een menge lē
biers/ met Anijs saet eē loot/Soethout twee loot/
Rosignē gepelt eē half vierendeel/deur gedaē zijnde
salment opwellē met Heunich/een half vierendeel
Sproop van Psop/een once met twee lepelē Geck.

Tot purgatie salmen in nemen/ Diaphenicon
een loot/Agaricus Crociscatus een halfvieren-
neel-loodts ghemenght met een dronckken van de
hoorzogende dranck.

T hooft salmen tegen de bloech op hemmen/
ende men sal altemet in nemen / Dylakel een vier-
endeel loots met wat botert bier.

Men zal oock verniesinge maechen met Pote-
Muschaet/Maghelen en Peper/elcx een weynig-
ken cleyn ghestooten zijnde/salment in de neusga-
ten op snuppen.

Popelsijje te ghenesen.

MEn sal in dese passie het hooft hemmen / den hals wel vryben / ende strycken neerwaerts met spijcolie.

Tot venesinge salmen nemen Rieszwoztel / Mo-
staert saet / en Pyrethrum / elcx een wepnichsken /
ghepulberiseert zynde salment deur een schafte in
de neus blasen.

Die dzanc sal zyn Salte ende Rosemareyn / elcx
een hant vol ghehoocht in bier deur gedaen zynde /
salment op wellen met Heunich en Note Muscaet.

Om te coozen of ober te geben / salmen in geben
Radys en Vygen aen stukken gesneden / ende ghe-
soden in water / ende deur gedaen zynde / salmer by
doen Heunich / Olie ende Azijn / en helpen dan als-
ment ingenomen heeft / met een beder te steken in
de heel / in de Olie eerst gedaen.

Caternen te ghenesen.

Die dit gebrec heeft / sal sober zyn Abontmael
houden / ende eeten weechs Eperen / en schou-
wen Geck en rooche.

Men sal een dzanche koochen van Gerste ende
Soet-hout / ende deur gedaen zynse salmender on-
der mengen Heunich van Roosen.

Tot purgatie salmen in nemen hooft Pillen een
hierendeel loots / Diacatolicon een loot / met een
wepnichsken Senepers gemenght in warm bier
salment indzincken.

Tot venesinge salmen nemen Magedeyn / Nigella
la / Note Muschaet elcx een schrupel / ende latent
pulberiseren / ende treckent met die wint des neus
in de neuse.

Op't hooft salmen dzagen een saecxken met Roos-
sen / Ca

sen/Camilken/Laurenblaen/elcx eē hantbol/Note-
Muschaet/Pagelen elcx een vierendeel loots ghe-
stooten tot pulber.

Doofheyt te ghenesen.

Die hert hoorzende geworden is/sal nemē Be-
ryoni/Wop/en Magelen/elcx een hantbol/en
siedent in cleyn bier/ ende deur gedaen zijnde sal-
ment opwellen met Honich/en een lepel of twee
Wyns/daer salmen af drincken bier of bys dagē.

Item maect purgatie met Daeserup en Dia-
catolicon elcx een loot/ ende drincket in met een
teughe warm bier.

Maect int oore boom wolle/daer olp van bit-
ter Amandelen aen gedaen is.

Gorgelt met water daer Mostaert in geroert is
met een wepnichschen Wyns.

Voor het bloeden uyt den neuse.

Men salt aensicht besprengen met cout water/
en spoelender oock den mont mede.

Tot remedie salmen nemen Hoof-eet/en makē
daer een dubbelde doec in nat/ ende bindense vooz
't vooz hoof/en leggender oock een in den Recke.

Om seere ooghen te ghenesen.

Als de ooghen root zijn en smerten/ ende oock
tranen/dan salmen nemen wit van een Epe/
en cloppent alternael tot wit schupm / dan late
staen versigen/ en daer speelt water uyt/dat sal-
men mengen met vrouwen sock/ende daer salmen
altemet wat of in de oogen druppen.

Oock salmense altemet wassen met laeu dan-
ne bier.

Vooz schemeringe in de oogen/so salmen Wijn-
rupt

ruyt rupcken ende eeten/ende oock oogen troost
in spijsen byrupcken.

Als die oogē dic en dupster zijn. So sal mender in
doen'tsap van Schelcruyt/of nemen wat gewozebē
stock supcket/ende wasschen de oogen daer mede.

Voor den stanck des monds.

Als die mont stinct/so sal mense wassen met
goede oude Wijn. En als het tant vlesche
bloet/so neemt een weynigskien gewozebē Spaens-
groen/bijster mede de tanden/en wasset wederom
af met schoon regheidwater. Maer men moetet
niet in zwelghen.

Voor den tant pyn.

Voor den tant-zweer so siet in a zijn Pyretum
ende Rosop/ende wast daer de tanden mede.

Of neemt een hant vol Gerste/ ende een half
bierendeel Dijgen aen stucken gesneden/ ende een
hantvol Moerbessen blaen/sietet wel met malcan-
der/ende doeter by een weynichskien Azijns/

Van benautheydt des keels.

Die een benaude keele heeft/die false bā buy-
ten smeeren met Camil olie/en olte bā soete
Amandelē en doender eē vuyl serbet om. En
gorgelen met water van Camillē/weech breede/en
Diamorum. Of met wat waters/eck en heuntich
onder eē geweld op't bier/en daer mede gegorgelt.

Voor die hoeste ende benautheydt
op die borst.

Men sal nemen Soet-hout en schrapent/ ende
cloppent plat/twee loot anijs saet ende benc-
kelsaet een loot t'samen/Dijghen acht of negen in
stucken

stucken gesneden. Siet die met malcander in soete Wijn/ende deur gedaen zijnde weltet op met Heunich of Supcker/ende drinckt daer altemet af.

Ende strijct die borst uptwendich met olte van bitter Amandelen. Altemet salmen besighen wat supcker pennp.

Voor een quade Maghe.

Alsem Wijn gedroncken is goet booz een quade Mage. Oste Peper in spijse gegeten. Ooc Wijn azijn maect appetijt. Oste cappers met azijn gegete zijn goet. Of altemet wat bradetwijn ghebesigt.

Die ghebreck hebben van walgen ofte obergeven/die sullen wat Spaensche wijn besigen/sullen een stuccken Que vleeschs eeten/na den eten/ende drincken wat Wijn van Granaten.

Van teeringhen.

Lypden die in Teeringe zijn die spoutwen bloedige slupmen/die welcke lelick riecken. Neemt Gerste/ziet die in water tot dat se splijt. Dit water deur een doec gedaen zijnde/salment op wellé met Supcker ofte Heunich van Roosen:die dranck is goet booz lieden die in Teeringhe zijn.

Voor een crancke Lever.

Die een crancke ende verstopte Leber heeft/die sal altemet Sprope van Alsem besigen. Booz een verhitte Leber/besichmen Sprope van Violen of van Roosen.

Voor die Geelsuchte.

Die dese ziecte heeft zalmen purgeren met camergang/aldus: Neet bloemkens van Violen en Barnaga bloemkens van eler een goede struyc sietse in Schape wep/deur ghedaen zijnde/ roert daer

daer in een or:ce Cassiafistel/ende dzyinet daer uyt.

Het is oock seer goet datmen koringe ofte ober-
geven maect/soo als hier volcht. Siet Berste
ende Radys met malkander in water/ ende deur-
gedaen zijnde/doeter by *Oly*/*Seck* ende *Boter*/en
laet dat laeu indyncken steect daer na een vinger
inde keele om te coozen.

Colicompas te genesen.

Dit is een onlydelijcke pijn/ komende van
verhoolen ende befloten winden/in de darmen
bergadert zijnde.

Dees salmen purgeeren met een loodr *Dael*-
kruyts dzyinct in met heet bier/ wel gebotert ende
gesupckert.

Men mach ooc *Camillen* sieden in wijn of bier
deur ghedaen zijnde / salment in dzyinken met een
weynich gestooten *Wyns*-saet.

Neemt *Wyns*-saet/ *Wenckel*-saet/ *Labas*-saet/
Soet-hout/ *Laneel* han eicr een weynichshen stoo-
ter tot pulver ende eet hier af.

Oly van *Camillen* van buyten opghestreecken
daer die pijn is/helpt seere.

Ooc *Sout* ende *Semel*/ende *Camillen*/elc een
hantbol geroost in een nieuwe *Panne*/ende tussche
twee doercken gelept op die stede daer die pijn is/
helpt met *Godts* gracie.

Voor wormen.

LAnghe *Caspnen* gegeten dooden de *Wormen*;
Desghelijck doet oock *Cool*-saet in genomen.

Item *Wijfel* van *Hert*-hoozen inghedroncken
een vierendeel loots *Desghelijck* *Oly* van *Wsem* en
van bitter *Amandelen*/ghestrecken op den *Mage*
ende op den *Bupck*/dooden den *Wormen*.

Van den

Van den buyckloop.

Die hier ghebreck af heeft/die sal soetemelck zieden op die helft / ende d'yncken daer af heet/ende houden hem war in ende stille.
 Note Muscaet ghestooten/ende in een Ey gebac-
 ken is goet gegeten voor den buyckloop.

Om ruydigheyt te genesen.

Men sal een purgatie in nemē van Seneblae/ gecoocht in wey/miet een wepnichske Anijs-
 saet/miet gepelde Cassinen een hant vol/ende men salt warm d'yncken.

Item men sal een salcken maken van gestootē
 Bahelaer/Wool-wortelē/Zwebel/en mēgent met
 smeer van geroocht vleesch/ende smeert het schurft
 daer mede/ende oock in alle die bouwen der leden.

Waterfucht te ghenesen.

Die dese passie heeft/moet wepnich eten ende minder d'yncken/ende oeffenen zyn leden in gaen / straen ende arbeiden / ende wachten hem ober dach te slapen/ende voor bochticheyd.

Hy sal maken een poederken dat hy eeten sal met geherst broot.

Neemt Caneel/Gengber/Bzem-zaet/ Baka-
 laer/Anijs-zaet/Soethout/altemaal cleyn gestoo-
 ten zynde/ende daer dickwils afgenuit/ of d'inc-
 kent met Fransche Wijn.

Steen ghenesen

Die hier ghebreck af heeft/ sal nemen de kake-
 beenkens van Snoecken/een vierendeel loots
 ghepulberiseert ende met wijn inghedroncken/en
 stricken zyn lendens en blase met Olve van Ca-
 millen of Schorpioenen olie.

Item

Item/ neemt Anijs-saet/ Venckel-saet/ Pieter-
celi-saet/ Broom-saet/ Daucus-saet/ Jouffrou-
merck-saet/ ende Soethout/ altemael kleyen gesto-
ten zijnde/ maecht hier af een poercken ende eetet
in wel gebotert Bier en broot.

Remedi voor de Coortse ende Peste.

Die de Coortse heeft/ sal men doen laten/ hy sal
inne nemen sijne Veneetsche Driahel/ een vie-
rendeel loots met Gouts Bloem Ceck/ en sal daer
op leggen zweeten warm toegedeckt zijnde. Dat
selfde is soch goet voor die Peste.

**Legghens de Pestilentie/ als
men hier nae beschreven vint.**

TEn eersten als u eenighe grouwel op den
hals komt/ denckende met de gabe Gods
besmet te wesen / soo gaet terstont ende
maecht u water/ ende proeft het middel-
ste/ ist noch brack/ soo bent ghy daer noch by/ van/
maer ist dat het ontaet ofte soet wort/ so ist quaet/
soo moet ghy neerstelijck ghebruycken dese naer-
volgende materien.

Ende ist dat ghy 's abonts ende morgens u ey-
ghen water wat cont innemen/ het middelste dat
is seer goet voor diese niet en heeft / om daer van
bebruydt te wesen.

Ten tweeden sult ghy in u hups hebben onvol-
prijselfche Genever-olie/ want dese is soo uptne-
mende goet tegen de Peste, dat de gene die daer al-
le moeghen van drincken/ bewaert ende geprefer-
beert zijn/ sae al waert datse in suspecte hups en
de by de stecken gingen.

De cranc-

De crancken besoeckers sullen gebzuycken Me-
thridaet, die oprecht ende onbervalscht is/des moz-
ghens een Boon groot/met een wepnich van den
alberbesten ende outsten Wijn-azijn die op Gout-
bloemen ghedistilleert is/ende wanneer sy by die
Crancken gaen / sullen sy haer lippen ende Neuf-
gaten met Merridaet bestrijcken/ende eenen azij-
nigen neusdoeck in de handen houden/ende sullen
met Gods gratie bewaert wesen.

Item Genever-water smozghens gedroncken/
bewaert u oock teghen gecozrumpeerde lucht/of-
te een boon groot Merridaet smozghens inghenom-
men en daer op eenen Tinne lepel vol Genever
water ghedroncken.

Een seer stercke preservatie in tyt
van Pestilentie.

Veneetsche Tiriac, en Merridaet elcx eben veel
onder malcanderen ghemenght/daer van ge-
bzuyckt alle Mozghens een boon groot/ende dzinc
daer nae eenen Tinne lepel vol Alsem water/hier
mede sult ghy bewaert zyn/al gingt ghy het eene
Pesthuys upt ende t'ander in/behoudelijck de ge-
nade Gods.

Om noch booz de selve slechte verskeret te we-
sen/sult ghy alle morgen in u huys brande ee half
bierendeel goede Wierooch/en dat op drie of vier
verscheyden plaetsen ofte Cameren van de Hupse.

Item en sal niemant te lange vastē/noch smoz-
ghens nuchteren upt den hupse gaen/ende pzinci-
palijck alst regenachtich ofte droevich nebelach-
rich weder is/en sal niemandt upt gaen booz ofte
nae der Sonnen.

Een peghelijc sal hem oock wachten van groo-
ten ar-

ten arbeyt/ende van Venus spel/ende booz thooz-
ne ende gramschay.

W Hups suldy wel bewaren booz quade dampē
ende infecte Lucht/smozgens ende isabonts wie-
rooc brandende/ende in den dach met beresch water
begietende/ende uwe Bloeren met Wilgen-bla-
deren ende Wjngaert-bladeren bestrophen.

Hier na volcht eenen goeden dranck,
tot Preservatie.

N Gemt Sel-sabpe bladeren/Olier-bladeren en
Bzeem-bladeren/elix eben beel/fietse in claer
Kenschen Wijn/daer inne doet gestootē Gengber/
hier van suldy smozghens dzincken eenen goeden
teuch eer ghy upt den hupse gaet.

Item als ghy gaet in eenighe plaetjen die seer
ontsteken zijn/so hebt een Spongje gedoopt in ou-
den stercken Wijn-Azijn/die met Goutblommen
gedistilleert is.

Oft wijsf ende wascht u aensicht smozgēs met
eenen Azijnige doeck/ende bestrijckt uwe lippen
ende neusgarē met oprechte Methridaet. Erde be-
heest u boozts den almachtigen onser aller Mede-
cijn/hepde des Lichaems ende der Zielen.

Hier volcht noch een costelyek Preservatyf
teghen vergiftighe Lucht.

N Gemt Polepe en Wijn-rupte/Olier bladerē en
roode Bpboet/ van dese viere elix een goede
gant bol/stootet wel cleyn in eenen Mortier (maer
datmen toesse datter geen looc in gestooten zy) alst
wel cleyn is/soo doeter hy eenen Bredaschen yot
goede Wijn-azijn/dat is een bol Wtersche mate-
Ende stootet daer mede noch een wepnich/dā dou-
wet dooz eenen doec in een schoon Glas/en dzinct
daer

daer af alle smorghens een halben Wijn roomer.

Hier na volcht eenen leer costelyckē en wonderlycken Pest-dranck, waer mede eertydts in de Stad van Ceulen ghenesen zyn meer dan vier duyfent menschen.

Alsoo haest als ghy doet dat ghy den slach op den hals hebt/ soo neemt haestelijck/ eer u den slaep bedriegt/ Celidonia met de bladeren en bloemen en Wijnrupte/ elck eē goede hant vol/ hier toe neemt een Bredasche canne Rijnische Wijnazijn/ dat is eē bol Wtersche mate/ en sietet met de boozschreben Crupde op de helft/ daer nae doetet doozeenen doeck in een reyn glas/ hier van sal den Patient in nemen eenen goeden dronc/ te weten/ eenē Wijn romer vol ofte meer nae alle mogelijcheyd/ dan sal den Patient hem stellen by een goet vier van Eycken Spaenderen/ soo langhe dat hy wel zweere/ ende houden hem zonder slapen.

Remedie teghen de selve siecte.

Mer oft nu also waer dat u die Almachtighe God zijne Goede wilde laten proeben/ ende u met de selve siechte wilde besoecken/ so en sult ghy ulmen moet niet laten sinckē/ noch u selven zwaerhertich maken/ maer dencken ende vertrouwē dat den ghenen die ons slaet/ wederom can ghenesen.

Daeromme wanneer u dunckt dat ghy eenige quade Lucht ontfanghen hebt/ ofte dat ghy verschrikt zyt geweest/ so neemt een vierendeel loots ghebzant Sout/ soo langhe ghebzant op een pfer dattet niet meer en crijffelt/ ende zoo veel zwaerte/ te weten/ Een vierendeel loots Dene etsche Tiriac. die doet in een commeken stroom wāters/ en dāc

dat cont ingedroncken/ t sal het bloet doe schepde.

En oft u niemant wilde raden om te doen laten/
dat sult ghy greensins doen/ten waer by advijs vā
eenen erbaren Medecijn (die de ghelegemheyt der
saken ingesten hebbende) u sulcx mocht raden.

Maer om dat den hoornenden dzanc seer sterc
is om in te nemen/ende noch veel quader om in te
houden/so doet aldus. So haest als ghy den dzanc
ghedroncken hebt/so neemt Epe onder u keele so
lange alst mogelijcken is om in te houden.

Item also haest als ghy den dzanc gedroncken
hebt/of eer ghy hem dzincht (nae dattet u best te
pas comt/soo sult ghy een dzacht setten.

Item dese Dzanc ingenomen/en uwe Dzacht
ghemaecht hebbende/ sult ghy u wel wachten om
niet te slapen/totter tijdt toe / dat ghy siet dat u
Dzachte draeght ende schoon staet.

Hier is noch by gevoecht een warachtich
Recept, waer mede ontallic veel menschen haer
hebben beschermt ende bewaert,

Twee loot Veneetsche Tiriac, een loot Methri-
daer, een half loot vā Gulden Epe/ Spere
Liberantes een quintel/ Cormentil/ Dyranus/
Boltarium/van elc een Schrupel. De Wortele
ende Bolt Armeni/stoot wel ende menghet onder
malcander met t sap van Lyndonē/ende bewaert
dit wel/ende gebuycht het alst noot doen sal.

Als hem dan niemant qualte heboelt/soo neemt
van dese voorszreven Compositie/de swaerte vā
anderhalben Gout gulden/dat is omtrent drie
Engelschen stijf/ ende dzincht dit met wijn of goet
bier/ dan stelt den Patient vooz een goet Epchen
bier dat hy aent zweeten comt/ ende dan in een
bedde

bedde wel warm gedeckt/dit doet binnen vijf ofte
ses uren noch eens/ ende den Patient sal (deur
Gods genade) hier mede gepreſerbeert ende wy
wſen hoor dien aenſtoot.

Om een dracht metter haelt te ſetten,

Nemt een Meesters Tange/ oft yet anders
daer ghy't vel mede op lichten meucht/ ende
ſnijt dat met een ſcheercken boben af/de bzeede vant
eenen Penninck groot/dat gedaen zijnde/ leghter
dan op de wortel van kerſcruyt/ ende daer boben
op een Coolblat met de Ribzyde/en verbindt het ſo.

Ende by alden dat de dracht niet en draegt/ſo
neemt deſe nae beſchreben Salve/genaemt Trece
ſalve.

Deſe bladeren van Kerſ-cruyt een goet deel wel
cleyn gheſtooten/daer by suldy doen ſwarre See-
pe acht loot/ongheſouten boter zes loot/kneet dit
onder malcanthieren tot een zalve/ende daer mede
sul by handelen/als hier nae volcht.

Neemt van de voorszreben Salve/ende ſmeert
die op de Ribzyde vant Coolblat/ende legget dat
op de Dracht/ met wortel van Kerſ-cruyt daer
onder/ dit verbindt ende verberſt tweemaal des
daechs/ſoo lange dat het hier oft kole upt gebal-
len is/ende uptgeballen zijnde/sult ghy u beſt doen/
om 't ſelbe wederom te ghenesen.

Een Dracht te maken ſonder pyn,

den tyd langher.

Nemt een cruyt dat men noemt Haneboet/
wilt dat in u hand aen ſtucken datter het
ſap upt comt/ dat cruyd doet metter ſap in een
Raotſchelle/ſo vol dat ghyt. Ghy neer doubtwe moet
van de ſchelpen opt vel te doen raken/dat ſal binnen

Maelf uren een bleyne maké die sult ghy bobé af
snyden/ende Kerf-crupt daer op leggen/als bobé.

Als men de Drachten vermaecht/so sal den ge-
nen diese vermaecht eenen doech booz den mont
binden/ van gelijcken sal oock den Patient eenen
doech booz den mont gebonden worden/om't selve
niet te riecken/want het eené vuplen stanc is/ seer
vergiftich ende smertelick. Wanneer ghy beducht
zijt datter periant van uwen familie infect is/so
ist booz alle noodich/dat een peghelijck van uwen
Nusse een Dracht make/ende ist dan datse pernat
heeft/soo en salt u alle gelijck niet hinderen/en des
neen/ soo en sal u Dracht niet schaden. Om de
Pest te onderkennen by een Bloet sweer/soo weet
dat een Bloetsweer heeft een wit hoost oft pupste/
ende eenen Hebe van Peste/heeft een blaeu bloem-
ken boven breeeder dan op die Hebe.

Een ander proeve.

A Ist geen blaeu bloemken en heeft/so neemt
jonge spruyten van witten Wyngaert/en de
spruyten van Wyntrupte/en de spruyten van
Blser/ende wit Mostaert saet/al t'samen cleyn ge-
stooten gelijc een salbe/ende dat op een doercké ge-
smeert/ende op den Hebe ofte sweer gelept/ist bā
de Peste/so salt boven heel blaeu worden/ende dan
sul op het velleken af doen/en de wortel van Kerf-
crupt daer op leggē met een trecplaester daer ober.

Een ander proeve.

Ghy sult wet en/ende daer neer stich op mercké/
dat in de dunnen of liffchen/heeft haer de Pe-
ste lanwerpich/boven niet een scherp ruggesen/
onder de haken ofte Wangen/by nae desgelijcx/ont-
der de Orcefen wat ronder:maer op te armē,bee-
nen

nen ende ander leden heel ront als een Bloetzwoer.
Als u de Peste gheheven is / ende woort een blaen
bloemken/soo en doordy geen Dracht maken maer
neemt een luttel Potaschs ende so veel Weerdaschs
met wat spaensche Zeepe / ende een handvol Celsa-
bie/stoot dit ende maecthet tot een salbe / daer van
maecthet een cleyn Plae sterken / soo groot als den
Hebe groot is / ende leghtse daer op/het sal open
gaen/ende 't bier sal den Patient wyt vallen.

Dese voor noemde salbe is seer goet/ende woort ge-
heeten een brandt salbe. Maer by aldien ghy daer
gheen bloemken aen siet / soo meucht ghy dit niet
doen : maer sult op een bequame plaetse een dracht
maken/om 't bier daer na te doen trecken.

Om te weten ende mercken of u sake
wel of qualijck gaet,

VVanneer ghy u Dracht voor de derde ofte
vierde repse verbint/soo suldy merckē of die
dracht rontsom root ziet / ende ist alsoo / dats een
goet teckē/ende soo comt het bier daer na trecken:
maer indie de dracht rontsom wit siet/ so ist met de
doet vermenght / ende ziet alsdan in tijds toe met
die Treckplasteren/hier voorens verhaelt.

Alst vier in den mont onsteken is.

Nemmt een groot stuck swerte Zeepe/met twee
of drie Coolbladeren op malscanderen/ende die
in den halse of achter in de Recke gelept/ 't sal daer
wyt trecken.

Item/ of 't bier u boven het Herte lage / ende
niet nae de Dracht toewijcken en wilde/ so neemt
Kich-Dozsschen/ ende hout die lebendich in uwen
mont met den beck na u keele toe/ ende sy sullen de
bierichept nae haer trecken.

Maer in dien de Dorsschen niet te crijgen en zijn/
 so verbindet ende bewindet den Patient zyn ghe-
 heel hoofd in swarte Seepe. Item of den Patient
 benoodicht ware dat hy geenen Camergangh en
 hadde/so neemt een vierendeel Ruymen van Ca-
 masco/ende zietse in bier/ ende alse een weynich
 inghesoden zijn/so doeter hy een half loot Zenu-
 we bladeren/dan later noch een weynich siedet/
 daer van sal den Patient smorghens drincken een
 Half Commeken/ende hy sal bate vinden.

Van het Aderlaten.

Een pegelyck sy gewaerschout hem niet te doen
 lat en die onder de 14 jaeren is/ende so ghy al-
 sulcke jonghe lieden ofte jonge kinderen/ bevinde
 Clieren te crijgen/die sult ghy ingheven oprechte
 Veneetsche Tiriac, met Surchel water/ en legt op
 de Clieren Veneetsche Tiriac, ende Mostaert-saet
 en een ure daer na legter op gestooten Wijn-rupte
 met Wijn-Azijn gemengt/maer en laetse niet sla-
 pen/ hoor dat ghy siet dat de saecke wel gaet.

Item salmen den Patienten wachten datse geb-
 boombruchten en gebuycken:Maer die schou-
 wen als vergift/ten ware Sochernoten/ die mo-
 ghen sy wel nutten ende besighen.

Item indien de Patienten van Drachten ee-
 nigh gebreck hielden van vertrompen Zenuwen/
 so neemt oly van Pier wormen/ende smeertse daer
 mede tegen een goet bier van Epcken spaende-
 ren/het sal beteren met Gods hulpe.

Ende men waerschout hier by een yder/ datse
 alle vuylicheyt der Slecken sullen begraven inde
 Aerde/souder in eenige Privaten te gieten.

Remedie

Remedi voor de peste.

In een vierighe tijdt als die Peste regneert / so salmen dencken dat God die Heere op ons verstoort is / ende dat hy ons plaghen wil om onse sonden wil / so van ongelooft / als van een quact leven / waerom een pegheijck geraden is / zijn sondich leven te beterē / en hem stellen in een staet van gratie waer in hy begeert te sterben:doende gelijk goede schippers die eer dat sy upt baren / al dat sy behoeven in een storm / eerst ghereet maken / op alst noot doet / dat sy hun van weten te behelpen / want dan niemant weet / wat hem overcomen mach / huyden my / morgen dy / want teges de doot en is geē schilt een pegheijck leve als hy sterben wilft : want dat ghy huyden siet aen u borghers / buyzen / vrienden of maeghen / dat selfde mach u voech morgen of overmorgen overcomen / dus laet u raden / biesht ende betert u sondighe leven / ende bidt Godt den Heere om ghenade / ende weest bereyt met de vijf wijse Maechden / op dat ghy meucht in gaen in de vzeucht den eenwiggen leven / als die dwaesen sulen upt ghestooten worden in de eeuwighe verdoumenisse. Om nu in tijts toe te sien / so salmen weten dat in vierige tijden de luyden veel koozisen onderwozpe zijn / veel wordender schurft / en crigen pest vuplē / en die kinderē zijn dā veel gequelt met wormē / en die mēschē blijven haestich doot / dā salmē besigen tot een pferbatijf Balschenoten met wijnruyt en vijgen van elcx wat / met een wepnichstien sout / en eeten daer wat af / en dzinckē altemet eē lepken goutblomeet of ander sterckē azijn / en nettē daer een stoercken in / om altemet aen te riecken / en strijcken vzele of viermael daechs aen de slaep des

hoofts en onder den neusgaten en op de polsen. I-
 tem een stuccken vet boter en bzoort / met een steel-
 ken Wincruyt gegeten / is oock een goet preserba-
 tijf / met Gods Gratie booz die peste / den hinder en
 salmen oock wat eeer en supcherz laeten innemen /
 t welck oock goet is booz de woormen / ende men sal
 veel suere dingen besigen / want dat is goet in vie-
 rige tijden / ende men sal die plaetse schouwen daer
 die peste is / ende komen oock wepnich onder t volc
 en wachten sich booz stanck en vuylicheyt. Die de
 gabe Gods crijcht / sal God den Heere om gena-
 de bidden / ende doen zyn beste om zyn ghesont-
 heyt wederom te crijghen. Hy sal nemen goet out
 bier / en makent heet opt bier / en doen daer by een
 goet stuc boter in / en doen daer toe een bierendeele
 loots Veneetsche Drahel van de alderbeste / en
 drinckt dat alsoo warm met malcander in / en
 doen daer na zyn beste om aent zweeten te raken /
 als deur arbeyt / of deur wandelen over de Camer /
 ende leggen daer na een groot Epcken bier aen / en
 laten hun warm decken om te zweeten / t welck de
 Peste uyt drijft: maer soo lief als hy zyn leven heeft /
 sal hem wachten booz slapen op die tijt / en binden
 onder die voeten Sout / Rabijs / crupmen van rog-
 ghen Bzoort / Seep / stootent onder malcanderen en-
 de bindent met een Coolblat onder die voeten / om t
 bier van t herte te trecken en doen hem terstondt
 slapen / ende nemen een stercke purgatie in / ende ma-
 ken te rozen / ende soo erghent eenighe viericheyt o-
 penbaert / tzy van buylen of pupsten / daer salmen
 oplegghe Berste meel Pap / ghesoden met Wij-
 ghen aen stuccken ghesneden / een Leli wortel met
 het loof / een Coolblat wel cleyn ghestampt / en-
 de met een stuc boters een Pap af gemaecht /
 en beuelent booz den ghebenedijde Heere Je-
 sum

sum Chzistum/ooch machmen innemen een dzonc
Cardobenedict Water / oft Goutbloem-Geck / of
een dopz van een Epe / met een vierendeel loots Be-
neetsche Dziakel / om daer nae tot zweeten te raec-
ken / t welck t best is om die Pest te verdzijben.

Teghens beroertenisse, en is geapproveert.

MEn sal nemen een achtendeel brandewijng/
een achtendeel sal-water/een achtendeel Psop
water/een achtendeel Labas-water/ende een pint
Labendel-water/daer toe een hantbol groene La-
vendel/een hantbol Psop/een hantbol groene Sa-
lie/een hantbol Labas bladeren. Maer ist in de
Winter datmen geen Labas bladen crjghē can/so
salmen een halbe hontbol van de wortelen nemen/
en die salmen clepu scherben. Dit salmen altemael
doen in een nieuwe stenen kruyc/ ende stoppen die
dicht toe/ ende nemen daer t' elcker repse wat uyt
in een schotel/ ende geven den Patient elcke repse eē
lepel vol nats te dzincken / en men sal den Patient
leggen tegheus een eycken vser / ende ist saeck dat
hy t gekregen heeft in zyn hooft/ so salment hooft
tegens 'rbier leggen/ende strjckent met dat booz-
seyde nat/of ist in d'eene zyde des hoofts/ soo sal-
men oock dat nat nemen / ende strjckent van den
Schele nae t dunne van den hals:maer heeft hy t
int gantsche hooft gekregen/ so salmen hem beyde
die syden des hoofts met het boozseyde nat van bo-
ben t hooft nederwaerts strjcken wel stijf nae
t dun van den hals en achter in de Neck/en lanx
t Rugghe-been : maer soo d'een syde gantsch lam-
is/so salmen van boben t hooft nederwaerts strjck-
ken nae die hant tot de vingheren toe met groote
macht/ende strjcken elcke vingher bysonder/ende
t gantsche been lanx/ en elcken teen. Dit gedaen

zijnde salmen den Patient te bedde helpen / en ma-
ken dat hy sweeten mach / ende gheben hem wat te
eeten. Oock salmen nemē drie Ppont coxelen / met
negen Coozen wit Mostaert-saet / stooten dat t'sa-
men / ende gheben die altemet een Lepel vol van't
voorzepde nat te drincken / ende nemen Sehernel
Wortel ende Blant-Wortel / siedē die / ende met dat
nat die mondte gewassen ende gherenicht / ende die
toughe wat gheschrap.

Remedie voor Teeringhe.

Nemt een versch Hennen Ep / bzaet dat tot dat
het wit een weynich geronnen is / dan salmen
nemen van de alderbeste Folie ongestooten / maer
cleyn gesneden / also groot als een erret / ende so veel
Saffraen cleyn ghemeyden met Supcher Candy /
die groote van een Hasnoot cleyn gestooten / ende
dese drie deelen onder dat Ep geroert / ende dat in-
genomen met een stuccken witte Zoort / en drinc-
ken daer op drie lepelen Bastaert van die alder be-
ste / sal met Godts gracie genesen / soo't onder hou-
den wort / ende altemet also ghebruycht wort.

Crampe te ghenesen.

Crampe dat is een spanninghe der Zenuwen /
als die tegens behoorliche gewoonte ghetroc-
ken worden met groote pijn / ende is ghemeenlijck
comende van oberbloedicheyt van spijse en dranch /
of ledicheyt of verhuyltheyt van slupmen. Die hier
ghebreck af heeft sal hem doen laten ter Ader / ende
nemen Purgatie in / een Loet Diaphenicum / met
een teughe warm ghebotert Bier / men sal met een
warme hant of met een groode warme doeck den
stede vryben / oock het hoofc ende den hals / vry-
gheben / ende de beenen neerwaerts aen. Men
mach

mach doech in nemen een bierendeel loots **D**zafiel met een teuge gesupckert bier/ ende strycken die seere plaetsen met Pieterolle. Om te veniesen salmen nemen wat ghestooten Peper ende Rote Muscaet/en sijn Mageleyn/dit poercken zalmen upt de hant in de neus oytrecken.

Conzerf van Hoosemareyn/dient hier doech wel altemet genutticht.

Om het bloet overgevente genesen.

Dese passie van bloet spouwen comt van heelhept des bloets/waer deur eeuige Aderen ontspringen/of datter pet int lijf gebozsten of ghebozhen is/booz dit ghebreck salmen in nemen **S**proop van Queen/gemengt met Weechbree water/ende eeten altemet een stuccken Quebleesch/ met een droncxken roode Wijn / ende uptwendich machmen de bozst strycken met Olie van Queen.

Om Pleuris te ghenesen.

Pleuris een zweeringhe by die corte Ribbe/makende onghedelijche pijn ende steechinge/als met een pziem gedaen wordé/soo dat een mensche nauwelijck zijn azem mach halen / comende met een heete Coortse/ende een drooge hoest. Remedie hter af is / datmen booz alle werck sal doen laten ter Ader/ende nemen camerangh in. Neemt een bierendeel prupmen / clopse stuccken /ende neemt twee loot ghepelde Gerst/een loot Soet-hout geschapt ende plat gheclout/sietet wel met malcanderenin cleyn Bier / ende deur gedaen zijnde tot een dranch/doeter by een Loodt Prupm-crupdt/dyncht die warm op / en woelt wat om dattet te beter werken mach / die uptwendighe stede daer die pijn is / stryckt die met Camil-olp/ende
dyncht.

Dylnckit cleyn hier daer Szyroop van Zort-houdt
 onder ghemengt is/ende bebelet voort den gesont-
 maker/ Jesum Christum.

Om benautheyt des herten te genesen.

DEse benautheydt des herten comt van al te
 groote sozge en droefheyt/en van veel wakens
 en bebreestheyt/ende te arbeiden hoben zyn
 vermogen. Die genesinge hier af sal zyn/ men sal
 het hooft ende den neck strycken neerwaert aen/
 ende dylncken altemet een goede teughe wijns/en-
 de eeten altemet een versch ephen/ met wat Ca-
 neels/en ghewennen gheestelijche en dzolyche lie-
 dekens te singen/en dylncken altemet wat Caneel
 waters/dit doende salt u wel gaen/ beliestet den
 Heere.

Om die borre te ghenesen.

Die Borre noemen top te wesen een ziekte/als
 een mensch schielijcken gedwongen wort om
 ober te gheben ende te camer te gaen/ comen-
 de meest van oberbloedicheyt des gals. Die dit
 gebrec heeft/sal zyn mage bestreucken met oly van
 Foly en oly van Queen/en sal Wsem wijn dyln-
 ken/ende eeten altemet een stukken Quebleys/en
 besigen doch Szyroop van Granaten/ende houden
 hem warm/dragende een bonte borstlappe.

Om die Miltucht te ghenesen.

DEse passie comt van zwaer bedurben bloede
 ende fenijnige dampen/waer deur die milte
 swelt en grof wordt/die kieser in den mond
 worden hol en zwert/en lespck rieckende. Om dese
 passie te ghenesen so machmen camer gar. gh ma-
 ken met rasiñe en prupmen/een dierendeel isamē
 en latent wel koke/en daer dan warm in gebroepet
 een loot

een loot Senebladen/en deur ghedaen zijnde/ ma-
kent soet met supcher en dvincken dese dvanck/en-
de men sal schicken goede gesonde cost te eeten die
lichttelck verteert wort/ ende strycken die stede des
niltz met Dialthea/ met een warme hand.

Ambey te ghenesen.

Die Ambey comt van oberbloedicheyt van
bloet vergadert in de spenen des fondamentz
die hem somtijts verschynen/ somtijts niet/
en somtijts seer bloeden/ welck goet is alst niet te
lange en duert: want die natuere soect haer selven
te helpen. Als die Ambey te seer bloet/ ende niet
en stempt van haer selven/ soo salmen Schoenma-
hers runne sieden in bier/ ende bettent daer mede
met eenen doeck booz een goet vier/ tot welcken
oock dient Epcken lof ende alkeren gesoden op die
selfde maniere gebuycht: maer alse seer doen en-
de niet deur en zijn soo salmen daer op legghen
Lijnsaet olpe met een doppen van een eye en wat
sijn meels op wat werck. Weechbree water ghe-
menght met Spzoop van Queen/ dient wel ghe-
droncken boozt bloeden der speenen.

Om verstoptheyt der vrouwen
stonden te ghenesen.

Om dese Passie te ghenesen so salmen int neme
een goede Camergang. Neemt Diacatolicom
twee loot/ ende dvincket in met warm gesupcher
bier/ ende men sal Byboet zieden in bier/ en men-
gelen desen dvanck met Spzoop van Byboet/ en-
de dvinct daer altemet af/ ende maken een Bat van
Byboet/ Camillen ende Maerter/ zieden die in
water/ ende wasschen daer altemet die voeten in
ende schicken 't lijf warm te houden met werck.

Voor de grooten vloed der Vrouwen stonden.

Die hier mede gequelt is/ sal Spzooop bā Granaten innemen met wat Weechbree waters/ ende sal onder haer dranch mengen. Spzooop van Queen ende drincken altemet Amandelen Melck oft Schapen Melck die wel ghesoden is.

Om opstyinge des Moeders te ghenesen.

Die hier gebreck of hebben/ sullen ghewennen hooch met het hooft te legghen/ ende stryckent dickwils 't Hooft/ Necke/ Polsen/ Beenen al neerwaerts aen met een warme handt / oft een groode warmen doeck. Da den eeten sullense innemen een sturcken ghebraden Broot oft Queebleeschs/ om 't op styghen te beletten / ende sullen hen wachten booz 't geen dat winden aenbringht/ als rau frupt of ongesoden Melck / of kleyen Bier dat onghesoden is/ ende sullen altemet innemen een bierendee/ loots Triakel met warm Bier/ so salt met Godes gratie genesen.

Om Flerecyn te ghenesen.

Flerecyn is een Passie comende van druppighe van catarren/ ende maecht groote pijn ende Lamnighcyt ende Gichte daer 't comt. Die vant Flerecyn ende Gichte onderwarich zyn/ zullen hē wachten van opstijghighe dinghen te eeten of te drincken/ als zyn Wyn ende Wijn/ heet potsphye. Dese Passie machmen ghenesen deur een goed purgatie met Brymmerupt of Supcher van Aooten in ghedroncken met Supcher t Bier/ daer die pijn is machmen strycken met Camil olie/ ende drincken Bier daer Camillen in gesoden zyn met
Soet-

Soethout: want dit verzacht zeer alle pijn / ende houden zich voort warm.

Om sweeringhen ende de Apostumation te ghenesen.

Dese gebreucken comen meest van zwaer grof bloet / i welckmen sal purgeren met confectio Hamelch inghenomen met Dupbekerbel water / en men sal onder zijn dranche mengen om te drincken Syroop van Dupbekerbel / ende op die sweeringhen salmen legghen een Pap ghecocht van Gersten Meel of Lijnsaet / daer vijs of zes Vijghen toe ghesneden zijn in stukken / en doendes oock by een Lelt wortel ende Crupscrupt / ende ziedent in goet bier met een stercken boters / ende leggender dat op tot dat het rijp is / en mē mach 'tsabonts drincken goet ghebotert bier / met een halfhiere deel loods ghesnoten Bahelaer / ende doen oock ter Alder laten. Kinder Poxkens te ghenesen.

Die Kinderen die dit gebreck hebben / salmen Drogen t'eeten geben / en warm bier te drincken daer Drogen in gezoden hebben aen stukken gesneden zijnde / ende latense Razyne eeten / so zullen die Poxkens vant herte uptwaers slaen en verdwoogen ende verdwijnen.

Roose te ghenesen.

Die Roose comt een mensche aen met huyveringe / als een stercke Coortse: om die te ghenesen so salmen Gerst water drincken / en menghelent met Syroop van Wpolen / daer die Roose ofte roodicheyt is / daer salmen op legghen werck ofte doeckkens ghenedt in Weechbree water ende Rooswater met half witte Wijn Wijn / ende so salt

Om een langduerige Coortse
te ghenesen,

MEn sal nemen een half Note muschaet / en so
deel wit Mostaert-saet t samen gepoedert en
in gedroncken met een warme Croes wijns
als die hupberinge begint te comen / ende laten
hem warm toe decken om te zweeten / ende soo't in
een reys niet ober en gaet / so moetment wederom
doen / ende nemen purgatie in ende doen laten.

Om den vierden daechs Coortse
te ghenesen.

Dese Coortse is nauwelijcx met eenighe Re-
medien te ghenesen / ende duert somtyds een
heel jaer lanck. Neemt die bloemkens van
Centaurea ende Cardobenedictus / ende zied die
met Bier / ende disticht daer af soo langh als die
Coortse vergaen is / ende decht u warm toe om te
zweeten / ende soo doende / sal die Coortse te met
berdwijnen ende vergaen.

Wonden te ghenesen.

Die ghequetst is / of hem ghesneden heeft / sal
die Wondt wassen in sijn epgen water / oft
met Wijn / oft met Azijn en water / ende la-
tent doof bpien / soo salt niet zweeten / ende leggen-
der boort Supcher ende Olie op met een doec-
ken / ende bintet twee oft driemael vast om boort
bloeden / soo salt haest genesen zijn / of schrabt crydt
in Sec / ende bintet dat vast omme met een doec-
ken boort bloeden / soo salt boorts van selfs hee-
len.

FINIS.

Biet

Hier nae volcht een sehone vifitatie/ byden siecken ende crancke menschen/dienende om hen te vertroosten ende te onderwijfen/om met Gods gratte salich te sterben.

Nut ende profijitelyck zynde voor een yeghelyck.

ECCLES. VII.

**De Wijse man leert ons seer wel
Dattet beter is te gaen seer snel
Int hups des droefhepts ende lijden
Dan int hups van weelden en ver blijden:
Want men daer spreekt van sterben/
En hoe men een salighe ure sal verwerben.**

Voorreden tot den Leser,

BEminde vrient ende Leser, nademael het van Godt den Heere also geordonneert is om der sonden wil, dat alle menschen moeten stervē, hoedanich zy zyn, Ryc of arm, Ionck of Out, Edel of Onedel niemant mach die doot ontloopen of afcoopen. So en connen wy niet beter doen, dan maken van den noot een deucht, ende schicken also te leven dat wy na dit corte verganckelycke levē, eeuwig met onse Heere Christo Iesu, mogē levē in de vreugde en blyschap des eeuwigen levens, twelc wy sullen vercrygen, ist sake dat wy salig comen te stervē, want ist eynde goet so ist al goet. Sulcx dat het alderbeste

L

dat een

dat een mensch gebeuren mach in dit leven, is dat hy eerlyc leeft en salich om te sterven. Ende om hier toe te comen behoort een mensche (so iange als hy leeft) zyn best te doen, om een saligen uytgauck, ende een blyden inganck van den Heere te vercrygen : Ende want hier luttel ghelet op wort, soo leven die menschen sonder achterdacht in alle dertelheydt ende brodronckēschap als of sy hier eeuwich blyven soudē, hen becommerende alleen met tydlycke en vergancelycke dingen, selden denckende, dat sy sterffelycke menschen zyn, ende daerom sterven veel menschen als beesten, ende smooren dickwils in haer sonden ofte ongeloof, waer door sy comen tot die eeuwighe bederffenisse. (God betert) Twelck om eenighsins te remedieren heb ick dit naervolgende tractaetken geschreven tot een onderwyfinghe ende vertroostinghe van de siecke ende crancke menschen, om hen in den laetsten noot daer mede te helpen, tot Gods eer, ende der menschen salicheyt.

Een vertroostinghe voor den Crancken.

Een ziele mensche behoort hem zelven niet te quellen of onrustich te makē om dat hy ziele gheworden is : maer sal onsen Heer dancken/ denckende dat God die Heere lief heeft/ dien hy castijt ende ziecke toe zeynt/ zyn beste vriendkens/ ende wilse also dwinghen in te gaen tot de Buzploft des eeuwiggen levens. Voort salmen dencken dat dit tegenwoordige leven/ en al't gheen dat wy in dese wereldt besitten/ ons maer

maect gheleent is voor een wijl tijts/ende niet ge-
geven/waerom wy niet en behooren te murmure-
ren/asst God die Heere begheert wederom te ne-
men ons leven dat hy ons dus langhe gheleendt
heeft ende niet gegeven.

God so behooren wy te dencken dat wy hier op
der Werden bzeemdelingen zijn/ende hier geē bly-
vende stede hebben. En dat wy weten en gelooben
dat die doot een deur is/ waer doozmen comt tot
het Hemelsche Vaderlandt in de eeuwighe ruste.
Want wy zijn in dit leven als in een wilde woeste
Zee vol ongemack ende tribulatie. Maer dooz den
doot/comt mē in de Haven des eeuwige rusts/wy
sullen dencken/Gost/West/'t hups best. Want oft
ons lief of leet is/wy moeten sterbē. Daerom con-
nen wy niet beter doē/dan dat wy onselfē gewil-
lich overgeven in de handen des Heeren/en seggen
niet onsen wil/maer uwen wil moet geschieden/al-
der liefste Heere Jesus/so sullen wy God dē Heere
behagen/ende ons selven ruste en gemac aen doē.
Doozt so ist een groote troost voor een zieck men-
sche/dat wy wetē dat al die mensche/die voor ons
geweest hebben/en noch na ons comen sullē/moe-
ten sterben. En die onse Heere eerst 't hups haelt
upt dit ellendich lebē/die isser alderbest aen/want
hier niet dan alle ellendicheyt te belebē is/en daer
en boben/of ghy noch al een stoc out mensch mog-
te werden/so sout ghy u selfs pijnlic wesen/ende
een spot-kaint voor u bzienden/en ten laetstē/sout
al le man in den wege zijn. God soo ist een groote
troost voor een Christen mensche dat wy weten en
gelooben/dat Christus Jesus voor ons ghestor-
ben is den bitteren doot/ aen den hout des he-
ligen Cruys/ende dat hy verwonnen heeft al ons
byanden/te weten den Durvel/die Doodt/ ende

Helle/ ende gheloooven dat wy dooz die verdienste
 ons Salichmakers/ sullen komen tot die gloze en-
 blyfchap des eeuwighen lebens. Ende want het
 leben onseker is / ende die doot seker/ soo en mach
 een Sieck mensche niet beter doen/ dan hem
 selven met alle neerstichydt / stellen in den
 staet der gratien / ende ghebruycken alle mid-
 delen die hy best kan/om te komen tot die eeuwige
 Salicheyt. Daeromme begheeren wy lange te le-
 ven / soo laet ons dat leben soeken/ daer men eeu-
 wigh in vzeuchde leeft / ende daer men in ver eeu-
 wicheyt niet sterben en sal/maer dit tegenwoordi-
 ge leben is vol miserie ende ellendicheyt (t welck
 beter een doot dan een leben te noemen is.) Waere
 sake dat wy vastelijck ghelooften het ghene dat
 ons Godt die Heere dooz zynen eenigen Sone Je-
 sum Christum/onsen Salichmaker beloofte heeft/
 wy souden met een vierige begeerte haken na het
 toekomende leben / niet achtende op dit teghen-
 woordige ver dzietich leben / noch op de pijn des
 doots/ende dat om die toekomende gloze des eeu-
 wighen lebens / ende souden met S. Paulus be-
 gheeren onthonden te syn van dit sterffeltiche lic-
 haem om eeuwigh met Christo te leben. Daerom
 laet die Heere met den Lichaem doen dat hem be-
 lieft / want hy onuytspreekelicken wijs en goet is/
 ende u allerbeste Vader / die alle dinck ten besten
 heert/ende om beters willen doet/niet anders soec-
 kende dan u epgen Siel en valscheydt. Die rolle
 ende schult der natueren moet betaelt zyn/ oft wy
 willen oft niet/want het moet eens gestorven zyn.
 Die harde Note des doots moet ghekraecht zyn/
 maer dat men ghewillich sijt of doet / dat is min-
 der arbejds en pijn / men krijght somtijds wel
 upstellinghe : maer gheen quijdscheldinghe/

D'een mach wel een Roock méer verlijten dan die ander: maer sterben is onser aller erben. Denct ooc dat u broefheyt wel mach hinderlijcke wesen/ maer mach niet baten. Daerom en weest niet qualijc te vreden noch murmureert niet tegens Godts ordonantie/ ende dencht dat u groote gratie geschiet is dat ghy dus lange geleeft hebt/ daer der so menich broech gestorven zijn/ ende so veel met een quade onberstelijcke doot overvallen/ ende in haer sonden gesmoort zijn/ ende die Heere zeynt u dese zicte toe/ tot een vooz Bode, dat ghy u wijselijck berepen sout/ om te comen tot de eeuwighen saligheyt. Daerom wilt u herte te vreden stellen/ ende wilt van de noot een dencht maken. Ende laten die Heere zijn liefste wille met u doen/ soo sal u genaede geschieden/ ende sult met Gods gratie nae dit verganchelijcke leven comen tot die Hemelsche byzuplos/. die ons die Heere Jesus door zyn doodt berept heeft den geen die salich sterben. S. Paulus seyt/ dat het lyden van dese werelt vooz niet te achten is/ by de toecomende glozie/ die ons veropenbaert zal worden,

Hoe datmen behoort lytsamich te wesen in zyn sieckte.

Daerom behoort eē Christē mensche verbuldig en patientig te wesen in zyn zicte en lyden/ en sal dencken dat nae lyden zal comen eeuwigh verbulden. Christus zelfs heeft willen lyden/ ende also ingaen in zyn eegen glozie/ ende ooc Maria en die Apostelē en alle Gods liefste vztende/ zyn door veel lydens en tribulatie tot die ewige salicheyt gecomen. Het verbuldich lijden/ repnicht ende zayvert den menschen van zondē/ en daerom ist beter hier een weynich tijts geleden/ dan hier namaels

In der eeuwigheyt sonder verlichtnisse van pijn oft smerte. Ende hierom soo bad S. Augustyn, ende me er ander heplige mensche seggende/ Heere bzāt hier/ sijt hier/ en laet my hier lyden/ maer spaerdt my namaels in der eeuwigheyt/ ende wilt my doch goede verdueligheyt geben. Dus zo moeter gele- den ende gestreden zyn/ zullen wy hier namaels in vreden zyn/ want heeft Christus onverdient soo veel booz ons gel eden om te gaen in zyn eygē glo- rie/ wy moeten oock wat lyden om te comen tot die eeuwige zalicheyt. Daerom weest wel te vze- den/ ende weest getroost in den Heere/ ende hebt eē vast betrouwen dat die Heer u wel haest vpt u lij- den trecken sal/ ende brengen u tot die eeuwige za- licheyt. En looft ende danckt God den Heere in u lyden met den heplighen Propheet Job/ seggen- de: hebben wy't goet van den Heere ontfanghen? waerom soudē wy't quaet niet mede ontfangen? God gaf/ God nam/ die name des Heeren moedt zyn gebenedijt.

Een versterkinghe int H. Christen ghe-
loove voor den Siecken,

Ende want een Kersten-mensche dicwils aen-
gebochten wert / van zyn heplige Kersten ge-
loove in zyn uytterste. So machmē niet beter doen
dan bidden God den Heere om een sterk en onber-
winnelijck geloove in alle aenbechtinge des boose
Geests/ en settende alle ongeloofticheyt aen d'een
zijde/ sullē vastelic gelouven dat dis heplige Chri-
sten Catholische Kerche gelooft/ twelc is een Ca-
lomme ende een firmament des waerhepts/ tegen
welcke die poorten der Hellen niet en vermogen.
Die in dit Christē geloove salich sterft/ wozt mede
deelachtich alle de verdienstē ons Saltschmatters
Jesu

Jesu Christi/ende der hepliger menschen/wantse
 al te samen Lidmaten zijn onder't hooft Christus
 Jesus. Ende dit Christen Gheloobe is gevestight
 met het Bloet der Martelaren/ende met Teeken
 en ende Miraculen/die Godt die Heere door dit
 geloobe heeft laten geschieden. In dit gheloobe
 zijn onse voor Ouderen Salich gestorven. Ende
 sonder Geloobe mach niemant Salich worden/
 want de Schrijtuere secht, dattet onmogelyck is
 sonder geloobe/Godt te behaghen/want die niet
 geloofst/is verdoemt. In dit gheloobe en magh
 men niet gronderen/want het gaet alle menschen
 verstant te hoven. Maer het is ghenoech dat wy
 simpelck ghelooben dat die heplige Kerche ghe
 looft/ende in dat geloobe begeeren te leven ende te
 steruen. Ende t'is seer goet dat een sieck of cranc
 mensche/dichwilts leest zyn heplige Christen Ge
 loobe/ende God den Heere om gratie bid/ dat hy
 hem stercken wil in zyn heplige gheloobe/tot den
 uptersten eynde syns lebens toe.

Hoe dat een Sieck mensche behoort
 te hebben leetwesen van zyn zonden.

Nademael dat God die Heere/en die sonde mal
 canderē contrari zijn gelijc als vier en water/
 soo en mach niemant die gracie Gods genietē/of hy
 moet een leetwesen hebben/ van syn sonden die hy
 gedaē heeft/dat hy die hoo ge Mat. Gods/dichwilts
 soo schandelijc vertooynt heeft met liegen/bedrie
 ghen/hoobeedicheyt/gulsigheyt/traccheyt/ ende
 zyn eben naesten verongelyc heeft. Dit moet een
 mensche wt die gront syns herten leet wesen/ hy
 sal zyn sonden Biechten ende beteren/soo hy best
 mach/en dan sal hem God die Heere in ghenaden

ontfangen/ende sal u niet ontfanghen na dat ghy zyt/maer nae dat ghy geern wesen sout/ want al had ghy de alder snootste Sondaer geweest/ ende dat die sonden u hertelick leet waren ende hadde een opset gemaect/ God den Heere nimmermeer met sonden te vertoornen : maer den Heere altyt ghetrouwelick te dienen ende aenke hanghen/soo soude sulcken mensche heylich ende broom sterbē/ want God die Heere soude aensie zyn goede wille daer hy nu rechte woort in waer/eñ niet zyn quaet leven daer hy in geleest hadde/want salich zyn die menschen/die van een goede wille zyn. Ende inde Helle sal niet barnen dan eē quade opstinate wil.

Een sieck mensche behoort te vergeven
 'rgheen dat hem misdāen is.

Voort sal een zieck mensche weten/begheert hy van God den Heere genade ende vergiffnisse van zyn sonden/zo moet hy oock vergeten/ eñ vergeben het ongelijc dat hem eē ander gedaen heeft/want niemant wil God zyn sonden vergeben/die niet eerst zyn ebe mensche vergeeft die teges hem misdāen heeft/want ist sake dat ghy den mensche haer misdāden vergeeft/zo zal u Hemelsche Vader u ooc vergeben die sonden die ghy tegens hem gedaen hebt/want met de selfde mate daer een mensche mede upt meet/zal hy in ghemeten worden. Daerom so lesen wy int Vader ons/ende vergeeft ons onse schulde/als wy vergeben onse schuldenaren: Men leest int H. Evangelie/dat die ongenadige schuldenaer/dien alle zyn schult quijtgheschouwē was/zyn ebe mensche niet willende barmherticheyt bewyssen als hem geschi et was/worden in den Kercker geworpen/teges de welcken die Heer sprack

spack. Ghy boose knecht/ic heb al u schulde ghyt geschouwen/behoort ghy u ooc niet te ontfermen ober u mede knecht/als ick uwer ontfermit hebbe.

Daerom beminde vriet stelt alle perijtschap upt u herte/en bit den Heere voor den geen die te geng u misdae hebbē/geijc als Christus seifs heeft gedaen aen den Crupce/biddende voor den geen die hem crupsten/en S. Steben bad voor den geen die hem steenichde. Waer ist sake dat ghy zeifs tegen een ander misdaen hebt/so latet u leet wesen/ ende cont ghy het by brengen/so bidt om vergiffentisse/ ende hoe dattet dan gaet/so hebby daer in voldae.

Hoe de siecke persoon behoort eenighe
Aelmoessen te doen.

A Engesien dat God die Heer wonderlijck zeer bemozwt wert door Aelmoessen/ en wercken van barmhertigheyt/also dat die Heere zeifs zept/ dat hy niet een cop cout water s (in zijne name geven) zal ongelooft late. En in den dage des oordeels/zullen die barmhertige gestelt worden aende rechterhand Christi/en zullen besitten rijcke der Hemelen/en die onbarmhertige/aen zijn sincker hand. So behoort een Christē mensche na zijn vermoghen eenige wercken van barmherticheyt te doen/bysonder als hy ziec ende crant is/om Godt den Heere daer mede te versoene/en om die gratte Gods te genieten/want die Aelmoessen doen die sonden upt/gelpe het water dat Wyer/en sult daer door vercrijgen eenen Saligen uptganch upt dit leven/ende eenen blyden inganc tot den eeuwigen leven/door die grondeloose barmherticheyt Gods/ oft belieftet den Heere uptstellige van een langer leven/en gesontheyt des lichaems/ soo't salich is.

Daerom hebby veel soe geest veel/ en hebby wep-
 nich/ so geest wepnich/ want God die Heere sal niet
 sien op u gifte : maer op u goet herte/ ende hebby
 niet met allen te geven/ so geest een goede wille/ oft
 eenige geestelijcke Welmoesse / doet eenighe goede
 vermaninge aen u huyfgesin/ oft den geen die u be-
 soecken/ vermaentse tot vrede of tot volstandicheyt
 int heylige Christen geloobe/ oft bit vooz u Ober-
 sten/ ende dit zijn die beste Welmoessen diemen doen
 mach. En denct by batter niet ongelooont sal blij-
 ven/ maer God die Heere sal't bergelden oberbloe-
 dich inden Hemel. Daerom wilt wel doen/ en ver-
 lost u sonden niet Welmoessen/ en die Heere sal u
 wer outfermen/ want wat ghy den Armen men-
 schen doet ofte geest/ dat doet ghy ende gheest ghy
 God selven. En die Heere seyt ooc Luc. xij. Gheest
 een Welmoesse ende siet het sal u al reyn wesen.

Hoe die Siecke bidden sal.

N Ademale die Heere Jesus Christus also her-
 telijcken ons noot aen hem/ in last/ in noodt/
 siechte of krankheyt/ hulpe ende bystant te. versoec-
 ken/ seggende: komt tot my/ al die daer belast ende
 beladen zyt/ ick sal u ontlasten/ soo en kan een sieck
 mensche niet beter doen / dan keeren hem tot de
 Fonteyne der genaden/ ende bidden met devotie eē
 vperich Gebedt om vergiffenisse der sonden/ ende
 ooc om stercheyt in zyn heyligh Christen gheloobe
 om een salighen uptganch ende een blyden inganc
 tot den eeuwigen leben. Somen leest van den Co-
 ninc Ezechias/ de welke biddende in zyn krank
 bedde met tranen/ heeft hier mede den Heere ver-
 soent/ en heeft vercregen verlanginge zijns lebens:
 so me heeft die boose Coninc Manasses dooz tgebet
 vant

van Godt den Heere vercreghen/vergiftighe van
 zijn sonden/ hoe veel te meer behooren Christenen
 te bidden om gratie en ghenade/en sullen verhoort
 worden. Soo ons Christus selfs beloofst heeft/seg-
 gende: Bidt en ghy sult verkrijghen/ klopt en ghy
 sult inghelaten worden/ soecht en ghy sult vinden/
 maer wy moeten niet vergeten te bidden den Hee-
 melschen Vader door Jesum Christum onsen Hee-
 re/door zijn verdienstelijke Passie ende Lijden/en
 door sijn heylige Bloet/ende sijn heylige Naem/en
 door den doot dien hy voor ons gheleden heeft/
 want die Heere heeft geseyt / wat ghy den Vader
 bidden sult in mynen naem / dat sult ghy verkrij-
 gen. Maer ist saecken dat ghy niet bidden en cont/
 soo spreekt eenige corze ghebedekens dickwils/ so
 als hier nae volcht/ oft so als ghy best cont/ seggen-
 de/ **O Jesu Davids Soone/ ontfermt u mijnder.**

O gebenedijde Jesus Soone vande levende God
 weest my arme sondige mensche genadich/ Straft
 my niet Heere in uwe gramschap/ noch en doet my
 niet nae mijn sonden: maer nae u grondeloose
 barmherticheyt doet ghenade ende geen recht.

O Heere wilt met u dienaer niet int recht tre-
 den/ende segt dickwils met S. Steven. Hee-
 re ontfanght mynen gheest. **Ost bidt met**
Christo soo hy badt aen den Cruyce/ seggende: In
 uwen handen Heere beveel ick mynen geest.

Item groet somtijts die wonden ons Salichma-
 kers Jesu Christi/ende leest dan des Heeren Ghe-
 bedt/ende segt ooc dickwils/ **O gebenedijde Heere**
Jesu Christi/ wast alle mijn sonden af in u heylige
 tranen/ende in u dierbaer precioose bloet/ dat ghy
 voor mijn uytghestort hebt / tot vergiffenisse onser
 sonden.

Seght ooc dickwils/ **O soete Jesu** door u alms-
 gende

Gende goetheyt/vergeeft my alle myne sonden/ende herbercht my/ende verbercht my nu/ende in de ure mijns doots in u heplige open wonden.

Roep met den Propheet Davidi: O Heere (ghelijck een Herte dat moede ghesaecht is/ dorst ende verlanght nae den water Fonteynen/) alsoo dorst ende verlangt mijn siele tot u o mijn God. O Heere ghy hebt ghebroocken mijn banden // ick sal u offeren een Hostie des lofsanghs / ende ick sal aenroepen den name des Heeren.

Dese drie naervolghende Ghebedekens zyn seer krachtich, en daerom sijn een sieck mensche dickwils lesen.

O mijn Heere mijn God/ ic ben die aldersnootste mensche/ die ghy upt u Vaderlijcke goetheyt geschapen hebt tot uwer glorie.

O mijn Heere mijn Godt ic ben die aldersnootste sondaer daer ghy u hepligh bloet door upt gestort hebt op den goeden Wydach aen den boome des heplighen Cruys.

O mijn Heere mijn Godt/ ic ben de alster booste mensche, die ghy door u onuytspreckelijcke barmherticheyt in der eeuwichheit meught behouden.

Hier naer volgen Ghebedekens van't
Lyden Christi,

O Liebe Heere Jesu Christi/ ic danck u van het onbegrijpelijcke lyden/ dat ghy geleden hebt op den berch van Olibeten doen ghy van beuautheyt des herten ende onuytspreckelijcke liefde swete water en bloet. Ick bidde u liebe Heere door dese groote noot/ende door u heplighe gebeden dat ghy my vergeben wilt alle myne sonden / en brengen tot dat eeuwige leven/ Amen

O liebe Heere Jesu Christi ick danck u/ van u
ghe-

H. gebanckenisse en strenge geesselinghe. Ic bidde u lieve Heer dooz u verdienste dat ghy my genadich wilt wesen nu ende in de ure mijns doots/ Amen.

Ick dancke u alderlieffste Heere Jesu Christi/ van u bloedich bespoghen aenschijn / ende van de valsche beschuldinge die sy over u gedaen hebben. Ick bidde u lieve Heer dooz al dat liden/ dat ghy u minnelijck aenschijn mijn arme ziele vriendelijc wilt toonen in de ure mijns doots/ Amen.

Ick dancke/ ick glorificere ende gebenedy u aldergoedertierenste Heere / ter eeren die dooznen Croon daer u ghebenedyde Conincklijcke hoost mede gekroont is geweest. O lieve Heere vergeeft my dat ick u heplige gaben/ ende mijn sinnen misbruykt hebbe/ ende weest mijns genadich/ nu ende in de ure mijns doots/ Amen.

O lieve Heere Jesu Christi/ eeuwige wijsheyt des Vaders/ geloof ende gedancht soo moet ghy wesen in der ewicheyt/ van dat onschuldich oordeel dat Pilatus over u gaf. Ick bidde u lieve Heer/ dat ghy my in de ure mijns doots een genadich Oordeel gheben wilt over mijn arme ziele/ Amen.

Alderlieffste Heere Jesu Christi eeuwige woort des Vaders/ gebenedyt soo moet ghy wesen in der ewicheyt/ om alle die smert en pijn die ghy om mijn salicheyt wille leet / doen ghy so swaerlijck u heplich Cruys droecht. Ick bidde u dooz dese pijnlike gangh/ dat ghy mijn arme ziele wilt te hulpe komen / wanneer sy de duystere onbekende wegh sal moeten passeren/ als sy uyt 't lichaem geschepden sal zyn/ Amen.

Ic dancke/ ick glorificere en ghebenedy u lieve Heere Jesu Christi van alle die smerten en pijnen/ die ghy voor my geleden hebt/ aen den H. Cruyce.
Ick

Ich bidde u alleen minnelijcke Heere/ dat ghy dat
hooge misterium ende verdienste dijns H. Cruys/
ende lijdens wilt offeren uwen Hemelschen Vader/
door alle mijn sonden. En dat ghy uwen ontschul-
dighen bitteren doot setten wilt/ tusschen u recht-
beerdich oordeel/ ende mijn arme sondige siele/ nu/
ende inder ure mijnder doot/ Amen.

Ich dancke/ ic glorificere ende ich gebenedye u
liebe Heere Jesu Christe/ dat ghy om mynent wil-
le drie uren lanc naect ende bebloet hebt gehangen
aenden H. Cruys/ doornagelt in handen ende voe-
ten/ in soo grooten noot / dat Hemel en Aerde daer
mede beweeght worden. Ic bid u liebe Heere door
al dat lijden / dat ghy my wilt verleenen eenen sa-
ligen upganc/ ende eenen broljicken ingangh
tot u eeuwige glorie/ Amen.

O Heere ick bidde u door de bitterheyt dijns lij-
dens die ghy leet aen den Cruyce / bysonder doet
u edelste Siele schepden upt u ghebenedijde licha-
me/ ontfermt u ober mijn arme siele/ atsse sal schep-
den upt den lichame/ ende brenghise tot den eeu-
wigen leben/ **A M E N.**

Aldersoetste Heere Jesu Christi om die eere en-
de kracht van u aller gebenedijste Passie/ ghebiet
dat ick ontfangen moet werden/ onder dat ghetal
dijner uptberchozen/ Amen.

Wchter dese ghebedekens machmen elc repse le-
sen het Vader ons/ of des Heeren gebedt.

Vermaninge van bidden.

Voorts salmen niet verghten die Euangheli-
sche gebeden dickwils met debarle te spreken.
Daerom roept oock met den Publicaen / Heere/
weest my sondaer ghenaedich, Ende blijft
oock

oock volstandich roepende met het Conanceische
vrouken/ **O** Davids soone ontfermt u mijner. **O**/ **O**
O Heere helpt my/ staet my by in dese noot.

Voorts onder alle ghebeden salmen dichtsijls
ende principael lesen des Heeren gebet/ die Engel-
sche groetenisse/ 't gheloof/ die seben Psalmen/ die
gilde Letanie.

Item een mensche die sieck en kranck is / ende
gaeren soude bidden / ende hy heeft geen devotie/
ende hy mach niet bidden / die sal weten dat zijn
zieckte ende lyden voors hem bit / oock soo mach hy
ander lyden voors hem laten bidden.

Item als een mensche denckt in zijn Sieckte / op
het lyden Christi / zo wert hy deelachtich het lyden
Christi ende als een mensche / geloofst dat die heylige
Aerde ke geloofst / ende blijft in de gemeynschap
der heylighen / zoo is hy deelachtich het leven ende
verdiensten aller goeder menschen / die zijn of co-
men sullen.

Ende ist sake dat ghy gaeren u sondighe leven
beschrepen zout / ende ghy en kont niet schrepen.
Voors die Tranen die ghy niet en hebt / so offert oot-
moedich God den Hemelschen Vader die Tranen
wys Bypdegorns / ende moechdy ooc niet knielen/
van sieckten / zoo offert God den Vader het oot-
moedich knielen / ende het bidden zijns Soons.

Hoe die Siecke een devote persoon be-
hoort gheftadich by hem te hebben.

Oock zoo ist pynselijck ende zeer goet dat een
cranc mensche by hem heeft eenich deboot/
en Godtbreesende persone / die den ziecken
kan vertroosten / vermaenen / verstercken / en in al-
les bystant kan doen / ende in tijts besozghe / dat die
siecke

siecke die gherechten van de heylige Kercke mach ontfangē/ende die hem gestadich vermaent van't geen dat de salicheyt aengaet/ende de siecke principaelijck is versterckende/in't geen daer hy meest in getemteert woort/hem vermanende/dat hy geen tentatie en concetere: Maer dat hy vast betrouwen sal op die oneyndelijcke barmhertigheyt en goetheyt Gods. Men sal den crancke mensche in zijn bescheyden van't aertrijck crachtige Gebedkens booz leesen/als zijn Vader ons. Weest gegroet/het Geloove/die Passie ons Heeren/ofst die gulden Teranie/ende ooc salmē andere goede menschen laten bidden booz den siecken/ende al doen datmen weet te doen, om een salighe sterfdach te hebben/want het daer altemael aen hanght.

Jnt verscheyden van een siecke
mensche uyt den lichame.

Als men nu merckt dat die siecke persoon e soocranc wort/dat ziele ende lichaem wille scheyden van malcanderen/soo behoort men soo veel te bieriger ende te hertelycker te biddē booz den sterbende menschen / ende men sal van het geloove bidden of eenige andere goede gebedkens als hier nae volght.

O Christen ziele/scheyt uyt dese bedruckte werelt.
In de name des Vaders die u geschapen heeft.
In de name des Soons die u verlost heeft.
In de name des heylighen Geests/ die u heyligh ghemaeckt heeft/Amen.

O Heere Jesu Christi die ons verlost hebt met u dierbaer bloet/maect u Dienaers ziele deelachtich uwer heyligher mensch-weerdinge/uwer Passie/uwer verrijfenisse en Hemelbaert/maectse
deel

se deelachtich/ **O** Heere uwer hepliger Saeramen-
ten/en aller gebeden ende goede wercken die daer
geschieden in u heplige kercke/desgelyc alle gebe-
nedijdingen/der diensten ende blyschappen uwer
uptbercozen die u behaegt hebben van't begin des
werelts/ende verleent hem dat hy met desen alleen
door u aesehjn in der eeuwigheyt verblijde/A mē.

Hoemen den doot niet al te seer

schromen en sal.

Voort nademael de Doot seer schromelijc ende
bzeesselijcken is / so behoort hem een Christen
mensche daer inne te vertroosten/Dat die doot nu
so bzeesselijcken niet en is/alste plach te zijn/want
Christus Iesus heeft door zijn bitteren doot den
doot verwonnen en t'ondergebracht/ waer af dat
nu die doot in de heplige Schrifstueren een slaep ge-
noemt wort/want die lichaemen der overledenen/
slapen nu een wyl tijt in der aerden/ maer sullen
naderhand wederom glorzoselick verrijzen/en sul-
len dan in der eeuwigheyt met Christo Iesu in
bzeuchden leven/der ghener die salich ghestorven
zijn/daer onder dat wy oock onse kennisse sullen
binden/ waer mede wy hier opter aerden gheleeft
hebben. Want gelijk als Christus Iesus ons al-
ter hooft door ons gestorven ende begrabe is/ en
wederom berresen is ten derde dage van der doot
tot een nieu ende onberganchelijc leven/alsoo me-
de alle de lichaemen die in Christo gherust sijn/sul-
len mede wederom verrijzen ten jongsten dage in
een nieuwigheyt des levens/ende sullen alsoo met
Godt den Heere regneeren in der eeuwigheyt/in
eeuwige bzeuchde en blyschappe/die onbegrype-
lijcken groot sal zijn. Die noue ooge ghesien heeft/
noch

noch oore gehoozt en heeft/noch herte begriypē en
 can/dat God bereypt zyn uptvercozen/die hem lief
 hebbende zyn als ons God die Heere (die de waer-
 heyt is) belooft heeft Matthei int xij. Cap. Die
 rechtveerdigen sullen blincken als die Sonne/ int
 rijcke mijns Vaders.

Joan int v. Cap. Voorwaer segghe ick u/die
 mijn woort hoozt ende ghelooft die my ghesonden
 heeft/die heeft dat eeuwighe leven / ende sal niet
 comen in de verdoemenisse : maer zal ober gaen
 van den doot tot den leven.

Johan int vij. Dat is die wille mijns Vaders
 die my ghesonden heeft / dat alle die de Sone ziet
 ende geloof in hem / sal hebbende 'te eeuwighe
 leven / ende ick sal hem verwecken ten Jongh-
 sten daghe?

Johan int vijij. Voorwaer/voorwaer seg ick
 u lieden. Ist dat permant mijn woort sal gehouden
 hebben/hy sal die doot niet sien in der eeuwichheit.

Want die gerust zyn in Christo Jesu/sulle we-
 deromme verrijzen/gelijc als Cozen dat in de aer-
 de gesept woort ende daer verrot/en daer nae we-
 derom schoon en fraep/met nieu loof is uytspun-
 tende/soo mede sal ons vergaende lichaem uyt die
 aerde verrijzen/met verganckelpck of broos soot
 nu is:maer schoon/lustich/sterck/snel/ ontsterffe-
 lijck int eeuwighe leven.

Want God die Heere is almachtich/die ons vā
 niet geschapen heeft/sal ons wederom doen verrij-
 zen/ghelpeck als hy Lazarus van der doot verweert
 heeft/die al stanch ende begraven was/ ende vier
 dagen doot gheweest hadde/want Christus is die
 verrijzenisse ende dat leven die in hem geloof (al
 waer hy doot/) soo sal hy leven.

Het gheloope van de verrijzenisse des vleesch
 (als

(als wy in onse Credo lesen) is al zoo troostelijc/dat
S. Job in zijn meeste lijden/hem selven met die
 berrijsenisse vertroosten/want als hy al zyn goet
 verloozen hadde/zijn hupsen verbrant waren/ zijn
 Schapen/Ossen/Kemelen benomen waren/ ende
 zijn lichame vol zweeren was/ dat hy zittende
 op een meshope/met een potscherbe die etter van
 zijn lijbe schzapt/en doen wasser noch een dingh
 dat zijn herte allermeest vertroosten/dat was die
 berrijsenisse der dooden als hy zepde/**Job** int 19.
 Ic weet dat mijn berlosser leeft/ende ten Jongh-
 sten dage zal ick bander aerde berrijsen/ ende ick
 sal wederom beringelt werden met myn vel/ende
 in mijn bleesche zal ick **God** zien/den welcken ick
 zelven zien zal/en myn oogē zullen hem aenschou-
 wen/ick selve/ende geen ander/dese **Sententie** leg
 ick in mijn herte/ ende ick wilde wel datse uptge-
 houden ware in een **Steenrootse**/ oft in een loden
 plate: **Ist** saecke dan dat **S. Job** hen zoo zeer ver-
 blijde in de berrijsenisse der dooden / hoe veel te
 meer behooren wy **Christenen** ons te verbliden/
 die al ongelijck meer verskerthept hebben van de
 berrijsenisse/want ons **Hoofst Christus** **Jesus** is
 berresen. Zoo zullen oock mede die lidmaten
Christi berrijsen in glozie.

Tot een vertroostinge zeyt **S. Paulus** aldus 1.
1 Tess. 4. Broeders ick wil dat ghy zult weten van
 den gheen die ontslapen zijn/ op dat ghy u niet en
 bedroeft gelyc die ander die geen hoope en hebben/
 want ist sake dat wy gelooven dat **Christus** ghe-
 storben is/ende wederom berresen/also sal **God** die
 ontslapen zijn door **Jesum** met hem brengen/ende
 also sullen wy altyt met den **Heere** wesen/daerom
 vertroost malcanderen in dese woorden **Christi**
Jesu onsen **Heere**.

Noch seyt S. Paulus 2. Cor. 5. Broeders wy weten al ist sake dat onse aertsche wooninghe van die Tabernakel vergaen sal / soo sullen wy nochtans een nieuwe wooninghe van God ontfangen/ die niet met die hant gemaeckt is: maer die ewigh dueren sal in den Hemel.

Tegens een benaude Conscientie.

ND mochte pe mant segghen/ ick soude wel gerust zyn te ster ven om in der ewigheyt met God den Heere te leven/ maer myn conscientie is niet gherust / ick heb niet geleest als ic behoorden te leven ; en daerom ben ick verbaert te ster ven. Dees mensche sal weten datter niemant door zijne eyghen selfs verdienste mach salich worden: maer door die verdiensten Christi Jesu/ van zyn heplige bittere passie ende lydens.

Ende dese verdienste ons Salichmakers Christi Jesu is soo groot/ dat een druppelken bloeds meer verdient heeft/ dan alle die sonden des werelts verbeurt hebben/ soo behoort dan een sondich mensche in zyn tranckheyt te dencken/ ende hem selven te vertrouwen / waerom wil ick cleymoe dich wes en/ die Heere heeft niet alleē een druppelken bloes uytgestort (twelck ghenoech soude zyn tot voldoeninghe van al des werelts sonden) maer hy heeft alle zyn bloedt voor ons uytgestort/ die Soone Gods heeft voor my voldaan/ waer voor wil ick dan vreesen/ hy is het Lam Gods/ die daer wech neemt die sonden des werelts.

Johan. 3. Soo lief heeft God die werelt ghehad/ dat hy zyn eenighe Soone daer voor gegeven heeft/ op dat al die in hem ghelooben niet ver loozen en gae : maer hebbe dat Eeuwige Leven.

Marthei

Matthel xi. Comt tot my al die belast ende beladen zyt / ick sal u ontladen / met dit woordeken alsoo roept ende noot onse Heere alle menschen / ende begeert niemant buyten te sluyten / die zyn genade ende barmherticheyt is begeerende.

Daerom sal niemant wanhoopen / al hadde hy alle die sonden des werelts ghedaen / want meer is Gods barmherticheyt dan yemants boosheyt: maer niemant sal daer op sondighen / maer als een mensche in sterbens noot is / dan sal hy denken dat Ezechi el seyt. In wat ure dat de Son daer sucht / soo sal hy ghesont werden. S. Ieronimus seyt / dat Judas meer gesondicht heeft / dat hy hem selven dooz disperatie verkingh / dan dat hy den Soone Gods Jesum Christum verraden heeft. Seer troostelick is oock het Euangelium van den verloozen Soone / die welcken alle zyn goet onnuttelicken dooz ghebracht hebbende / ende daer nae tot armoede ghecomen zynde / ende zyn schult bekennende / is terstont van zyn Vader in ghenade ontfanghen.

1. Johan. Ist datter yemandt sondicht / soo hebben wy een boozsprake hy den Vader der rechtbeerdighen Jesum Christum / hy is de versoeninge booz onse sonden / ende niet alleen booz onsen / maer oock booz die gheheele werelt. S. Barnardus seyt / wie soude niet getogen werden tot eē salige hope / als hy aenmerckt die ghedaente ons Heeren Jesu Christi aen den cruce / sijn hooft neder gheneecht om te verhooren / zyn mondt om te kussen / zyn armen uytgerecht om te omhelsen / zyn doozgraben handen om te geben / sijn open zyde om lief te hebben / ende om te herberghen / zyn geheele uyt gherechte lichaem / om u geheel u salicheyt te gheben /

Daerom sal niemant cleynmoedig wesen / maer

sal aenmercken die barmherticheyt Gods in verschepden exempelen. In S. Peter den Heere ver-
 sakende/ in S. Paulus de heylige Kercke verbol-
 ghende/ in S. Mattheus een Publicaen. In
 Zacheus een Prince der Publicanen. In Maria
 Maagdalen aen openbaer Sonderse. Int Vrou-
 ken in overspel ghebonden. In de Moordenaer
 aen de rechterhandt Christ. Dees altesaem zijn
 van den Heere in ghenaden ontfanghen / daerom
 verrout den Heere toe / hy sal u zyn Hemelryck
 schencken.

Tot den goet gunstigen Leser/ een cozt relaes.

Goethertige vrienden, God die Heer laet V.
 L. tlamen welvaren. Om deur Gods gratie
 in gesontheyt te leven, so dunck: my datter
 niet quaet en is, maer seer goet datmen het
 bloet altemet purgeert, 'twelck bequamelyc geschiet
 Somers alst heet weer is, duer't zweeren, datmen dan
 yet doer daermen dapper ende wel af zweeten mach
 't welck bequamelyc sal geschiede deur wandelen, tot
 zweetens toe, ende 'tswinters : deur purgheringhe
 van de coude, heldere Noort-oofte winden diet bloet
 suyveren, als men die selfde deur de leden laet trecken
 als men gaet wandelen, Oock ist niet ongeraden alte-
 mer

met eens die voeten te wasschē, in water daer Byvoet ende Camillen in gesoden zyn met wat suers daer by ghedaen, ende datmen altemet een teugh cout Purwater drinkt. Want dat ververscht een mensche seer, en datmen dickwils die handen wasschen ende 't hooft selden. Voort die reſte bevelent altemael onse lieven Heere ende bevelen hem die ſorge voor ons ziel ende lichaem, ende bidden hem dickwils om zyn Godlycke gratie om van hem te verwerven een eerlyck leven ende een saligh sterven. Twelck wel sal gheschien ist sake dat wy dickwils onsen sterfdach en het strenghe Oordeel Gods voor oogen hebben, en dat wy daerom ons beste doen om dit corte eyndeken levens in deughden over te brenghen, levende als sterfelyck, ende arbeydende als onsterfelyck, soo een goet Christen mensche schuldich is te leven, niemandt veronghelyckende, maer doende een ander soo als dat wy wilden ons gheschieden, wesende een strenghe oordelaer over ons eyghen selts feyten ende misdaden, ende barmhertich ende goeder-tieren teghens ons eude onsen naesten ende vierigh in liefde tot Godt den Heere, onse wille altydt ghelyck settende in de wille Gods soo macht ons niet qualyck gaen. Voorts als wy erghent gaen soo sullen wy met verwonderen Gods wercken aenmercken, ende oeffnen ons zelve alsoo in deughdelycke ghepeynsen, als wy die schoone Sonneschyn sien, soo zullen wy hier by bedencken datter een God is nochtans drie verſcheyden personen, die al regheert en ſtiert nae zyn welbehaghen, die nemmermeer goet ongheloont en laet blyven noch quaet onghestraft, niet ter stont maer op gelegghender tyt, hy verleent den Winter ende Somer, op dat wy daer by souden bedencken datter is een hel

ende Hemel, tot een vertroostinghe van den goeden ende tot straffinge van de quade menschen, maer dat suldy weten van den Heylighen Apostel Paulus dat al die gheen die Godvruchtich willen leven in dese werelt die moeten vervolginge lyden veel aenstoorts hebbende. Soo van den Duyvel ons erf vyant, als van de werelt ende ons eygen vleesch, hier moeten wy ons vroom teghens stellen, die Duyvel verwintnen deur die cracht des heylighen Cruys ende devotigh overdencken het leven ende 't lyden ons salichmakers Iesu Christi, die werelt verwintnen almen quaet gheselschap schout, die in doolinghen leven of een quaet leven leyden, ende datmen met den goeden verkeert, het vleesch verwintnen deur soberheyt ende strengicheyt over ons selven. Maer men moet in als discretie gebruycken op dat wy niet bedrogen worden, ende daer by gestadich God den Heere om gratie bidden dat hy ons victorie wil verleenen over al ons Vyanden. Ende schicken ons daer by te oeffenen inde wercken van barmherticheyt, geestelyck ende weerlyck, soo dat wy met die goede Samaritaen Christus Iesus onser verlosser ende Salichmaker niemants elendicheyts onghetroost verby engaan, ist niet metter daet later te minsten welen met een goede wille. Soo dat wy mogen ryck worden in barmherticheyt, niet hebbende ende alle dinghen besittende, wesende arm ende nochtans veel menschen ryck maeckende, niet preutelende maer met een vrolyck gemoet, want een vrolyck gever bemint God die Heere, wy sullen dencken doen wy wat goets wy woekeren den Heere, 't is ons profyt ende saligheyt, wy sullen goet doen die ons quaet doen, gebenedyen die ons vermaledyen, lief hebben die ons haten, ende bidden voor alle menschen, ende niemant geen quaet herte dragen, so dat het met ons vrede is over alle die werelt, Ende blyven

vast gefondeert int oude Catholycke gheloof, soo sal ons God die Heere hier tytelyck gebenedyden dat wy eerlycken ons nootdructicheydt mogen winnen ende met een geruystige Conscientie salich mogen sterven, ende comen nae dit ellendich leven tot die vreucht ende blyschap des eeuwigen levens, door onsen Salichmaker Iesum Christum, die daer benedyt met den Vader ende den heylighen Gheest in der ewigheyd, Amen.

**Remedie ende Medicamenten/
dienende om veelderhande sieckten ende
kranchheden te ghenesen.**

Voor-hoofst pyne.

HEt is een ghemeen regel om hoofst pijn te genesen / dat men sal sober eeten en drincken / ende schicken hem stil te houden / ende veel te slapen / ende binden onder die voeten warm witte hoot.

Voor-hoofst pijn die van hitten komt.

Gorgelt met cout put water ende een weynich Azyns / dit seymen dat goet is voor heete hoofst pijn.

Oft neemt Hoofswater met een weynich Roos-
eerst

een trect dit op met u neusgaten/ende doet wat aen een doercken ende riecker aen/dit zal die pijn sliffe en doen vergaen. Dat zelfde doet ooc Camfer aen rieckende/gheneest heete hoofst pijn.

Item stryckt het boozhoofst met Roossalf ende bincet een doeck booz/soo zuldy haest baet binden met Gods gratie.

Voor coude hoofst pyn.

Stryckt het boozhoofst met olte van Amandelē/ of olie van Camillē/dit is goet booz coude hoofst pijn/Item Anijs saet gegeten op een beertgen bozter en broot/en daer een goede teuge warm botert bier of wijn op ghedroncken / dit gheneest hoofst sweer/comende van coude ofte winden.

Om't hoofst te suyveren

Bet wortel gesueden/ende in de Neus gesteken supbert die Versenen/ofte Coalsop in de Neus opghetrocken supbert het hoofst.

Neemt Peper ende rnaut die met Bazijnen/dit doet veel duplichepts uytspouwen.

Om slape te maken.

LAcoubwe gestooten gegeten of salaet daer af gemaect/dat doet een mensche wel slapē en rustē. Item Rogge meel pap gegeten/doet wel slapen.

Om de memorie te verstercken.

Bglossa of Tongh crupt ghestamt / en daer Wijn op gegaten/ende dit gedroncken maecht een goede memorie/t selfde doet Hoendersop daer broot in gheweyckt en gegeten. Item Confill de Grepn in Wijn ghelept/dese Wijn ghedroncken sterckt de memorie/verheucht het herte ende doet een mensche wel rusten.

Om

Om't hooft te purgeeren.

Het Sap van Anagastis in de Neus gedaen/
maecht veniesinge/ende repnicht het hooft
van quade bochtigheden.

Item Nageleyn gepulveriseert / in de Neus
ghedaen/supbert/verwarmt het hooft.

Item Mostaert gecaut in de mont/purgeert die
Herffenen/ ende trecht upt den hoofde tape boch-
ticheyt.

Voor hetten der Ooghen.

Nemt Regenwater en siedet met witte broodt/
dit waterken vercoelt ende verfast de Ooghen
alsmen daer mede wascht/'t selfde doet oock Hoos-
water mede ghewasschen.

Voor duysterheyt der Ooghen.

Venckel water mede ghewasschen verclaert het
ghesichte ofte Oogen/Croost water cant self-
de doen mede ghewasschen zijnde.

Voor vlekken in de ooghen.

Alupn in water gesmolten d'oogen me. de ge-
wasschen/verdrijft die vlekken van der ooghen.

Item neemt het sap van Schelwortel ende sie-
det met heunich ende schymmet claerkens/ dit in
d'ooghen gedaen/neemt wech het dicke vles der
ooghen/ende men wasschet met wat Vrouwen
sock boort smerten.

Phrenesi te ghenesen.

De hler ghezec af heeft/salmen wel purgee-
ren met Prupin crupt/ende bindē boort boort
hooft/Hooswater met een wepnig Hoossec en wit
van Epe/ende mē sal't hol der boeten en der handē
wijben met sout en Cec/en geven den Patient te
drinc.

Een Vertroostinghe
 dzincken/ Kerre melck ghesoden met Suerick.
 Om slape te maecken.

Salmen hier en broot geben/ en doender in twee
 sloot Sproope van Mancobys bollen/ ende make
 een boetbad/ daer in gesoden zyn Wilgen bladen/
 Wjngaerts bladen/ met twee of drie Mancobys
 bollen/ ende wasschen daer in voeten/ en handen en
 't hoorhoofst/ ende slapen des hoofst/ ende houwen
 den Patient stil ende doncker.

Voor een quade memorie.

Als die mensche slaperich is/ ende veel hoch-
 ticheyt loopt upt den Neuse ende verghetelich
 is/ die sal smorghens geconsijte Genber eeten/ ende
 besighen veel Mostaert ende gorgelen dickwils.

Teghen Swaermoedicheyt.

Die hier ghebreck af heeft/ sol altemet een goe-
 de teuge Wjns dzincken met wat Pimpernel
 water/ of Buglos water gemengt/ of die bladeren
 van Pimpernel in de Wijn gelept oft docht sonder
 die/ dit verheucht het herte. Daer by salmen een
 brosticken moet dzaghen ende verkeeren met brostic
 geselschap/ ende neemt purgatie in van Senebla-
 den ende doen laten/ so salt wel gaen beliestet den
 Heere.

Voor de vallende sieckte.

Nemt Pyretum Wortelkens ghepulberiseert
 met Honich vermenght/ ende gennutticht veer-
 thien daghen verbolghens/ dit geneest de vallende
 Siecke/ maer men moet daer by maken Dentesta-
 ge ende bybbinge neerwaerts aen/ tot het selfde
 dient ooc gepulberiseert Hartshoozen ingenomen.
 Item Thymus aen geroken is goet.

Popelsie.

Popelsie te ghenesen.

Berwijn gheroken geneest dese siechte/ ende men moet het gantsche lichaem neerwaerts aen byden ende maken coozinge met olie/ so sal't met Gods gratie helpen.

Lammicheyt ghenesen.

Hier toe dient Triakel ingenomen met goede Mede/ en datmen maect bentefinge ende coozinge ende byjvinge van de lamme Ledē.

Wat den ooren goet is.

Olie van bitter Amandelen met een sturckē Catoens in de Ooren gestekē/ geneest van doobicheyt/ ende doot den woormen/ ende bedt het supsen der Ooren.

Voor tantsveer.

Merbave bladen in Regenwater gesoden/ en daer by gedaen een wepnichschen Azijns berfast den Tantsweer/ als men daer mede gozghelt ende den mont spoelt.

Den Huyghe der keelen genesen.

Nemnt Azijn maect die warm en gozghelt daer mede. Dit wil mē seggen doet den Huyghe vergaen/ of soete Welck ghecoocht met wat Salie/ mede gegozgelt helpt wel.

Pleuris te ghenesen.

Nemnt olie vā soete Amandel/ die versch upt/ geperst is een half lepelkē/ ende drinct het in met een Malvesape/ so sal de pijn vergaen.

Voor den hoest.

Men sal nemen een hantbol Wop/ en een half vierendeel Wijgen/ ende snijden die in stukken
sieden

siedent met cleyn bier/ hier af gedronckē verfast de
Roest. Hier toe besichtmen oock gheconsijte
lantwoortel of drop Soethout.

Als die Lever verhit is.

Hier tegens salmen in nemen mer wat biers/
Szyoop van Spoletten diemen in den Aptteet
te coop vint/en stryckent uptwendich met Roos
salf.

Om flaeuherticheyt te ghenesen.

Hier toe salmen nemen geconsijte Gengbaer/
en besigen die altemet/ ofte Caneel gesoden in
water ende deur gedaen zijnde/menget met wijn/
dit versterckt het flauwe herte.

Voor een quade Maghe.

Alsem Wijn is goet ge droncken booz een qua-
de Mage/of Gallgaen aen grobe stucken ge-
smeden ende in Wijn ghelept/ daer af ghedroncken
helpt de Maghe.

Watersuchticheyt ghenesen.

Et alle dagen een Sakelaer of twee/ en dzinc-
ter een teuge goede fransche Wijn op/ dit helpt
den Watersuchtighen.

Item oude rijnsehe Wijn met olie van d' Olijf
warm in ghedroncken/ met Coninginne poer is
seer goet.

Om die Geelsucht te genesen.

Om dese zieckte te genesen/zalmen Schelcruyt
doen in zyn droncke/ende drincken daer af/dit
is goet booz die Geelsucht. Tot het selfde dient
Rubarber/of wat Saffraen gebesicht.

Voor de wormen.

Hier toe neemt men in Wormcrupt/als in de Apteeck coopt/of conserbe van Aisem/ of Ropnebaer-saet/of bitter Amandelen gegeten/ ende alle daer van op den buick gestreecken/ of Ceutaurea gesoden met bier/en daer af gebroncken helpt wel om Wormen te losen/ ofte lange Rispnen gegeten helpt de hinderen.

Colicompas ghenesen.

Nemt Camillen/ maechse heet met Wijn/ endeur gedaen zynde/ drintet heet inne/ dit is goet voor Colicompas/ tot het selfde dient Anijs-saet gebesicht ende leght een saccken met warm sout op die zeere plaetse/ dit doet die pijn stifsen.

Crauwagie te ghenesen.

Nemt Boter en Zeep/ smeert daer die Crauwagie mede/ ende wasschet af met warm Regenwater/ ende strijct met olie van Walsche Noten/ tot het zelfde dient Hoolwortel/ Bakelaer/ Allupn/ Alyn/ Peper/ Zwavel/ met oude Boter gesoden/ ende onder een geroert/ ende daer mede gesmeert/ dese salbe geneest Crauwagie.

Voor Peste.

Eer ghy upt gaet/ so spoelt u mondt met water ende Geck/ ende swelcht een neuts dop vol in/ ende stricht wat onder u neus/ ende aen de slaep des hoofts/ ende doet wat aen een doercken ende riechter altemet aen.

Voor de Peste/ neemt in een half Romercken Gout-bloem Sec met een versch dopcken van een Hennen Ey/ met een vierendeel-loodts Driahel

192 Vertrooſtinge voor den Crancken.

kel om te zweeten. Dit is een goede remedie voor
die Peste met Godts gracie.

voor den Steen

Smelte Gomme vā kerſſeboō in Wijn en drinck-
ſe in met war olie van ſoete Amandelen / dit
helpt voor den Steen: of neemt Paicetari water
met Sproop van Wſop een wepnicſken / dit is goet
voort Grabeel /

Coortſe ghenelen

Voor een quade Coortſe ſalmen Cardobenedict
zieden in cleyn bier / ende drinck daer af / ofte
Cardobenedict water gedroncken dienter wel toe.
Tot 't ſelfde dient Centaurea op die ſelfde manie-
re gebzuyck / of neemt eē roemerken Gouts bloem-
reuck / doeter in wat Veneetſche Dreakel / drinck
dit laeu eer die coortſe aen comt. Dit is een goede
remedie.

FINIS
